

د پښتو هنري ادبياتو د کره کتنې لنډه تاريخچه

Ketabton.com

ليکوال: عبدالخالق رشيد
۱۳۹۴ لمریز کال

د پښتو هنري ادبياتو د کره کتنې لنډه تاريخچه

ليکوال:

عبدالخالق رشيد

۱۳۹۴ ل کال

کتاب پېژندنه:

- د کتاب نوم: د پښتو هنري ادبياتو د کره کتنې لنډه تاريخچه
- ليکوال: عبدالخالق رشيد (بي اچ ډي)
- خپروندی: د افغانستان ملي تحريک، فرهنگي خانگه
- وېبپاڼه: www.melitahrik.com
- ډيزاين: ضياء ساپی
- پښتۍ ډيزاين: فياض حميد
- چاپ شمېر: ۱۰۰۰ ټوکه
- لومړی چاپ: د افغانستان د ليکوالو ټولنه ۱۳۷۰/۱۹۹۲ کال
- دویم چاپ: ۱۳۹۴ ل کال/ ۲۰۱۵ م
- د تحريک د خپرونو لړ: (۱۱۲)

دالی

س. شیون ته!

فهرست

مخ	سرلیک
۱.....	دویم چاپ او ددغه کتاب.....
۵.....	تقریظ.....
۱۱.....	سریزه.....
	لومړی څپرکي:
۲۴.....	په پښتو منځني ادبي بهیر کې د کره کتنې حالت ته یونظر.....
	دویم څپرکي:
۵۴.....	د پښتو اوسنی کره کتنې پیلامه (د روانې پیری لومړی نمایی).....
	دریم څپرکي:
۷۲.....	پښتو معاصره کره کتنه د ودې په لور.....
	څلورم څپرکي:
۱۱۲.....	دانقلابي کره کتنې پیل.....
۱۴۶.....	نتیجه:.....
۱۴۸.....	ماخذونه.....

د تحريك يادښت

د افغانستان ملي تحريك د (۱۳۹۳ ل) كال په پيل كې له خپلو گرانو هېوادوالو سره ژمنه كړې وه چې د دې كال په بهير كې به (شل عنوانونه) بېلا بېل ديني، علمي، ادبي او ټولنيز اثار خپلې ټولنې ته وړاندې كوي. ملي تحريك دا ژمنه د ياد كابل د كب پر (۲۸) مه نېټه پوره او د يوې پرتمينې غونډې په ترڅ كې يې شل عنوانونه علمي اثار هېوادوالو ته وړاندې كړل. ملي تحريك په ياده غونډه كې ژمنه وكړه چې د (۱۳۹۴ ل) كال په بهير كې به انشاء الله د خداى (ج) په نصرت ټول ټال سل (۱۰۰) عنوانه بېلابېل علمي اثار ټولنې ته وړاندې كوي. طبيعي خبره ده چې دا اسانه كار نه دى، ډېر زيات زيار او زحمت ته اړتيا لري، خو ملي تحريك ټينگ هوډ كړى چې خپله دا ژمنه به هم د تېرې ژمنې په څېر عملى كوي. دا اثر چې ستاسو په لاس كې دى د همدې (سل عنوانونو) ژمنه كړو اثارو له جملې څخه دى، چې د چاپ جامه اغوندي. ملي تحريك هيله لري چې له دې اثر څخه به زموږ هېوادوال په زړه پورې گټه پورته كړي. ملي تحريك له ټولو هغو ليكوالو، ژباړونكو، سمونچارو، مالي او معنوي مرستندويانو او چاپ چارو څخه چې ددې اثارو د چاپ په دې ټول بهير كې يې يو بل سره مرسته او ملگرتيا كړې او دا فرهنگي بهير يې بريالى كړى، د زړه له كومې مننه كوي او كور وداني ورته وايي.

د هېواد د فرهنگ د ښېرازۍ په هيله

د افغانستان ملي تحريك فرهنگي خانگه

دويم چاپ او ددغه کتاب پر تراخه برخليک يوڅوکرښې

دغه لنډکې څپرڼه زما دماستری تیزس و، د استاد روهي روح يې ښاده ترلارښونه لاندې مې وليکه ، په کومه ورځ چې ما له ده سره په دغه اړه خپله مشورتې ناسته درلوده ، نويوه هيله مې دا ترې وکړه چې استاده اوس موږ په داسې يوه حالت کې يو چې هرڅه ته ديوه تصادف په سترگه گورو اوهرڅه راته تصادف ښکاري ، هرڅوک چې هرڅه وليکي ، هغه منواوسرورته ښوروو ، خوزما هيله داده چې په دغه سخت حالت کې هم پرما زړه ونه سيځې اوپه خپل انتقادی ليد سره مې لارښونه کړي . داچې زه نن دلته له کابل پوهنتون څخه علومو اکاډيمی ته پرتاپسې دلارښونې لپاره راغلم ، ددې مانا داده چې ما ځانته له تايرته بل لارښود ونه موند اونه مې باورو چې ما به لارښونه کړای شي. ده راته وخنډل او په مهربانه ژبه يې راته کړه : لکه چې انتقاد له همدغه ځايه پيل شو ، هغه مهربانه استاد لاهم راته موسکي وچې خپل لومړنی ځواب يې داسې راکړ: پام به دې وي چې دپخوانيوهغه خبرې چې په علمی تيورۍ نه وي برابرې ، او ياهم د ادب په علمی مانا سم نه پوهيدل هغه به نه را باندې تاييدوي نوره څه ستونزه نه لرم... د استاد روهي په خبره زه ورسيدم ، ما دخپلې ليکنې په ځينوبرخوپه تيره په پخوانۍ دوره کې يوځای ځان په هوايي وياړونوپورې تړلی و خو دپانۍ په کنج کې يې را ته وليکل چې : «هوايي خبرې به نه کوي لطفاً په سند وغږيږه»...

ما داليکنه بشپړه کړه ، دفاع مې هم سره له دې چې ارواښاد ډاکترصاحب زيور لپراته په قهرو چې ولې مې له پوهنتون څخه د باندې لارښود استاد غوره کړی

، ترې وکړه ، ارواښاد جاوید اودمعاصر تاریخ پوهاند هاشمي صاحب هم په دغه غونډه کې حاضرول ...

څو کاله بیا د اکیسه همداسې پاتې شوه ، یوممهال زمور مشراکبر کرکړ چی دلیکوالو داتحادیې مرستیال وپه خپل طنزي انداز کې ترغوړ راتیره کړه چی « مورد هرچا ، هرډول آثارچا پوو ... هغه اثر دې چې روحي صاحب یې صفت کوي راوړه ، زه یې درته چاپوم ... » ، بیامې هغه ته ورکړ ، هغوی دوروستی نظرپه لامل ځینوپوهانو ته استولی و چی ویي گوري اوخپل نظر پرې ولیکي، یوله دغو پوهانو څخه الهام صاحب و، چی ډیره موده یې له ځان سره ساتلی و ، په کوم سیمناکې سره مخامخ شو چې راته ویې ویل چی کار دښه کاردی خو زما له آثارو څخه دی یادونه نه ده کړې ، یوځل راشه چی سره وغږیږو . زه ورغلم له هغه سره مې خبرې وکړې گیله یې هم هغه وه خو ما ورته وویل چې له لیکنو مې دې گټه اخیستی ده . یوه دوې ورځې وروسته کرکړ صاحب او باجوړي صاحب راته وویل چی چاپ ته تیار دی لعل پاچا آزمون به یې د اتمام چارو ته وگمارو. کتاب چاپ ته ولاړ ، حالات داندیښنې وړښکاریدل ، ۱۳۷۰ کال هم په دویمه نمایی وړ اوښتی و چې کتاب دکرگړ صاحب او آزمون له برکته چاپ شو خو ترڅو چی له مطبعی اتحادیې ته رارسیده کال پای ته ورسید ، حالاتو بدلون وموند کابل په ورواښت ، خودومره می واوریدل له مطبعی راورل شوی او دلیکوالو داتحادیې به کوم گدام کې پروت دی ...

د ۱۳۷۱ اوړی و، جنگونو زور اخیستی و، ټولې دولتي ادارې تنظیمونو چلولې ، مجاهدین نه وو تیارنا بغه گان وو، په هرڅه دوی پوهیدل چا ځان وزیرکړ، چا ځان معین کړ، داسې چی له مورپې هم لاره ورکه کړه دوی هم په خپلوکې سره لاس او گریوان شول ، مور هم دي ته سترگې په لاره وو چې نن به حالت سمیږی او سبا چی تراوسه مو نه نن شو اونه سبا سبا ...

دکابل په همدغه برگ غوبل کې مې واوریدل چې استاد واصف باختري په هغو سختو حالاتو کې هم انجمن ته راځي او هلته ناست وي ، که کوم څوک خپله لاره دانجمن (شهرنو) په لور ورغلطه کړي نو بيا ورسره ناست وي او ورځ په همدغه دردنگ سره تيروي ... له ماسره هم دهغه دليدو هيله وه چې بايد يوځل دی اونور ياران وگورم چې داسې فکرونه کړي چې گواکي هرڅه ته مو شا کړه او ټولې هيلې نورې پای ته رسيدلې دي ... ، انجمن ته ورغلم ، هغه مې وليد ، کرگر صاحب مې وليد ، له يوه اوږده ځنده وروسته مې له دوی پوښتنه وکړه چې غواړم يوڅو جلده کتابونه می واخلم کيدای شی که نه ؟ دواړو له لاسه ونيوم چې هله زرکړه ، راځه چې همداوس هم ديگونه په همدغو کتابوپخيږي ، باورمون نه شی چې پاتې به وي ، مور زرهغې کوتي ته ورغلو چې هلته دانجمن چاپ شوي کتابو پراته وو ، په يوه کنج کې می دخپل کتاب (دغه کتاب) يوه برخه ومونده ، هغه مې راواخيسته ، په لاس کې مې وه چې په دغه شيبه کې يوځوان پنجشيري مجاهد چې برگ جمپريی اغوستی و په دروازه کې تر باختري او کرصاحب را دمخه شو ، ما فکر وکړ چې اوس به ماته وايی چې دا کتابونه يونه سی دولتی شتمنی ده ، مور دهمدغو دساتنی لپاره ناست يو... خو هغه زما دتصور برعکس راغږ کړ : انديوال یک قوده برای مام بتې ... نان پوخته می کنيم ... زه حيران شوم چې اوس د چا کتاب ورکړم ، خپل کتابونه مې په لاس کې وو ، هغه چې تر قوده هم زیات وو دبل چا د کتاب د ورکړې جرأت مې ونه کړ ، دخپلو ټولو کتابو قوده مې ورکړه ، استاد باختري غږ راباندې وکړ چې له دغو نورو کتابو يې ورکړه خپل دې ځانته درسره واخله ... خو ما داجرأت ونه کړ چې دبل چا کتابونه دی مجاهدجان ته ورکړم ، ځکه مې خپل ورکړل ، باختري صاحب حيران حيران راته وکتل ، سترگی يې له اوبنکو را ډکې شوې او ما يوڅه نور کتابونه چې هلته پاتې وو له ځان سره راواخيستل او راووتو ، وموليد چې هغه ځوان پر هغه قوده باندې اوربل کړی و ، مور ترې را

روان شو، په پخوانيو کفن کسانو باندې موشکر ويوست اوله هغې ورځې بيا ترننه مور درى واړه له يوه اوبله سره ورک شو اوورک يو. او داوه ددغې لنډې څپرني دومره اوږده کيسه ...

دگران يون دکورودان وي په کال کې مې يوځل پوښتنه کوي ، په دې ورځو کې يې هم دپوښتې په ترڅ کې را ته وويل چې کتابونه چاپوي ، هرڅه چې تيارلرم بايد وروپې ليرم . ځکه مې هوډ وکړ چې دغه نا څيزه ليکنه چي دخلکو په خبره دپخواني چاپ په انډول مې يوڅه رنگ روغن هم ورکړى و او درک مې کړه چې ډير زوړ شوي هم نه دى نوځکه مې دغه څو کرښې پرې وکښلې او يون صاحب ته مې ورکړ چې له مرستې يې منندوى يم.

هيله من چي دکره کتنې لوستونکي او زده کونکي به گټه ترې واخلي او په لوستلو به يې د سترپيا احساس ونه کړي ځکه چي دغه څپر نه ترديره حده درسي بڼه لري اوباوردى چې ځوانو ادب او پښتو پوهانو ته به د دوى دلور تيا په لارکې ديوې زينې ځاى ونيولای شي .

په درنښت

عبدالخالق رشيد

نوى ډيلى - نهرو پوهنتون

د ۲۰۱۶ کال د د فبرورى ۱۷

داکادیمیسین کاندید محمدصدیق روھي تقریظ

دموضوع ارزښت اونوښت :

بديعی ادب ، په هنري ایماژونو کې د ټولنیز شعور انعکاس دی او ادبی کره کتنه د همدغه ټولنیز شعور انعکاس ښکلا ییز، فني او فکري اړخونه تر بحث لاندې نیسي .

په څو وروستیو کلونو کې د پښتو ادبي کره کتنې په میتودیک اوسیستماتیک ډول د هنري ادبیاتو د لارښوونې اولیرلید (دورنما) د ټاکلو وظیفه په غاړه اخیستې ده . سره له دې ، باید وویل شي چې ادبي کره کتنه معاصره پدیده نه ده ، د پښتو ژبې کلاسیک شاعرانو او ادیبانو له پخوا زمانو څخه په ادب کې دابتدال او ارزان خوښوونې پر ضد مبارزه کړې ده. د پښتونومیالی شاعر خوشحال خان خټک له یوې خوا د شعر تربیتي او معرفتي وظیفې په ښه توګه پیژندلې وې او له بلې خوا یې پر هغه بې خونده او غیر فني سبک باندې انتقاد کاوه چې د شعرا یستتیکي اړخ یې په پام کې نه و نیولی ، په همدې ډول د پښتو یوشمیر کلاسیکو شاعرانو او ادب پیژندونکو دښه اوبد شعر د پیژندلو دپاره له ځان سره معیارونه درلودل . د معاصرو هنري ادبیاتو له پیلیدو سره ادبي کره کتنې هم په نوې بڼه تبارز وکړ ، په تیره د ثور د ملي دموکراتیک انقلاب په بریالیتوب سره د ادبي کره کتنې دپاره سیستماتیک اومیتودیک فعالیتونه پیل شول. تر اوسه پورې په پښتو ژبه کې د ادبي کره کتنې تاریخچه نه وه لیکل شوې ، خالق رشید د موضوع د اهمیت په درکولو سره په ابتکار لاس پورې کړ اود لومړي ځل دپاره یې دغه موضوع په منسجمه توګه وڅیړله.

د کتاب معرفي :

کتاب د تیزس لیکني دمتداولو نورمونوپه اساس په یوې سرزې سره پیل کیږي ، چې په هغې کې دادبي کره کتنې پرمهیت ، ارزښت ، وظیفو او میتودلوجی باندې په مفصله توګه بحث شوی دی .

په سریزه کې دکره کتنې تاریخي پس منظر او په مختلفو دورو کې دنقده معیارونه هم څیړل شوي دي .

د تیسس لیکونکی ادبی کره کتنې ته د علم په نظرګوري ، ځکه چې کره کتنه هم دنور وعلوموپه شان ځانته دڅیړنې میتود او ټاکلي مقولې لري خو په عین زمان کې کره کتنه دنورو مثبتو علوموسره توپیر هم لري ځکه چې دهغې موازین او اصول دټولو کره کتونکو له خوا په مطلق ډول نه دي منل شوي اوله یوه ادبي مکتب څخه تېرل ادبي مکتب پورې دکره کتنې اصول اومعیارونه توپیر پیدا کوي . لیکوال په پای کې په دې خبره استناد کوي چې : « په هر حال په ادبي کره کتنه کې اصول اوموازین شته چې کولای شو هغه دنسبي احکامو په برخه کې معرفي اواستنباط کړو نه په قطعي اومطلقوا حکاموسره »

لیکوال په سریزه کې دادبي کره کتنې عمده مسایلو ته عبوري کتنه کړې ده او خپل دریځ یې هم څرګند کړی دی ، طبیعي ده چې په سریزه کې دادبي کره کتنې پرمسایلو او تیورګانو باندې مفصل بحث نشي کیدای ، لیکوال یوازې عمده اومبرم مسایل تحلیل کړي دي .

لومړی څپرکې ، په پښتو منځني ادبي بهیر کې دکره کتنې حالت ته وقف شوی دی ، لیکوال په لومړي سر کې د « منځني ادبي بهیر » اصطلاح تعریف کړیده ، خو څرنگه چې ادبي مورخانو لکه پوهاند حبیبی او پوهاند رښتین په قول یې استناد کړی اوددغه ویش دتوجیه دپاره یې زیارایستلی دی . اما پخوا له دې

چې ليکوال دمنځني ادبي بهير دکره کتنې وضع شرح کړي ، دادبياتو لرغونې دورې ته يې هم يوه کتنه کړې ده . خالق رشيد د « دزرينې خانگې » دمolf له دغه نظر سره تړيوحده موافقه ښوولي چې وايي :

« په پښتوکې ادبي نقد زوراولرغونی دی ، لومړنی څيړنې په دريمه هجري پيړۍ کې ابومحمد هاشم ابن زيد سرواني رانښلولې او په خپل نامتو اثر « سالوورمه » کې يې د عربي اشعارو د فصاحت او بلاغت بيان وکړ »

څرنگه چې د (سالوورمه) زموږ په لاس کې نشته، په دقيق ډول نه شو ويلای چې په نوموړي کتاب کې به د (قرض الشعر) په باب څه ډول مطالب بيان شوي وي . په هر صورت ، دا يوه احتمالي فرضيه ده ، ما د ليکوال څخه وپوښتل چې ابومحمد هاشم خو يوازې د فصاحت او بلاغت اصول بيان کړي دي . دانوله ادبي کره کتنې سره څه اړيکه لري. ده په ځواب کې وويل چې : « د فصاحت او بلاغت اصول هم په حقيقت کې دادبي معيارونو او موازينو بيان دی اوله ادبي کره کتنې سره نژدې اومستقيمي اړيکې لري ، همدارنگه د سليمان ماکو (تذکره الاوليا) هم د ځينو شعرونو په باب ځينې څرگندونې لري اوله همدې امله دادبي کره کتنې په پس منظر کې دغو پورتنيو آثارو ته يوڅه اشاره غوندې شوې ده ، چې يادول يې په هر صورت له نه يادولو څه غوره ښکاري ، په دې کې شک نشته ، هغه څه چې د (منځني ادبي بهير) په نامه ياد شوي دي دادبي کره کتنې ډگر ته مشخص مواد وړاندې کولای شي . په دغه دوره کې که څه هم دادبي نقد په باب دکوم ځانگړي اثر يادونه نه ده راغلي خو ادب پيژندونکو شاعرانو کله کله دنورو همقطارانو داشعارو په باب قضاوتونه کړي دي ، خالق رشيد په دغه برخه کې ډيره په زړه پورې څيړنه کړې ده چې دادب پيژندنې په برخه کې يې يوه ښه اضافه گنلی شو.

دویم څپرکي کې ، د پښتو اوسنی کره کتنې پیلامه تریخت لاندې نیسي ، لیکوال په نظر اوسنی کره کتنه له معاصر ادب سره پیل کیري ، ده راحت زاخيلي د پښتو داوسنی ادبي کره کتنې پیلونکی بللی دی اود خپل نظر د اثبات لپاره له لوستونکی څخه غوښتنه کوي چې دافغان په جریده کې د (سترې مه شې) تر سرلیک لاندې دهغو لیکنوته رجوع وکړي . په دې لړ کې لیکوال د غلام محې الدین افغان نوم د اوسنی کره کتنې د بنسټ ایښودونکي په ډله کې راوړي . اودافغان دادبي کره کتنې بیلگې یې راوړې دي . وروسته لیکوال (پښتون) اخبار او طلوع افغان د ځینولیکوالو لکه عبدالاکبر خان اکبر اوعبدالحمی حبیبی نومونه یادوي چې دکره کتنې په تعمیم کې یې خدمتونه کړي دي .

په دریم څپرکي کې لیکوال د پښتو معاصرې کره کتنې د ودې اوانکشاف په باره کې بحث کوي ، په افغانستان کې دغه دوره د پوهاند حبیبی دویناله مخې له (۱۳۱۰ ش) څخه راپیل کیري ، په لره پښتونخوا کې دکره کتنې په وده کې دایاز داودزي، دوست محمد کامل ، تقویم الحق کاکاخیل ، حافظ محمد ادریس ، قلندر مومند، همیشه خلیل ، سیدرسول رسا، مولینا عبدالقادر او محمد اعظم نومونه دخاصې یادونې وړ گڼل شوي ، وروسته په بره پښتونخوا کې ددغې دورې د نامتو کره کتونکو الفت ، بینوا ، رښتین ، خادم ، شپون ، روهي ، اونیازي (تړي) لیکنې تریخت لاندې نیسي اوددغولیکنو په هنداره کې دادبي نقدخیره گوري ، خالق رشید ددغو لیکنو د تشریح وخت کې بی طرفه نندارچي نه دی ، بلکي پخپله کره کتنې کې هم په انتقادي توگه تحلیلوي ، دتیسیس دغه برخه لکه څومره چې جالبه ده ، هماغومره عکس العمل پارونکې هم ده ځکه چې دلته یوشمیر لیکوال اومخلصان ، پیروان ، او خپلوان بنایي دخالق رشید قضاوت کافي ونه گڼي ، امدانثر لیکونکی زیارباسي چې د مشخصاوسنادو او شواهدوپه راوړلو سره خپله خبره پرچوکۍ کینوي .

څلورم څپرکی ، دانقلابي ادبي کره کتنې دپیل اوانکشاف په باره کې دی. دلیکوال په نظر په عقیده له انقلاب څخه وروسته راپدینخوا ادبي کره کتنې هم نوې تگلاره ، غوره کره ، په تیره دتعهداوپیغام مساله دنورو ادبي پدیدو په لومړۍ لیکه کې ودریده ، خالق رشید په دغه څپرکي کې دکره کتنې نامتو استازي معرفي کړي ، اودهغودلیکنوبیلگې یې راوړې دي ، همدارنگه دادبي کره کتنې په انکشاف اوپرمختیا کې د ا.ج . دلیکوالواتحادیې ونډه هم ستایل شوې ده .

په وروستی پاڼه کې دڅپرکي نتيجه بیان شوې ده ، دنتیجې په برخه کې باید ووايو چې : هغه دلنډیز په توگه نه ده راغلې بلکې ارمانیز اودورنمایي بڼه لري .
د تیسيس ارزيايي :

۱- دمحتوا له پلوه : دالومړۍ ځل دی چې دپښتوادبي کره کتنې تاریخچه دیوه ځانگړي اثر په بڼه لیکل کيږي . له دې امله دپوهنمل خالق رشید دغه اثر په ادب پیژندنه کې خاص مقام لري اوکولای شو چې په خپله نوع کې یې بکرائر وبولو .

پوهنمل رشید دخپل تیسيس دبشپړولو دپاره خواره واره منابع کتلې اوپه دې برخه کې یې ډیر زیارایستلی دی . تیسس لکه څنگه چې توقع کيږي دیوې علمي تیورۍ په واسطه رهبري شوی دی . لیکوال دادبي بهیردمسیردپیژندنې دپاره دټولنیزو ، اقتصادي جوړښتونوپه لوی چوکاټ کې دملي ادبیاتوځانگړنې اونسبي خپلواکي هم په پام کې نیولې دي ، ددغسې مهمې پروژې دبشپړتیا دپاره لیکوال زیات وخت ته اړتیا درلوده خوداسې ښکاري چې ده پرزمان باندي بری موندلی اوډیرکاريې په لږ وخت کې سرته رسولی دی .

داثرشکل : دغه اثر دتیسيس لیکنې له متداولونورمونوسره تطابق کوي ، دیزاین یې دتاریخي میتود په موازینوبرابر جوړشوی دی . دتنقیط اصول او

دماخذښودلو تکتیکونه یې معیاري دي ، په ژبه کې لفظي اومعنوي تعقید نه لیدل کیږي . لیکوال ځای په ځای د حال له اقتضاً سره سم هنري ژبه او ادبي سبک هم استعمال کړي دي ، دتصنیف او تبویب معیارونه یې منطقي دي او یا لږ ترلږه مو ل ف زیارا یستلی دی چې دتوجیه دپاره یې خپل دلایل وړاندې کړي .

ددغو یادونو په نتیجه کې زه دخالق رشید دغه اثر مثبت ارزیابي کوم اود پښتوپه ادب پیژندنه کې یې یوممتع اوگټوراثربولم .

داکادیمسن کاندید

محمد صدیق روهي

سرېزه

معاصر ادبي بهير دخپل پېچلي ماهيت درشل ته دهرې ورځې په تيريدو سره نور هم ورنژدې كيږي ، كه چيرې همدغه مطلب ته دعلمي او هنري ميتود او ايجاد په رڼا كې ښه څير شو ، په دغه اړه به دمنښت يوې پايلې ته ورسېږو كه نه ؟ نن سبا په معاصر ادبي بهير كې دڅيرنې او تخليق دهغې طرحې اړتيا ډيره محسوسېږي ، چې دهغې پر بنسټ بايد په همدغه پېچلي ادبي بهير او ادبي پديدو كره توب ته زياته پاملرنه وشي ، ما ناداچې د وړتيا پورې يې بايد د يوې رښتيني او علمي كره كتنې په رڼا كې په ډاگه شي. همداده چې دا پروسه په خپل وار علمي قضاوت او د علمي ميتود لوژۍ اصولو او پر نسيبونو ته اړتيا لري چې بايد په منظم او دوامداره توگه كار ورته وشي. دغه علمي ميتود لوژي كيدای شي كره كتنه واوسي. كره كتنه د ادبي چاڼ لپاره يو برلاسی علم دی چې د تاريخ په اوږدو لكه نور معقول علوم د بيلابيلو عواملو له امله دخلكو او څيرونكو له پامه په شعوري او يا غير شعوري توگه د يوه سستماتيک علم په توگه له پامه غورځول شوی و. ځكه په دغه علم كې تر هر څه دمخه خبره پر رښتياوو او دهغو پر څرگندولو او برالا كولو باندې تړلې وه ، ادب چې ټولنيزې نيمگړتياوې يې په هنري او ادبي قالبونو كې په گوته كولې ، همداسې كره كونې هم دخپلې دنده له مخې كولاى شول چې په دغه ټولنيز او ادبي بهير كې خپله روزنيزه دنده او انتقاد ته پاملرنه وكړي. اوس كه موږ غواړو ددغه علم په تاريخي ليد باندې خبرې كوو نو دا ويلای شو چې كره كتنه دومره لرغوني علم دی لكه ادب او ايجاد ، دلرغوني يونان په ادبي بهير كې ددغه علم څرك ترميلاد مخكې په (۶) پېړۍ (*) لگيږي ، خودا ددې مانا نه لري چې دغه علم

به هلته هم په معاصر مفهوم او ځانگړنو سره و. ځکه علمي کره کتنه په اوسنی مانا او مفهوم له اتلسمي ميلادی پيری را په ديخوا دنورو علومو لکه « ژبپوهنې ، توکم پوهنې ، روانپوهنې اونورو په څير ديوه خپلواک علم په توگه راوپرکيده او پوهانوسيسستماتيکه پاملرنه ورته وکړه چې پای کې بيلابيلې کړنلارې او ښوونځي په کې رامنځ ته شول » (۱)

په دغه اړه داهم ويل شوي چې : « کر تیکوس دننی نقد په مانا دلومړي ځل لپاره دارسطو او کوانتيلين د بلاغت علم دپوهانو له خوا کارول شوی دی » (۲)
پوهان دا خبره مني او وايي چې هر علم د يوې ټاکلې ټولنيزې اړتيا له مخې رامنځ ته کيږي ، وده کوي ، او په پای کې د ودې لوړو پوړيو ته رسيږي. که چيرې دادبي کره کتنې تاريخچې ته په دقيقه توگه پاملرنه وکړو، نو دا پوښتنه خامخا رامنځ ته کيږي چې آيادا اوسنی کره کتنه به هم هغسې کره کتنه وي لکه د اتلسمي پيری هغه ، په دغه اړه ځواب گړد سره منفي دی،

(*) شوقی ضعيف په دغه اړه ليکي : « ځکه تر ميلاد نه سپارس پيری دمخه وينو چې يونانی شعر په پراخه توگه پرمخ ځي ، تمثيلي شعر رامنځ ته کيږي اودهغه مشهور شاعران راڅرگنديږي، موږ ته ددې هنر پيدا يښت او د دوی په اخترونوکې دهغه په بدلون باندې خبره مهمه نده بلکي موږ ته دهغو مسابقو پيژندل اهميت لري چې له دې هنر سره ملگرې وې او د کره کتنې د ډولونو يو ډول گڼل کيږي ... » (ژوندون مجله ، ۱۳۶۲ کال ، ۱۰ گڼه ، ۱۱ مخ) . په دغه اړه موباید په پام کې وي

چې په نوموړي مقاله د ۶ پيری پر ځان ۱۶ ليکل شوي چې سم نه بر بښي .

(۱) عرفان مجله ، ۱۳۶۳ کال ، ۸ گڼه ، ۴۱ مخ .

(۲) محمد رحيم الهام ، تيوری های ادبي ونقد ادبي ، پوهنتون کابل ، ۱۳۵۷ (۶۱)

ځکه چې کره کتنه داوسني بشریت له معنوی اوروحي ژوند يا په بله مانا ادبي ذوق سره تړاولري اودهغود تخليقي آثارو د ارزښت او اهميت ټاکلو په برخه کې څيرنې کوي . ديوه ادبي اثرواقيقي ځانگړتياوې هغه څه دي چې دهغه ادبي اثر اصلي او هنري جوهر او يازری بلل کيږي چې دهمدغه علم په رڼاکې دهغه اثر له طبيعت سره سم تر څيرنې لاندې نيول کيږي او ارزول کيږي ځکه نو په دغه

اړه دا ویلای شو چې ، په معاصر ادبی بهیر کې کره کتنه هغه لارښود او روزنکی علم اومیتود دی چې دهغې په مرسته دیوه هیواد ملي ادبیات د ودې لوری نیسی او په خپل خلاق طبیعت سره یې لارښونه کوي. کره کتنه په مجرده او ځانگړې توگه یوې مانا اوبی ازرښته کالبد دی ، مور دهغې اهمیت له هنري اوتخلیقي آثارو سره په رابطه کې ټاکلای شو ، په عین حال کې داهم باید په پام کې ولرو چې دغه علم دخپل طبیعت له مخې داسې علم دی چې دهغه په طبیعت کې هم علمي او هم هنري توکواو ځانگړنو ځای نیولی دی ، یا په بله مانا دغه علم دوه گونی طبیعت لري علمي او هنري .

دکره کتنې علمي اړخ پر هغو پرنسیپونوباندې ولاړدی لکه چې یو علم یې لري ، په دي مانا چې هر علم ځانته ځانگړي مفاهیم ، مقولې اونومونې یا اصطلاحات لري چې ادبي کره کتنه هم نوموړي توکونه لري او ددغه علم بنسټيزي سنتې ورباندې ولاړې دي. کیدای شي په دغه اړه د هغو ځانگړو مفاهیمو یادونه هم وکړو چې دهغو له مخې د ادبي کره کتنې ژانرونه او ډولونه را منځ ته شوي دي. په دغه اړه به دا اړینه وي چې د کره کتنې په برخه کې دلاندې ټکو یادونه وکړو :

الف : علمی اصل دی چې هر علم ځانته دڅیړنې خاص اصول لري یا په بله وینا ځانگړې تیوري لري . ادبي کره کتنه هم ځانگړي اصول او میتود لوژي لري چې ددغه علم څیړنې دهغو له مخې له ادبي آثاروسره په رابطه کې ترسره کیږي.

ب : دهر علم دپایښت په اړخ کې یومهم علمي اصل اوعلمآ طرح شوی فکت علمی استدلال دی یا په ساده وینا دهغه منطق دی چې پر هغه باندې د ژغورنې اودوام چترجوړوي . په هره کره کتنه کې دناقد اویا کره کتونکي رسالت له علمی تیورۍ سره یوځای د پیاوړي استدلال درلودل دي چې په عملي کره کتنه کې له هغه څخه کار اخیستل کیږي. دکره کتنې دنده کره

کول دي ، چې که دهغو لپاره نوموړي مهار تونه او اصول په پام کې ونه نیسي داڅرگنده ده چې دعلمي توب اړخ یې ترپوښتنې لاندې راځي .

دکره کتنې بل اړخ دهغې هنري اړخ دی ، دکره کتنې په هنري طبیعت کې تر ټولو مهمه مساله دتصویر یا انځور مساله ده ، تصویر یا انځور په خپله د انساني مهارت یوه پیچلې پروسه ده، په تیره بیا چې له هنري پدیدې او آثارو سره دهغې دارتیا او جوړتیا خبره رامنځ ته شي ، په دغه ترڅ کې بیا دیوې اساسي پدیدې ځای غوره کوي ځکه چې تخلیق له تصویره پرته نه وي اونه را منځ ته کیږي. همدغه تصویر دی چې یواځر دیوې زماني مودې له تیروولو وروسته دشهکار درجې ته رسوي او یا یې نه رسوي، ځکه نوموړ انځور یا تصویر دکره کتنې په برخه کې ډیر ساده توک نه شو بللای ، برعکس همدغه اصل دی چې کره کتنې ته امتیاز ورکوي او دعلومو په برخه کې دغه علم ته دممتاز علم دریځ ور په برخه کیږي ، چې نور علوم دغه ځانگړتیا له ځان سره نه لري اونه یې په داسې دوه گونۍ طبیعت سره پیژنو . انځور یا تصویر په کره کتنه کې معمولاً په یواځر خیز ډول تبارز کوي ، دبیلگې په توگه زه دلته د گلزمان دیوې سندري یوبیت راوړم ، کره کتونکي هڅه کوي چې موږ ته دهغه ساده (انځور) په ساده توگه تشریح کړي ، یا په بله وینا کره کتنې پرې وکړي ، شعر دادی :

په گل غونډۍ دارغوان جوړې میلی دي

لاس راکوه گلې ورځو چې نندارې دي

په دغه بیت کې د (گل غونډۍ) تصویر په پام کې نیسو ، تصویر ساده دی شاعر چې دغه شعرویلې دهغه په وړاندې کیدای شي هغه ځای وي چې هلته ، گلونه دي ، میلی دي ، ارغوان دی ، ښکلې فضا ده ، کیدای شي لوستونکی یې هم همداسې تعبیر کړي ، خو دکره کتونکي په وړاندې او یا دهغه لپاره (گل غونډۍ) یوازې په همدغه مانا او همدغه درک دمنلو وړنه ده اونه یې په هغه

شان لکه چې یو شاعر او یوهنرمند یې په گوته کوي ، دی خپل لوستونکي اومینه وال تشریح کوي . ځکه چې مور په دي باور لرو چې هنرمانا انځور خو کله چې هنر دکره کتنې پر پانوباندې د تشریح ، نقد او سپیناوي لپاره ځان ځلوی ، هلته بیا اساسي توک نه دی ، ځکه چې تصور اوانځور په کره کتنه کې دویمه یا مرستیاله دنده اودریځ لري . خوتصویر په هنر کې څوارخیزه بڼه لري لکه په پورتنې شعر کې گل غونډی ، خو په کره کتنه کې بیا یواړخ لري اوهغه هم مرستندوی . په دې چې د (گل غونډی) تصویر دکره کتونکي ایجاد او تخلیق نه دی ، بلکې له شاعر څخه یې اخیستی دی چې په بل ډول او بل میتود سره یې کاروي ، هغه خپل یاسین پرې تیزوي ، له هغه څخه یوازې دڅرگندونې اوتحلیل په لامل کاراخلي .

په دې مانا چې کره کتونکي (گل غونډی) لږ نوره راسپړي او دا په ډاگه اوتشریح کوي چې د گل غونډی موقعیت ، تاریخ ، دودیز اهمیت ، اوکه اړتیا وي گرامري تحلیل ، او یاداچې دارغوان میله څنگها و ولې په ځایو اویا شمالي کې را پیل شوې ده ؟

دکره کتنې اصول:

کره کتنه په معاصر نړۍ کې د ادبي آثار دارزونې لپاره یو اړین علم دی ، په هره ټولنه او هرادبي بهیر کې دهغه ادبي بهیر له کمی او کیفی زیرمې سره ځان عیاروي ، همداده چې په هره ټولنه کې یې د ودې ډول او اهمیت په ځانگړې توگه دپاملرنې وړدی ، یوه مساله چې دکره کتنې پیژندنې او اهمیت په گوته کولو کې اړین دي ، هغه ددغه علم اصول دی ، زیاتره پوهان اودادبیاتو زده کونکي تل په دغه اړه دا هیله کوي چې باید ددغه علم پر اصولوباندې پوه شي ، دوی کیدای شي داخبره هم لوستی وي چې یوشمیر وایي چې دغه علم هېڅ اصول نه لري ، خو ځینې نور بیا وایي چې نه دا علم دی ، یو علم کله هم بی له

اصولو اوموازينو اومقولو نه وي ، دغه نظر تر ډيره حده ددغه علم په اړه په نړيواله كچه منل شوى دى ، دايران نامتو ليكوال زرین كوب په فارسي كره كتنې كې دهمدغه نظر پلوى ليكوال دى او دامني چې كره كتنه بي اصولو علم نه دي ، هغه په دغه اړه ليكي : « په هر حال په ادبي كره كتنه كې اصول اوموازين شته چې كولاى شو هغه دنسبي احكامو په برخه كې په ډاگه او استنباط كړو ، نه په مطلقو احكاموسره ... » (۱)

(۱) عبدالحسين زرین كوب ، نقد ادبي ، ۱۳۴۶ كال ، (۸) مخ .

استاد روحي هم په دغه برخه كې كت مټ نظر لري او په دغه اړه ليكي : « ... په دى برخه كې دنهائي قضاوت دپاره بايد دوو پوښتنو ته غوڅ ځواب ور كړ شي ، لومړى دا چې ، كه كره كتنه علم وي نو بايد چې دهغې دڅيړنې ميتود او پر نسيبونه دټولو ادب پوهانو دپاره يوشانته دمنلو وړوي . دوهمه پوښتنه داده چې كه چيرې علمي موضوع په بنكلي اوخوندورسبك وليكله شي اوپه داسې توگه وړاندې شي چې لوستونكي تر ژورې اغيزې لاندې راولي . آيا نه شو كولى چې دغسې ليكنه ادبي وبولو دلومړى پوښتنې ځواب غالباً منفي دى ، په دې مانا چې ديبلابيلو كره كتونكو له خوا د كره كتنې دپاره مختلف اسلوبونه ، مختلف هدفونه او ډول ډول ارزښتونه ټاكل كيږي ، كه چيرې په كتابونو كې دهنر تعريف ولټوو په سختۍ سره كولاى شو يوواحد اودهنرمندانو له خوا منل شوى تعريف په لاس راوړو . همدارنگه د ادبياتو ، شعراو كره كتنې دمسايلو په برخه كې هميشه له انفرادي څكې اوځانگړو تمايلاتو سره مخامخ كيږو . په دې اساس دانتقاد علم چې پر نورو انتقاد كوي په خپله دانتقاد وړ دى ، په هر صورت كه دانتقاد وړ دى يانه ، انسان نه شي كولاى له انتقاد او قضاوت څخه ډډه وكړي » (۱)

د استاد روحي او زرین کوب نظریات دکره کتنې داصولو په برخه کې هغه علمي څرگندونې دي چې په دغه برخه کې له علمي ملاتړ څخه برخمنې دي ، دوی په انساني ژوند کې پرکره کتنه اودهغې پراړتیا باندې ټینگارکوي ، خو دوی په دغه برخه کې نه دمطلقیت پلویان دي او نه هم خپلنظریاتو ته دمطلقیت بڼه ورکوي، دوی په کره کتنه کې نسبي اصول مني اوداهغه مساله ده چې په علمي لحاظ طرحه ده او دنړۍ زیاتره لیکوال او پوهان دادبي کره کتنې په اړه دهمدغه اصل پلویتوب کوي او عملي اهمیت ورته لري.

پوهان دکره کتنې دټاکلو اصولو په اړه بیلایل نظریات لري ، یوشمیروایي چې کره کتنه ځانگړي اصول لري ، خوچا هم تراوسه په عملي توگه دغه اصول نه دي په گوته کړي ، چې لامل یې زه فکرکوم په دغه ټکي کې دی چی کره کتنه یوممتازعلم دی ، په دی مانا چې هم علمی اړخ لري اوهم هنري ، خو له دې سره سره هم له یو شمیرپوهانو سره چې زیاتره ځانونه دمترقي ادبي تیوری پلویان بولی وایي چې یو لړاصول په دغه برخه کې شته چې هغه دکره کتنې بنسټیز اصول بولي چې په لاندې دریو ټکو کې یې خلاصه کړي لکه :

۱- گوندیتوب ،

۲- طبقاتي توب

۳- ولسي توب (۲)

داسمه ده چې دغه دری واړه اصله دادبیاتو له شکل سره ډیرنژدې اړیکي لري اوکیدای شي دمارکسسټي تیوری له نظره نوموړي دری اصله دکره کتنې داصولو په برخه کې ستونزه یوڅه حل کړي ، خوداهم باید له یاده ونه باسو اوهغه داچې دمعاصري کره کتنې یوزیات

(۱) څیرندوی محمد صدیق روحي ، ادبي څیړني ، ۱۳۶۰ کال (۱۰۷)

(۲) باید ووايو چې داد کره کتنې په برخه کې مارکسستي طرحه ده ، ځکه نو په دغه برخه کې ما هم د شوروی ادبیاتو دکره کتنې داستاد عبدالنبي ستارزاده چې په اتیایمه لسيزه کې یې په کابل پوهنتون کې دکره کتنې درس ورکاوه له لیکنو اوبحثونو څخه کاراخیستی دی .

شمیر پوهان له دغو اصولو سره دایدیالوژیکي توپيرونو له امله یوه خوله نه دي ، دهغوی دریځ له دغو سره بیا دکټ مټ ایدیالوژیکو توپيرونو له مخې مخالف دی، او داصولو دمنلو او نه منلو ، شته والي اونه شته په ترڅ کې باید دغه ټکی په پام کې وي چې:

« دکره کتونکي کاردهغه زوال په وړاندې پاڅون دی ، هغه چې د تاریخ په یوه دوره کې کولای شي دهنر گریوان ونیسي ... » (۱)

اوس خبره داده چې نه مور او نه نورڅوک داصلاحیت لري چې په دغه اړه پرمطلقیت باندې تکیه وکړي ځکه کوم نظریات چې تراوسه مور مطالعه کړل دوی ټول په دغه اړه دنسبیت پلویان دي او وایي چې دکره کتنې داصولو په اړه دایوعلمی دریځ دی ، که فرضاً مور پورتني دری اصله دمطلقیت په دایره کې ومنو، نودهماغو پوهانو له خوا په دې خاطر چې بشپړاصول نه ورته ښکاري ، بیا د فرعی اصول خبره هم کوي او وایي چې دنوموړو اصلي اصولو په څنګ کې دفرعی اصولو اهمیت هم زیات اود نوموړو اصولو دپیاوړتیا په برخه کې دهغو شته والي هم اړین شمیري ، دییلګې په توګه یوله دغو فرعی اصولو(*) څخه (تاریخی نظراچونه) ده ، چې دیوې ادبي پېښې اوپه ټولیزه توګه دیوه ادبي بهیر تشریح له دغه اصله پرته شوني نه دي ، اونه کله هم کیدای شي چې ددغه اصل له ساحې دباندې دهغو دتحلیل کار ترسره شي ، ځکه چې هره ادبي پېښه او هرادبي اثر که مور وغواړو اوکه نه، دخپل عصراو خپلي زمانې ټاپه پرخپله ټنډه باندې لري اوله تاریخي لیده باید پریوه خوا پاتې نه شي ، ځکه نوموړ دغه اصل دکره کونې په بهیر، هغه هم دنوې اومتزقي کره کتنې (علمی کره کتنې) داصول په برخه کې دکلي اصولو ځای لري.

بله موضوع چې د پوهانو په نظر کې په کره کتنه کې دپاملرنې وړ ده ، هغه په ادبیاتو کې دژانرجوړونې او رامنځ ته کولو مساله ده، په دغه اړه زه دلته اوردې خبرې نه کوم ، ځکه چې دا یومهمه او تحلیلي مساله ده، زما موخه په دغه اړه یولنډه یادونه ده په لاندې ډول: په معاصره ادبي کره کتنې کې ژانرجوړونه ددغه علم دڅرگند پرمختګ لامل شوی دی، نن سبا په دغه برخه کې هم لکه د ایجابي ادبیاتو په شان دپاملرنې وړ او په زیات شمیر ژانرونه رامنځ ته شوي دي ، چې دهغو له مخې په دغه برخه کې دڅیړنو لپاره ځانګړې لاره چاره اواره شوی ده، ددغه په علم جوړښت کې تراوسه پورې دا لاندې ژانرونه په ګوته شوي دي لکه : دآثارو پیژندګلوي ، تقریظ ، انتقادي مقاله ، رساله، مونسوګراف ، نوبستي ژوند لیک (نوبستي پورتریت) منثور نامه (اعلان نامه) مخکنۍ او وروستنۍ خبره ، ادبي مرکه ، لیکوال ته دکره کتونکي لیک ، حاشیه لیکنه او داسې نور ، پردغوژانرو برسیره یو شمیر نور ژانرونه هم شته چې هغه هم په کره کتنه کې دآثارو دطبیعت او پیژندنې په څنګ دپاملرنې وړ دي .

(۱) رضا براهني ، طلا درمس ، ایران ، ۱۳۴۸ مقدمه چاپ دوم ص ۳۱ .
(*) د ادبي کره کتنې په فرعي اصولو کې دا لاندې اصول دمارکسسټانو په نظر ډیر مهم دي : ۱- تاریخي نظراچونه ۲- اجتماعي نظر ۳- د شکل اومحتوا دیاکټیکي اندول ۴- دهنري ایجادياتو انفرادی والی ۵- ددیدی آثارو دکلي توکونو یووالی اونور دی ...

د ژانرجوړونې په اړه ددغې خبرې دڅرګندونې اړتیا شته، چې دغه ژانرونه باید په څه ډول سره وټاکل شي ؟

زه په دغه اړه په دې نظریم چې په ادبي کره کتنه کې هم لکه په ایجابي ادبیاتو کې د ژانرجوړولو اصول هم شته او هم دکره کتنې په عمومي بهیر کې په پام کې نیول کیږي . په ژانرجوړونه کې په عمومي توګه د ژانرجوړونې لپاره دالاندې اصول په پام کې نیول کیږي : دڅیړنو وړ مواد ، انتقادي لید اودهغه

پراختیا، دانتقادي څېړنې طبیعت، پراخ نظری انعکاس، تاکلی هدف، دلیکوالی سبک. ددې لپاره چې له دغې مسالې سره مو په یواړخیزاو یا وړه دایره کې چلند نه وی کړی، دغه ډگر بیا هم ډیرلند او تنگ په پام کې نه نیسو، کیدای شي یولړ نور معیارونه هم وي چې دهغو له پلي کولو سره سم کیدای شي یولړ بریالیتوبونه دځان کړو. او د ژانرجوړونې په برخه کې له هغو څخه هم کارواخلو.

دیوې ادبي پدیدې په څېړنه او ارزونه کې دعلم او هنر دواړو لارویان دکره کتنې دنده او ونډه په هراړخیزه توگه بڼه درک کوي، پر هغه مهال چې پښتو ادب او دهغه درسالت او ایجادیت په برخه کې علمي څېړنې نه وې رامنځ ته شوي، اودادبیاتو په برخه تعلیمافته پښت څه نه وو لیکلي او ویلی، تردغه مهاله به که چا دادب او پوشمیر آثارو اوايجادیاتو په اړه څه ویل او یا به یې انتقاد کاوه هغه عیب بلل کیده، اصول خو چا نه پیژندل او نه یې دادبیاتو په برخه کې اهمیت ورکاوه، دغه خبره له ځینو کسانوسره دشيطان غوږ ونه دکاڼه وي تراوسه هم شته، خوڅوک غوږ نه پرې گروي ځکه چې نن سبا خبره دکره کتنې اودهغې د اصول له برکته برعکس شوې اوس کره کتنې دعلم په توگه دحساسو لیکوالو او پوهانو (کره کتونکو) په منځ کې دادبیاتو د روح په توگه خپل ځای موندلی دی. اودزړه له کوي په دغه برخه کې خپل قلمونه چلوي. زمور پښتانه لیکوال نن په دي دزړه له کومي باوري شوي چې کره کتنه نن په نړیواله کچه دادبي لارښوني په برخه کې دپاملرنې وړ پوهه ده او په ادب پوهنه کې په یوه علمي پرنسیپ باندي اوبښتي ده، چې په پښتوادب کې یې هم لکه دنورو پرمختللو ادبیاتو په شان دپښتوملي ادبیاتو دودې په بهیرکې یې دپاملرنې وړځای موندلی دی، ځکه نوددې اړتیا رامنځ شوې چې ددغه علم اوفن داهمیت په اړه دیوه قانونمند میتود له مخې چلند وشي، باید وڅیړل شي او باید وده ورکړه شي. مور په دې باوری یو چې په پښتو کې دکره کتنې

په اړه سسټماتیک (پرله پسې) کارنه دی شوی، کوم څه چې شوي هم دي ، هغه دنژدي لسو شلوکالو خبره ده، په دغه موده کې یوڅه دکره کتنې په اړه وشول چې هغه هم د (پیلامې او پیل) بڼه لري ، تراوسه هم زموږ لیکوال په دغه برخه کې خورا لومړني پړاو کې دي ، یوازې له یوڅو کسانو پرته، زیاترو که څه کښلي او ویلی هم دي ، ډیرې ساده خبرې وې او ددغه علم تیوریکي ډگر ته له سره ورننوتې نه دي چې دا په خپل وار د یوه پیل څرگندونه کوي . په افغانستان کې تراوسه هم کره کتنه په یوازې خیزډول کاریدلې ده ، ماناداچې دا ایجادي آثارو دمعرفی په برخه کې ترډیره حده له کره کتنې څخه یوازې دستاینې په برخه کې کاراخیستل شوی دی ، ماناداچې په ډیرو برخو کې کره کتنه زیاتره د ستاینې انډوله کارول شوې ده ، او یاهم دغندنې ، ان چې کره کتونکې ته دلیکوال د لارښود په سترگه نه بلکې د دښمن په سترگه کتل شوي دي ، په داسې حال کې چې داد کره کتنې له طبیعت سره جوړه اومیتودیکه خبره او چلند نه دی . په پرمختللو هیوادو کې کره کتنې ته نه یوازې په ادبی او ایجادي برخه کې زیات اهمیت ورکول کیږي ان چې ددغه علم دنده د ټولنیز ژوند ډگر ته هم ور غزیدلې ده ، هلته خلک په دغه اړه دا خبره کوي چې دکره کتنې دنده د آثارو او عواطفو او هغه شعور را ژوندي کول او پیژندل دي ، هغه چې د انسان او ټولني په تربیتي روزنه کې جوړونکې برخه اخیستلای شي . هلته کره کتونکی ته دیوه شریف انسان په سترگو گوري او هغه دخلکو او ټولني سترلارښود او روزونکي بولي همداده چې ټولستون ولیکل : « زه پوشکین دبلنسکي په برکت پیژنم » .

غواړم خبره رالنده کړم او غواړم په لنډه توگه ددغه تحقیق په اړه دومره ووايم چې دغه ناخیزه څیړنه او تحقیق په تیره په دغه عصر کې زما د څیړنې لپاره یوه اړتیا وه ، ځکه چې تراوسه موږ دکره کتنې په برخه کې ددغه علم دتاریخچې په نامه (څه بشپړ او څه نا بشپړ) یوساده لارښود هم نه درلود ،

موږ چې هر څه په دغه اړه هلته اودلته درلودل ، هغه ډير خواږه واړه وو، يوڅه ول ، خو پر پوهيدو نه چې دا څه دي او څه وايي ، په دې نه پوهيدو چې زموږ دمنځنۍ دورې شاعر او ليکوال دغه علم ته په کومه سترگه کتلي دي او په دغه اړه دوی څه وايي او څه ايده لري ، موږ ته دا پته لږ وه چې په معاصره کره کتنه کې ژانري يعني څه ؟ او يا کوم ژانرونه دلته د يوشمير ليکوالو له خوا يا کاريدلي او يا رامنځ ته شوي دي او ولې ؟ په دغه وړه رساله کې تر يوه حده همدغو تمايلاتو او پوښتنو ته يوڅه ځواب ويل شوي دي ، چې د يوه پيل په توگه کيدای شي چې زموږ راتلونکي د يوې علمي کره کتنې په رڼاکې نوې نوې خبرې وليکي او راکشف يې کړي ځکه نو زما ليکنه هم په دغه اړه يو پيل دی . زمانه سخته پرمخ ځي ، او موږ بايد پر راتلونکو باندې هغوی چې په مسووليت سره په دغه برخه کې کار کوي باور من وو، ځکه زه باور لرم چې زموږ په معاصر ادب او ادبي بهير کې دکره کتنې وده له ذهنيت څخه د عينيت ډگر ته راوځي ، ايجادی ذهنيتونه د يوه ادبي بهير په ترڅ کې په عينتونو او حقايقو باندې اوږي او د يوې څرگندې اړتيا بڼه غوره کوي، همداده چې موږ بايد دهغې لپاره ، دهغې د عامولو لپاره په شعوري او علمي توگه لاس په کار شو ، همدغه موخه او دغه اهميت و چې زه يې دغې مقدماتې هڅې ته وهڅولم او په دغه نيمگړي کار مې لاس پورې کړ، کره کتنه زموږ د ټولنې د سمون په برخه کې يو ژوندی هڅه ده ، چې نه يوازې په ملي کچه بايد د اهميت وړ وي ، بلکه دهغې په مرسته کولای شو ، ځان له نړيوال ادبي بهير سره هم يوځای او وصل کړو . په دغه رساله کې لوستونکي ته دا ټکي په ډاگه کيږي چې زموږ په پراخ ادب کې ، دهغه په بيلا بيلو دورو کې کره کتنې څه بڼه ، رسالت او دندې درلودې ، ما په دغه برخه د موضوع د تحليل او پيژندنې په برخه کې له معمول علمي څيړنيز ميتود څخه کار اخيستی ، دهرې څيړنې دمدلل کولو لپاره د بڼه ميتود کارول اړين دی ، هغه هم دداسې علم

لپاره لکه کره کتنه ، مور دپښتو کره کتنې دوره یی بهیر په دغه اثر کې په
منظمه توگه خپرلی او په دغو بهیرونو کې مې دهغو په نسبي وده باندې
رڼاچولي ده . درې دورې ، درې بهیرونه او په هغو کې دکره کتنې بهیر ...
توکل پر خدای تاسې یې ولولې خطاوې تیروتنې به په کې وي ، په روڼو
سترگو کې او ژور فکر سره نظر او کتنه پرې وکړئ .

په درناوي

پوهنوال دوکتور عبدالخالق رشید

لومړی څپرکی

په پښتو منځني ادبي بهير کې دکره کتنې حالت ته يو نظر

کله چې غواړو منځنی ادبي بهير ديوې نومونې (اصطلاح) په توگه تشریح کړو بايد ووايو چې دغه اصطلاح زموږ په ادبياتو کې زموږ پخوانيو ليکوالو، مورخينو او شاعرانو کارولي او راوړې ده. په تيره بيا هغه مهال چې په قراردادي توگه د ادبي دورو ټاکلو اړتيا رامنځ ته شوې، بيانو استاد حبيبي، رښتین او نورو دغه نومونه دپښتو ادبياتو هغې برخې ته چې له ۹۰۰ هجري تر ۱۳۰۰ هجري پورې زماني واټن کې را ايجاد شوي کارولې ده. که له ماخه څوک زما نظر غواړي زه بيا په دغه اړه په لنډو دومره ويلای شم چې: منځني ادبي بهير، دوره هرڅه يې چې بولو، دهرې ټولنې په ادبیا تو کې ديوې دورې په توگه تل وه او تل منل شوې ده خو بايد هغې ته ديوې مجردې پديدې په سترگو ونه گورو په دې چې دا يوه علمي نومونه ده چې اړخونه او ابعاد يې زيات دي، په دې مانا چې دغه زماني موده بايد په تاريخي، ادبي او آن په رواني لحاظ هم وڅيرل شي او اهميت ورکړشي. زه خو داوايم چې د چنگيزخان له انساني او تمدنی ضد يرغله (۶۱۷هجری) را په ديخوا بيا دنولسمې پېړې ترنيمایي ترپيل پورې زموږ په ادبياتو کې تقريباً دا ټول جريان په شکلي او ماناوي لحاظ يو ډول دی او کوم داسې بدلون چې هغه بايد په ځانگړي توگه ياد او يا گوته ورته ونيسو نه په کې ليدل کيږي. دابه ومنو چې په دغه ترڅ کې په تاريخي او سياسي لحاظ شرايط او تحولات يوه بڼه او يو شکل نه لري، بيلابيل نظامونه راغلي، بيلابيل واکمنانان په دغه واټن کې واک

ته رسیدلي ، دهغوپه کړو وړو او کارنامو باندې سپری کولای شی ډیرڅه ولیکي او ووايي خوادبیاتو چې په دغه برخه کې هیڅ ډول بدلون نه دی کړی، هیڅ ډول ادبي تمایلاتو په کې وده نه ده کړې ځکه نو ویلای شو چې هرڅه دیوه څرگند ورته والي په ترڅ کې رامنځ ته شوي دی ، دبیلگې په توگه هماغه تذکره چی سلیمان ماکو په (۶۱۲هجري) کې ولیکله ، هماغه محمد هوتک په (۱۱۴۲هجري) لیکلې اوهماغه بهیربې څارلی دی. هغه شاعري چې اشرف خان هجری اورحمان بابا کړې ، او یاهم هغه غزل چې اکبرزمینداوري ویلی په هماغه فورم کې خوشال او ترهغه راوړوسته پیرمحمد کاکړ او احمدشاه بابا هم څارلې ده . په داسې حال کې چې دایجادیاتو اوهنري ادبیاتو دودې له قانونمندی سره سم باید رنگارنگي را منځ ته شي ځکه چې ادب اوهنر له یونواخته او تکرار سره لکه چې انسان له ناولتیا وو په نري رنځ اخته کیږي ، همداسې تاوان وینې . چې باید داسې نه وي .

لنډه داچې زما لپاره منځنی ادبي پیر یا دوره په همدغه پورتنې مفهوم او تاریخي شالید سره په دغه څپرنه کې مطرح ده ، یوتکی مو باید په پام کې وي اوهغه داچې پښتو ادبي منځني دوره دلته په هغوځانگړنو سره نه ده مطرح لکه چې په لویدیز او اروپا کې منځني دوره یادېږي ، دلته موخه یوازې دغه دوره بندي دافغانی ادبیاتو اودهغوی له طبیعت سره په اړیکو کې دپاملرنې وړده نه دلویدیز ټولنووهغوغوندي .

په دغه ادبی بهیر کې کره کتنه اودهغې تاریخچه په خپل وار یوه دپاملرنه وړموضوع ده ، یو بهیردی چې له دغو ادبیاتو سره په منظمه توگه وده کړې ده ، څومره چې دلته پښتو ادبي بهیر ساده و ، کره کتنه هم ورسره ساده ، خو څومره یې چې وده کړې په هم هغه کچه دا هم ورسره پرمخ تللې، وده یې کړې ، پیچلې شوې اوان چې علمي شوې هم ده. مخکې تردې چې په دغه ادبي بهیر کې دکره کتنې پر بهیر باندې وغږیږو ، یوه لنډه کتنه تردغه ادبي

بهيڙدمخه هغو نښتو ته کوو چې زموږ ليکوالوهغوته اشارې کړې او له دغې موضوع سره يې بې ارتباطه نه دي بللې .

کره کتنه ترمنځني پير دمخه:

زموږ په لرغونو ادبياتوکې دکره کتنې په اړه دڅيړنو لپاره دايجادي موادو او آثارو څه نشته ، او نه بايد په دغه برخه کې په مصنوعي توگه ځان په لاپو شاپو باندې بوخت وساتو ، سره له دې چې په دغه برخه کې يولږخبرې اوس مورډڅيړنې دمقايسې ميتود ترسيوري لاندې کولای شو ، خوزه باورلرم چې بشپړې به نه وي ، يوه پيړې دمخه چې چا په دغه اړه څه ويلی او ليکلي ، نن په خورا زياتو دلايلونه يوازې دانتقاد وړدي بلکي د خندا وړهم دي ، ځکه چې هغوی فکر نه کاوه چې نړې به په يوه دوو پيړيو کې دکشفیاتو هغې کچې ته رسيږي چې نور به څه په هغې کې دپتيدو نه وي ، زموږ زياتو پوهانو دا خبره کړې چې دپښتو ادبياتو په لرغونې دوره کې کره کتنه وه ، اوپښتانه پوهان پرې پوهيدل ، ان چې وايي ددغه علم پيلامه هم په هم هغه دوره کې شوې ده او لومړني پښتون ليکوال چې په دغه برخه کې لاس په کارشوي هغه ابومحمد هاشم ابن زيد السروانی دی چې خپل اثر « دسالو وړمه » يې هم په دغه باره کې ليکلي و. ددغه پټ نوميالي نوم مور ته پټه خزانه را پيژني چې ليکي :

« ابومحمد هاشم دهلمند په سروان کې په سنه (۲۲۳) هجري قدسي زيږيدلی اوپه بست کې يې له علما او فصحا څخه لوستنه وکړه ، وروسته ولاړ په عراق يې په کلو کلو دلو يو ائمه څخه سمع وکړه او ابن خلاد چه څرگندو په ابی العينا سره يې په بغداد کې عمرونه تير کړل اوله هغه يې دعربي بلاغت او اشعار ولوستل ابومحمد له عربي څخه په پښتو يو کتاب کښلی و چې په هغه کې

دعربي اشعارو فصاحت اوبلاغت يي بيان كړی و ، اونوم يې د(سالو وږمه) وه «
(۱)

که پردغه موضوع باندې لږ رڼا اچوو، زه فکر کوم چې که سالو وږمه زمور لاس ته راغلې وای ، نو دا به يې شکه لومړی انتقادي اثر و چې دکره کتنې په باره کې هغه هم په پښتو کې ليکل شوی دی ، زه په دغه اړه يوازې دمقايسوی څيړنو له مخې او هغې بيلگې په شته والي سره چې ترمور پورې را رسيدلې ده دومره په اجمالي توگه ويلای شم چې په کوم وخت کې چې محمد هاشم سرواني ژوند کاوه ، او په کوم وخت کې چې دی بغداد ته رسيدلی ، دغه مهال په عربي نړۍ کې دکره کتنې په برخه کې يو طلايي دور دی ، داسلامی دورې په لومړيو دوو پيړيو کې دعربي ژبې په برخه کې خورا زيات پرمختگونه شوي دي ، ان چې کره کتنې هم ديوه مضمون په توگه هم په دغه دوره کې خورا زياته وده وکړه . په دغه عصر کې لکه دجاهليت دعصر په شان په عربي ژبه کې کره کتنې لوی اهميت وموند. عربي او عجمي پوهان په دې باور دي چې اموي واکمنانو دراشدينو خليفه گانو برعکس شعراو ادب ته پاملرنه وکړه اودغه ډگر يې تود وساته، زياترو شاهانو او سردارانو د شعر ويلو ذوق درلود او حتی داسې هم کيدل چې خطبې به يې هم په شعرويلې ،دهمدغوځانگړو په پام کې نيولو سره په لومړيو دريو پيړيو کې کره کتنې په زړه پورې وده وکړه ، دحضرت علي لمسی سکينه لومړنۍ ميرمن وه چې له کره کتنې سره يې کلکه مينه ښوده ، عبدالملک بن مروان هغه اموي خليفه و چې لوړه ادبي اونقادي قريحه يې درلوده ، په عباسی خليفه گانو کې هارون الرشيد له کره کتنې سره پيژندگلو درلوده ، مامون الرشيد هم دشعريپيژندنې ښه ذوق درلود که چيرې پردغه مهال دبغداد په اړه هم دا ويلای شو چې دلته کره کتنې هم ځانگړې ښه درلوده ، په دې مانا چې دلته کره کتنه د ودې په لور روانه وه او ځانگړی اهميت يې درلود . « ... په عراق کې دادب او ذوق حالت دجاهلي دورې په شان

له وياړ او تعصب څخه خالي نه وه چې حالاتو، چاپيريال اوزماني هم له هغې کړنلارې سره وړتيا درلوده، په مريد اوبصره کې شاعران راټوليدل خپل شعرونه به يې ويل ، او يو پر بل به يې مفاخره کوله ...» (۲)

دهمدغو اشارو په رڼاکې کيدای شي زمور دليکوال ابومحمد هاشم په ادبي ذوق باندې هم ددغه عصرادبي بهير خپله اغيزه بنسډلي وي ، دمحمد هوتک په وينا دی هم دکره کتنې په دغه تاوده بهير کې په عراق کې و. او دغه تاوده بهير پرده باندې هم خپل اثر کړی دی. ځکه نو ده هم په دغه اړه دعربي شعراو فصاحت په برخه کې خپل کار کړی اودغه کار يې بيا دسالوورمه په واسطه پښتو ژبې ته هم را ليردولی دی. زمور ليکوالو هم په دغه باره کې خپلې رايې ويلې دي چې زمور نامتو ليکوال حبيب الله رفيع وايی چې :

-
- (۱) محمد هوتک بن داود ، پته خزانه ، څلورم چاپ ، کابل ، ۱۳۶۵ (۲۹) مخ .
(۲) داکتر عبدالحسين زرينکوب ، نقد ادبي لومړی ټوک ، تهران ۱۳۵۴ (۱۴۰) مخ .

» په پښتو کې ادبي نقد زوړ او لرغونی دی ، لومړنی څيړنې په دريمه پيړي کې ابومحمد هاشم ابن زيد السروانی راوښلولي او په خپل نامتو اثر (سالو ورمه) کې يې دعربي اشعارو دفصاحت او بلاغت بيان وکړ... (۱)

په پښتو پخوانيو ادبياتوکې دويم اثر چې يوه برخه يې زمور په واک کې ده ، هغه د سليمان ماکو تذکره ده ، مور دا منو چې داخو يوه تذکره ده او هغه دکره کتنې لپاره بشپړه نه ده ، خو يوه خبره بايد له ياده نه وباسو هغه داچې، دا تذکره ده او هغه هم دشاعرانو او دعارفانو ، چې له شعراو شاعرۍ سره يې سروکار درلود، اود يوشمير شاعرانو په اړه يې خبر بکړې چې هغه خپله دکره کتنې موضوع ده ، خو دريغه چې دغه اثر هم په بشپړه توگه زمور په واک کې نشته ، خو بياهم ښه خبره داده چې دغه څو پاڼې يې هم زمور لپاره دکره کتنې په برخه له هره پلوه مهمې دي. په هر ډول دغه دوې بيلگې له مور سره

زموږ دکره کتنې په برخه کې هسې د یوې یادونې په توګه مرسته کوي ،
ترمنځنۍ بهیردمخه شته له دې پرته نورکه هرڅوک په دغه برخه کې څه
وايي هغه به له لاپوشاپو زیات بل څه نه وي .

منځنۍ ادبي بهیر او کره کتنه:

له پورتنې یادونې وروسته په جرآت سره ویلای شو چې په منځني ادبي
بهیر کې خبره برعکس ده ، منځني ادبي بهیر خورا زیاته وده کړې ، ان تردې
چې سړی ویلای شي ، دومره پیاوړې دوره او ترې دمخه دومره کمزوری ادبي
جریان له یوه اوبل سره په هیڅ ډول داپرتلې وړ نه دي ، په دې مانا چې په دغه
دوره کې ایجادیات وده کوي او شاعران هم په شعوري توګه دشعراو ایجاد ډګر
ته مخه کوي ، کره کتنه په تما مه مانا دیوه برلاسي علم په توګه خپله وړتیا
اوځای لري. اودالومړی مرجع اولومړنی بهیردی چی د کره کتنې منظمې
بیلګې په کې ترسترګو کيږي چې شاعران اولیکوال پردغه مهال دکره کتنې
پراهمیت پوه کاروايي کوي اوبه شعوري توګه دهنري اونونستي پدیدو په ایجاد
باندې لاس پورې کوي ، دوی د وخت دکره کتنې له اصولو سره سم لاس په
کارکيږي، مانا داچې دادبي آثارو دمعیارونو ټاکلو لپاره کره کتنه دیوه منل
شوي میتود او لارښود بڼه غوره کړې او دیوه پراخ ادبي بهیر د ودې په ترڅ
کې خپله لارښودې او روزونکې دنده اورسالت دعلمي کره کتنې په رڼاکې
پرمخ بیايي . چې ترټولو مخکښ او نومیالی شاعر او لیکوال ، کره کتونکي او
هنرپوه استازی یې خوشال خټک دی چې په دغه برخه کې دشلمې پیړۍ له
کره کتونکو سره په علمي ډګر کې پرتله ، مطالعه اوڅیړل کیدای شي .
خوشال خټک (۱۱۰۰-۱۰۲۲ هجري) په پښتو منځني ادبي بهیر کې لومړني
لیکوال دی چې ددغه عصر په ادبي بهیر کې یې دکره کتنې ژوندی روح پوه کړ،

دهغه هنري او ادبي افکار په دغه ادبي بهیر کې هغه مرغلرې دي چې زموږ
دمنځنيو ادبياتو د گليپانوپانوبې پر هغو باندې ښکلول شوي دي. په پښتو کې
د خوشال ادبي کارنامې او ادبي افکار د یوه ټولنیز دایره المعارف ځای لري ، په
دې چې دادبي مطالعاتو داسې اړخ نشته چې ده به پر هغه باندې څه ويلي او
ليکلي نه وي ، علامه حبيبي دده دځانگړي استعداد او ادب پوهنيز شخصيت
په اړه ليکي : « ... خوشال يو عالم سپری و ، مشرقی علوم يې لوستي او د عربي او
پارسي د بلاغت او فصاحت علوم يې ښه زده وو ، په فقه او تفسير او نور اسلامي
علومو کې يې معلومات درلوده ، په تصوف کې هم خوشال خان بشپړ و او دده
له ويناوو څخه دده پوره علمي لياقت څرگند يږي ... » (۱)

(۱) برين ، افغان ياد (دمقالو مجموعه) کابل ۱۳۶۰ کال (۹۸) مخ .

په هر ډول ، زموږ په منځني ادبي بهیر کې هم خوشال ته دا وياړ ورپه برخه
شوی چې ده د کرکتنې په اړه لکه دمخه هم اشاره وشوه علمي فکر کړی دی .
دی په دغه برخه کې ان دراتلونکو لپاره هم په علمي لحاظ دلارښود ځای لري
، ځکه چې په خپل وخت کې برسیره پردي چې شاعر دی او ليکوال ، سياست
پوه دی او هنرمن په عين حال کې يې د یوه ښه کره کتونکي دنده هم سرته
رسولې ده او په دغه برخه په علمي معيارونو او اساساتو برابر آثار ترې پاتې دي .
خوشال د یو سالم ادبي بهیر د رامنځ ته کیدو په خاطر د کره کتنې مقدس
مقاومت او قضاوت ته لاس واچاوه ، دده عصر په پښتونخوا کې د وچ تعصبي
برلاسی عصر و ، داسې چې کله کله يې ان انتقاد او گوتن يوي ته هم د ليکلو او
ويلو اجازه نه ورکوله ، دغه حالت د داسې يوې فضا ښودنه کوله لکه داروپا
دمنځني پير د وچواو د گم شرايطو په څير ، خو خوشال له دغو حالاتو سره سره
بيا هم د یوه پراخ سکوت ملا ورماته کړه او په پوره جرأت سره يې هغه څه په

افغاني ټولنه کې دشعراونثريه ژبه باندې وويل چې دپوهانو په وينا په دغه عصر کې دبل پښتون له توانه نه وو پوره، چې يوبرخه يې هم په دغه ترخ کې کره کتنه وه ، خوشال په دغه برخه کې دلومړي ځل لپاره گام کيښود اودکره کتنې لپاره يې يوه مقدمه راپيل کړه . يوه خبره چې په دغه اړه بايد وويله شي هغه داچې په ټول منځني ادبي بهيرچې څه زموږ شاعرانو دادبياتو، ادبي پديدو په باب ويلي موږ پوهيږو چې دهغوڅومره د ادبي نقد او کره کتنې اوڅومره دادب پوهنې دنورو برخو په باره کې دي . د فارسي او هندي(*) کره کتنې په اړه دخوشال مطالعه کيدای شي ددغه ټکي لامل شى چې ده په پښتوژبه کې په دومره ژور تيا سره دکره کتنې په اړه فکرکړي وي ، ځکه نو سپرى ويلای شي چې کومه ژبه او کوم فکر چې په دغه اړه ده کارولي سارى يې په ټول پښتو ادب کې ډيرلږ ليدل کيږي ، دده په نامتواثر (دستارنامه) کې دهغه اثر څلورم هنر چې دشعريه اړه کښل شوى دى په خپله يوه کره کتنه ده . خوشال په دغه برخه کې شعر په علمي او هنري توگه تعريف او تشریح کړى دى ، دده نظر په دغه برخه کې هم په علمي او هم په هنري لحاظ دپاملرنې وړدى ، په دى مانا چې ده په دغه برخه کې دکره کتنې لپاره ديوه مقدماتي بحث لکه د ارسطودبوطيقا په شان پيل کړى دى . داچې د ارسطو بوطيقا د کره کتنې په پيل اوپيلامه کې دپاملرنې وړ نړيوال شهکاربلل شوې اود علمي ارزښت له پلوه ترننه هم له اهميته ونه ولويد همداسې خوشال اود هغه انتقادي ليکنې او کره کتنه په پښتوژبه کې بوطيقايى ځاى اواهميت لري، دى دهنريه اړه ليکي : « داهنرچې دشعردنظام دى هم داخل دکسب کمال دى . امامشقق دى له شعوره چه جبلي طبيعت دشعري ، شعردهغه دى ، فنونه ، صنعتونه يې په کسب حاصليري ، که ډيرتحصيل

(*) په خوشال پوهنه کې يومهم بحث هند پوهنه ده ، په دې مانا چې خوشال په خپل وخت کې دهندي ادب او ددغې ژبې له نزاکتو او ادبياتو اود هغو له مهمو آثارو سره آشنا و ، زموږ يوشميرليکوالو دده (دستارنامه) په فارسي

ژبه کې نظام الملک کیکاوس له (سیاستنا مې سره یوشی بللي په داسې حال کې چې دا سمه نده ځکه چې خوشال په دستارنامه کې د نامتو عالم کوشلیبه دنامتو اثر (آرت شاستر) سره ورته والی لري .

دعلم وکا ، صنایع بدایع دشعرزده کا ، چه طبیعت دشعر جبلي نه لري ، خبره به نظم نه کا... دراصل شعر په لغت کې کلام منظوم ونه وایي ، دواړه مصراع دبیت په تول تللي ، په حرفونوسره سمې عروض قافیه سره جوړ ، په داګې هرچې وي که قصیده وي ، که غزل وي ، که رباعي وي ، که قطعه ده ، که مخمس ، که مسدس په ډیرو چې شعروایه شي ... دشعراپه لویه ده دحکمت سره یاد شوي دی ، پیغامبرانو ویلی دی ، ددې خانه برانداز سینه گداز څو تعریف توصیف کوم ، لګیدلی اوردی چې هرڅه په مخ وړي . میلمه زور ور دی واپه وینې دلرمانه خوري . پوهه یې دشواره ده ، ویل یې گران دي ، دهرچا کارنه دی ، دشعرتبیعت په مثال دتوند باد دی ، لویی ونې طاقت لري چه ورته ودریږي او که نه بنیاد محکم نه لري ، هغه ونې له ویخه ولوروي ، قوت دعلم بویه چې ویخ یې پرې محکم وي اوکه نه یې افت مضرت به پاتې نه شي ... چې بې علم شعروایي څونقصان لري . اول خوبه یی درست ونه وایي ، دشعردعیب جاسوسان ډیردي . ځان به دخندا کا... « (۱)

دخوشال دغه نظریه په خپل وار ددغه ټکي څرگندویه ده چې دی دکره کننې په علمی اصولو او ارزښت باندې په ښه توګه پوهیږي ، په دې مانا چې دي په دغه برخه کې ځان په رښتیا هم دیوه لارښود نقادپه دریغ کې دروي ، دی دواړه علمی او هنري وړتیاوې په دغه برخه کې له ځانه په ډاګه کوي ، کله چې نقد کوي ، هلته دیوه عالم له لید سره مل دی اوکله چې ایجاد کوي ، هلته دی دیوه شاعر له لیده سره ځان غاړه غړی کوي . ځکه دی په خپله دشعردعیب له جاسوسانو څخه ځان ساتې او نه غواړې چې ځان دهغو ترانتقاد لاندې راولي اونه غواړي په دغه برخه کې دناپوهی له امله ځان دخندا کا. ځکه نو دی دیوه عالم نقاد له دریغ د خپلې نظریې له امله ډیرښه مطالعه کیدای شي .

یوه خبره مو په یاد وي چې ده نقاد او کره کتونکي ته د جاسوس نومونه یاده کړې اوداهغه نادرنومونه ده چې له ده پرته په شرقی ادبیاتو کې له نورو نه ده په ډاگه شوې . دی په بل ځای کې د یوه تیورسن په توگه وایی:

که شعر دی هغه دی چې یې ووايي دانا
هغه څه شعر نه دي چې یې ووايي کانا
دواړه توکه څه وي درته وایم په معني
یو آواز دخره دی بل آواز دی د سورنا

بل ځای وایی :

بل که هرڅو در گوهریې په شعر
عیب جوی یې جاسوسی کا دافعال
هرشاعر یې په ویلو گوت منډی کا
که په شعر کې ته من یې دی مثال

(کلیات ۵۳۷ مخ)

خوشال په ځانگړې توگه د پښتو شعر منځني بهیر ، هغه بهیر چې په مجموع کې په علمي

(۱) خوشال خان خټک ، دستارنامه کابل ۱۳۴۵ ۲۴-۲۳ مخونه .

لحاظ دانتقاد وړ دی انتقاد کړی ، ځکه چې ده ته پښتو شعراو ادب ، ایجاد او مطالعه په یوه تنگسیاکي ښکاري ، هغه شاعران چې ترده دمخه په روښاني دوره کې د عصر نوميالي بلل کیدل دده په نظر هغوی ادبي محتوا ته لکه څنگه چې وړوه پاملرنه نه ده کړې ، مانادا چې دخوشال دانتقادي لید له اړخه دوی هم دکلک انتقاد وړ دی ، دخوشال دانتقاد دغه اړخ له تیوریکي پلوه هم سم بریښي لکه یوکره کتونکی دلویدیز دادبي بهیر په اړه لیکي : « ... او په

منځنيو پېر يوکې چې په لويديز کې کليسا ته دتسليم او ايمان عصرو هرډول تنقيدي فکر او څيرنه شرم بلل کيده ، ځکه نو ترهغوچې ددغو خنډونو ماهيت څرگند نه و ، لويديزې نړۍ ونه شوای کولای چې د ارزښتنو په څيرنو باندي بريالی شي ...» (۱)

خو موږ په پښتو ادبياتو کې دداسې اصل تطبيق نه شو کولای چې دغه او هغه بهير په فکري او تاريخي لحاظ د پرتلې وړ نه دي ، يوازې په ځينو برخو کې لږ لږ ورته والي شته چې کيدای شي هغه هم په سرسري ډول ياد شي . خوشال هم ترځان دمخه پيرته انتقادي گوته نيولې ځکه نو وايي :

دميرزا ديوان مې ومانډه په گوډي مسخر (مسخره) مې ارزاني خویشکي
زمنډ کړ

څه شې چې دخوشال په دغه انتقاد کې په ځانگړې توگه ديدونې وړدي دادی چې دی په خپل انتقاد کې دهغه په عملي اونظري اړخونو باندي ټينگارکوي ، غواړي ديوه رسالت مند کره کتونکي په توگه دومره روښانه لارښونه وکړي چې دغه جرات ان په اوسني کره کتونکي کې هم خورا لږ ليدل کيږي . په دی مانا چې دی په رښتيا هم کره کتنه کوي ، اودشعرپه ماهيت باندي د زړه له کومي پوهيږي ، خوشال په دغه برخه کې په دي پوهيږي چې شعرڅه شي اوڅوک يې بايد ووايي ؟ دده د زړه خبره داده چې وايي :

په جهان ترشاعری بدخه نشته خدای اخته مه کره سړی په دا جنجال
خوشال دشعر په وړاندي دمسئوليت احساس په جدی توگه له پامه نه غورځوي ، مانا داچې څوک بايد شعر ووايي اوڅنگه يې بايد ووايي ؟ داهغه څه دي چې دی انديښنه لري اوسپارښتنه کوي چې بايد دغه کار د کاراهل ترسره کړي ځکه نو په بل بيت کې په روښانه توگه اړمطلب ته راځي او خپله تيوري په دغه اړه په ډاگه کوي چې :

دهغه شاعر دانې وشه په ژبه چې دشعر در دانې پلوري په مال

(دیوان دکابل چاپ ۵۲۴مخ)

داډول تمایلات په علمي لحاظ مور ته یو ټکی را په گوته کوي او هغه داچې خوشال د اصولو له مخې یوه ادیب کره کتونکی دی ، نه عالم کره کتونکی ، په دغه اړه لوی توپیر له ادبي پدیدې سره د لیکوال او کره کتونکي چلند دی ، هغوی چې له ادبي ژبې ، شاعرانه انداز او نورو ادبي ځانگړنو څخه کاراخلي هغه ته ادیب کره کتونکی وایو او هغه چې د ادبي تلاماتو او اندازونو پرځای زیات پرفکتونو او اصولو او منطقي استدلال ټینگار کوي ، هغه

(۱) زرین کوب پورتنی اثر (۳۳۱)مخ

ته مور عالم کره کتونکي وایو. چې ترډیرې کچې یې کره کتنه او قضاوت دادبي آثارو او ادبي پدیدو په اړه له علمی او انتقادي پلوه دباور وړهم دي. په هرډول ، که چیرې غواړو چې په منځي ادبي بهیر کې دکره کتنې په اړه خپله خبره را ونغاړو ، نوپردغه ټاپي باندي درپرو چې ددغه ادبي بهیرپراوړدو او لنډو ، ماناداچې له روښاني دورې رانیولې بیا تر میراحمدشاه رضواني پورې دکره کتنې بهیردیوه ډول ترچترلاندي راځي چې هغه ته پوهان د (ذوقی) کره کتنې نومونه یادوي ، دکره کتنې ددغه ډول په اړه ویل شوي چې : « ذوقی کره کتنه دکره کتنې هغه ډول دی چې یوشمیر شاعران او لیکوال یې دیوبل په باب وایي او لیکي ، په دغه عصر کې هم لکه دپخوانو په شان دود وه چې دسیالیو او رقابتونو بهیر دغه اصل ته په زړه پورې لوړتیا ورکړه ، ددغه عصر شاعرانو او لیکوالو نه یوازې خپلو آثارو او خپل اسلوب ته په خپلو خبروکې گوته نیوله ، بلکې دنورو پخوانیو او معاصرو شاعرانو په باب یې هم خبرې کولې او هم یې خپلې علمي رایې څرگندولې چې له هغو څخه جالبې او په زړه

پورې گټې ترلاسه کولای شو ، لکه څنگه چې د پخوانو په باب دهغوی له ستاینواو درناوي څخه پوهیدل کیري ... » (۱)

پر ټوله منځنۍ دوره کې همدغه اصل برلاسی دی او پر همدغه میتود باندې کره کتنه دلته خپل دریځ پر مخ بیایی او برلاسی میتود بلل کیري ځکه په پښتو منځنۍ ادبي دوره کې زیاترو شاعرانو یاد ځان او یا هم دنور وپه اړه دستاینې او کله کله غندنې په لامل له دغه میتود څخه کار اخیستی دی ، دوی کله د ځان ستاینه اود نور کمی ویلی دی ، چې خوشال هم په دغه برخه کې خپل کار کړی دی. دده په کره کتنو کې یوه هم په سواتنامه کې داخون درويزه پر (مخزن) باندې کره کتنه ده چې زیاتره لیکوالو، کره کتونکو دکره کتنې له مخې ډیره لوړه ارزولې ده او په دغه دوره کې دکره کتنې تر ټولو ښه او په اصولو پوره کره کتنه بلل شوې ده. خوشال په دغه اړه وایي :

درويزه چې بیان کړی خپل کتاب دی
نوم يې مخزن الاسرار کړی جناب دی
هر بیان يې ناموزون مجهول بې رنگه
خالي پاتو له دانشه له فرهنگ
که یوه مسره په شل بله په سل ده
نامربوطه ناموزونه په و یل ده
قافیه يې لام و دال سره وهلې
په ردیف کې يې نون واو سره پیلې
قصیده د بوصري ترجمه کړې
عربي يې تر پښتو مضحک راوړې

(۱) زرین کوب پورتني اثر (۸۶) مخ

هر هربیت دقصیدې چې در مرجان دی
په پښتو کې تراوربشو لا ارزان دی
معماد (آذری) ترجمه کړې
تصوف یې وعالم وته نوموړي
ترجمه د(شاناصر) یوخواشکاله
وعالم ته جوړه کړې له مقاله
مسلي یې نظم کړی په پښتو دي
درته څه وایم چې څه دي دایستودي
په داهسي شان کتاب مباحات دي
دجامي تر (هفت اورنگ) ورته ناویات دي
گنده پز د گنده خور سره جوړیږي
خاص په خاص او عام په عام ویل خوښیږي
په حیرت به واړه گوتې وچيچلي
اخون په مخزن چا گوتې کښیولي
هرسړی چې په مخزن باندې څه وایي
په دنیا کې ترساعته به څوک پایي

استاد روهي په دې باب لیکې چې: «... خوشال نه یوازې دمضمون په لحاظ د
اخوند درویزه پر(مخزن) باندې انتقاد کړی دی، بلکي دهغه فورم اوشکل ته
یې هم گوته نیولي ده
د اخون درویزه پر مخزن باندې انتقاد کول هم څه آسانه خبره نه ده، ځکه
چې یوسفزیو پردې کتاب ډیره کلکه عقیده درلوده...»
اومر حوم استاد حبیبی هم دخوشال دا انتقاد دسواتنامې په پایخوړو کې موجه
ښودلی دی.

يوه ټکي ته مو بايد پام وي چې په منځني پير کې زياترو پښتو شاعرانو له ذوقي کره کتنې څخه کار اخيستی خو دا ددي مانا هم نه لري چې گواکي په دغه دوره يوازي همدغه تگلاره دکره کتنې په برخه کې برلاسي تگلاره وه ، نه ، په دغه برخه کې ديوشمير شاعرانو له خوا دکره کتنې نور ډولونه هم دشاعرانو اود هغوی دآثاروپه اړه کارول شوي دي دبيلگي په توگه مور کولای شو دحميد ماشوخييل له خوا د برهاني کره کتنې له ميتود څخه هم کار اخيستل شوی دی. خو له دی سره سره بايد ووايو چې زياتو ليکوالو له ذوقي تگلارې څخه کار اخستی دی چې څو بيلگي يې دلته لومړی دځان ستاينې په اړه را اخلو :

خوشال وايي :

چې لاپ وهي دشعر نن په دا دور دي ډير
خدای دې نه کا چې به وایم حال د دويو تير او بېر
څوک پاوی څوک نيم پاوی قلندر په کې نيم سير
چې دموره په حساب دي هيڅ می نه دی واصل هير
بل فقير دولت دري پاوه زه ترې خوشيرهی تير...

بل ځای له همدغه شعر سره په توپير کې داسي انتقادي توره را کارې او ليکي :

يوپه حال او په ماضي کې هسې نه و
چې ښکاره يې دخبرو راته خوند کړ
دميرزا ديوان مې ومانډه په گوډي
مسخره مې ارزاني خویشکي زمند کړ
که دولت و که واصل و که دا نور وو
په خبرو مې دهر يور پشخند کړ...

(کليات ۳۴مخ)

دخوشال په شعر کې داډول گوتنوي ډيرزيات ليدل کيږي، که څه هم په دغه ډول شعرونوکې دده ځان ستاينه خورا زياته او دپاملرنې وړبنسکاري، خو دا ددې مانا نه لري چې گواکي دی يوازې ځان ويني او جهان نه، خوشال چې څومره دځان په باره کې رښتيا ويلي همدومره يې کټ مټ حقايق دنوروبه اړه هم په رښتياينې سره په ډاگه کړي دي، اودشعريه ډگر کې يې دنورو استعدادونه هم پرته له هرډول تعصب اوکينې څخه تشریح کړي او ستايلي دي. زه په دغه اړه په دي نظريم چې خوشال په خپل عصر (منځني دور) کې دټولو شاعرانو لپاره دکره کتنې په برخه کې دلارښود حيثيت او مقام لري، ده ديوه لارښود په توگه ددغه پيردشاعرانو وړتيا وې او نيمگړتياوې دواړې په انتقادى ليد سره په ډاگه کړې دي. اودخپل دغه ليد له امله موږ ده ته دپښتوکره کتنې په تاريخ کې دلومړيتوب حق ورکوو. ده چې هرڅه ويلي هغه يې دکره کتنې داصولو له مخې ويلي دي، ترده دمخه که ميرزاخان او نورو هم څه ويلي وو او يايې دچا په شعراوکلام باندې قضاوت کړى و، هغوتولو داستاينوبڼه درلوده اودانتقاد څه په کې نه وو اويا لږ وو، خو خوشال بيا په خپل وار په دغه اړه يونوى گام پورته کړ او دلومړي ځل لپاره يې انتقاد دهغه په رښتيني او علمي مانا سره وکړ. دکره کتنې داصولو له مخې دانتقاد موخه بنسگرې او کمزورۍ دواړې په گوته کول دي، خوشال داکارکړى او په دغه برخه کې يې په خورا دقت سره ځان دقضاوت په ډگر کې درولى او داخبره نورو ته هم په خپل وخت کې په ډاگه شوې ده. دپيرمحمد کاکړ خبره دخوشال په اړه پرځاى ده لکه چې وايي:

تل په شعر کې هم سيال دخوشال نشته

که څه درشت دى دا دده سخن دان شعر

دخان ستاينې خبره په ټولو شرقي ادبياتو کې دود او معموله خبره ده ، په اردو، هندي او دری ژبو کې په سلگونو شاعران شته چې دغه ټکی يې په ځانگړې توگه سمبال کړی او په دغه برخه کې يې قلم چلونه کړې ده. د پښتو ادب په منځنۍ پير کې هم دغه موضوع د بيلابيلو شاعرانو له خو څارل شوې ده . نوميالی شاعر رحمان بابا هم دا کار کړی او ويلي دي :

خوشالا اود ولنا مې غلامان دي

زه رحمان په پښتو ژبه عالمگيريم

دميرزا د ارزاني دعوي به پرې کا

قدردان دشاعرانو رحمان راغی

کيدای شي ډير خلک داسې فکروکړي چې رحمان بابا يوعاجزاوملنگ سړی و، دهغه په دغو کارو باندې کار نه و، خو داډول نظراو فکرييا دملنگ او قلنگ پرضد دی اوسړی دا ويلای شي چې رحمان يو مفکر، يوعالم اوپه هنري ارزښتونوباندی پوه او ملا مفکرو ، ده چې کومه ايجاد گري کړی، هغه ديوه عالی فکراو تلاش پايله ده هماغسې چې خوشال وایي : « دشعراپه لويه ده ، دحکمت سره ياد شوی ...» رحمان بابا چې د خوشال اودولت غوندې شاعرانو پرکلام باندې گوتنویوی کوي، هغه په خپل ذات کې دغه ټکي په ډاگه کوي چې رحمان يولوی مفکراودشعراپه هنر باندې په هراړخيزه توگه پوه عالم تيرشوی دی. او داخبره چې هغه يو عادي ملنگ او له دنيا لاس په سر و ، په خپل ذات کې يوه بې مانا او دټيټ ذهنيت او درک څرگندونه کوي چې بايد اهميت ورنه کړل شي.

دپښتودشعر استاد حميد ماشوخیل دمنځني پير له وتلو شاعرانو څخه دی ، چا چې په دغه برخه کې شاعري کړی ، هغوی ټول ده ته ، دده پوهې ته د زړه له کومي ارادت لري ، هغه هم دخان ستاينې په برخه کې ځان آزمویلی دی ، داکار د ذوقی کره کتنې له مخې علمآ زیان نه لري ، خو په دې شرط چې دروغ

نه وي . حميد په ځان ستاينه کې دنورو شاعرانو په انډول ډير ماهير او ځرک دی ، په دي مانا چې کله دی په دغه برخه کې قلم چلوي ، هغه په خپل وار له داسې باريکوسره مل دی چې جالب اود پاملرنې وړ انتقاد له ځان سره ليردوي لکه دغه بيلگې :

دانايان به ورته غور نيسي حميده
نادان څه پوهيږي ستا په درسفتن

(ديوان ۳۱۷)

فارسيانو د حيرت گوتې په غاښ کړې
چې حميد سخن سازي کا په پښتوکې

(ديوان ۲۷۸)

مهمه خبره داده چې حميد لکه خوشال غونډې دکره کتنې په اهميت باندې د زړه له کومې پوهيږي او دهغې رسالت دزړه له کومې مني . دکره کتنې لپاره ليوال او تړی دي ، هغه شاعران چې په شعر کې يې نوښت او ابتکاري ، هغوی تل په خپلو آثارو باندې د قضاوت لپاره سترگې په لار وي ، خو له بده مرغه چې حميد په دغه دوره کې يوازنی څوک دی چې دخپل شعر لپاره يې په پښتنواو پښتو کې قدردان نه دي موندلی ، حميد ښه شاعر دی ، دی په خپل وخت کې لومړني شاعر او هنرمند دی چې دشعرغلا (ادبي غلا) ته يې چې نن سبا يې په ادبي کره کتنه کې ځای ځانگړی دی اشاره کړی ، او په دغه اړه ځانگړي سپارښتنه لري لکه وايي :

دانسته مضمون دزدی له بله نه کا

دحميد ويل پخپله دي لذيد

(ديوان ۹۴)

داچې حمید لوی شاعر دی مانا داده چې لویه او پراخه پوهه هم په دغه برخه کې لري ، په ستاینه هم پوهیږي ، په غندنه هم ، او په کره کتنه هم ، ځکه فریاد کوي :

دحمید دمینی گوت به کره ووزي

که پري پوه شي قدر دان صراف

(دیوان ۱۶۰ مخ)

پیرمحمد کاکړداحمدشاهي دورې نومیالي شاعر اولیکوال اوگرامر پوه هم دخپل وخت دنومیالی پوه اوشاعر په توگه د پښتو ژبې نومیالي شاعران ټول لوستي ، خپرلي او د دوی شعرونه یې ارزولي دي ، هغه ددغو شاعرانو آثار خپلې مخې ته اچولي اودهغوپه اړه یې خپل نظر څرگند کړی دی :

دمشهورو شاعرانو حال مې ووې
نه و ماته دنورو عیان شعر ،

چې انصاف زه پیرمحمد کرم لافې نه کرم

په هم عصرو کې مې خوښ دي دځان شعر

(دیوان ۴۲ مخ)

قلندر بل شاعر دی چې هغه ځان ستاینه کړې اوپه دغه پیر کې دشاعرانو په حال او استعداد باندې غږیدلی دی ، دهغه په دیوان کې هم دکره کتنې دغه ډول ته اشاره شوې او خپل نظر یې داسې بیان کړی دی :

دپښتو ژبې په شعر په داخپله زمانه کې
پرې دی نه ښود قلندر به حمید بل حریف

په پښتو منځني ادبي بهیر کې زما لپاره ددغې دورې تر ټولو مهم او دپاملرنې وړ شاعر نومیالی شاعر په ځانگړې ډول دپښتوکره کتنې په تاریخي بهیر کې دیادونې او ستاینې وړ دی ، دغه نومیالی شاعر او ادیب دخوشال دمکتب تر ټولو ځوان او ورستی خانزاده کاظم خان شیدا دی . کوم څه چې خانزاده کاظم

شیدا په منځني ادبي بهير کې دکره کتنې اړوند ويلي اولیکلی هغه زما په اند ترخوشال خان هم دپشتوکره کتنې لپاره په علمی اومیتودیک لحاظ دپاملرنې وړدي ، کاظم خان شیدا، هغه لوی شاعر اومفکر دی چې دهند په نیمه وچه کې یې وده کړې او دلته یې په ادبی هستونو باندې لاس پورې کړی دی ، دی دهند په بیلابیلو ژبو لکه اردو - هندي اوفارسی په ښه توگه پوهیده اوددغو ژبو له ادبي شهکارونو سره یې هراړخیزه آشنایي وه اود یادوشویو ژبو له ادبي بهیرونو سره په تمامه مانا بلدو، همداده چې دی هم په دغه ځانگړي ادبی بهیر کې یولږداسې خبرې لري چې هغه زموږ لپاره زموږ له موضوع سره اړوند خورا مهمې دي ، دکاظم شید انظریاتي تمایل موږ ترهرڅه دمخه دده ددیوان په مقدمه کې له ځان سره لرو ، دی په دغه سريزه کې دکره کتنې یورنگینه تحلیل زموږ په واک کې راکوي ، دغه تحلیل دویم تحلیل دی چې موږ هغه ددغه نومیالي ادیب دفکرې ، ادبی اوانتقادی لید یوعلمی اومیتودیک تحلیل بولو ځکه نو دلته دا اړتیا محسوسوو چې دغه مقدمه لومړی له ځان سره ولرو ، بیا یې ولولو او په پای کې له لوستونکو څخه هیله وکړو چې ویې ارزوي . کاظم خان شیدا دخپل دیوان په پیل کې دخپلې دغې سريزې په ترڅ کې موږ ته دیوه نوبنتگر او دهندې سبک د نومیالی سرلاري په توگه لیکي :

« راقم ددې صحیفې محمد کاظم ، شیدا تخلص ، ختیک نسب ، حنفي مذهب، نقشبندي مشرب (غفرالله تعالی ذنوبه وسترعیوبه) په عرض دسخن شناس ، روشن قیاس رسوي . هرچند په نزد دخردمند ، شان دسخن رفیع وبلند دی.

بیت

آب بود معنی روشن غنی
خوب اگر بسته شود گوهر است
اواهل ددي فن عزیز وارجمند -

بیت

از سخن ما را دماغ دیگراست

چون صدف مغز سرما گوهر است

لیکن زه چې په دوکان کې د شاعری قلیل البضاعت یم او په ایوان د زبان
آوری. زرنګار د صنعت نه لرم، و خپل مناسبت فطري له دې شیوې سره په
محل د قصور کې مومم او موانست جلی له دې وتیر په مراحل دورتر، با وجود
آن په عنفوان الشباب کې مې استراحت د حضر په محنت د سفر مبدل شه او
الی آن مې په شام د غربت صبح د وطن مالوفه طالع نه دی، انواع دمحن
دلشکن چې لازمه د سفر و منافي د راحت و فراغت دی، لاحقه دخاطر فاطر.

بیت

مدتی شد چون قلم در مشق سرگردانیم

تاچه آرد بر سرم آخر خط پیشانیم

بالجمله په کلبه د جدایی او په ناویه د تنهایی کې په مصداق ددې مضمون یم:

فرد

دل می تپد و نیست کسی را درس ما

از قافله دور است خروش جرس ما

به آنکه خواهش دهسې دولت لرم چې حلاوت دانزوا شم او حاصل ددې قیل
وقال، مطابق زما د حال دی.

فرد

آئینه ام از نور نظر میکشد آزار

تا عاقبت کار من از هم نفسان چیست

بل مبرا له ځان او جهانه وم او بهر مند له دې شان و نشانه،

په دغه دوره کې داډول تمايلات چې د کره کتنې په برخه کې د پاملرنې وړ دي،
دیوزیات شمیر شاعرانو له خوا وړاندې شوي دي او په آثارو کې یې ځای

موندلي دی ، دغه بهير به خپل وار تر هرڅه دمخه دغه ټکی په ډاگه کوي چې وايي: « دهراديب په دننه کې يونقاد هم وي » .

موږ په منځني پير کې د يوشمير شاعرانو له دغه شان نظرياتو سره مخامخ کېږو چې په ټوليزه توگه دوه اړخه لري، يودا چې يوشمير خو د قدماوو پر شعرونو باندې يوازې دارادت له مخې خبرې کړي دي ، خودويمه ډله بيا په انتقادي ډگر کې ولاړه ده او په جدي توگه يې انتقاد کړی دی . اودځانگړو شاعرانو په شعرونو باندې غږيدلي دي چې په دغه برخه کې اشرفخان هجري ، عبدالقادر خان څټک ، قاسم علي ، کاظم شيدا ، شمس الدين کاکړ ، عبدالعظيم رانيزی ، ميرزا حنان ، مير احمد شاه رضواني ، عبدالله پوپلزی ، دولت لوانی ، قلندر اونور دي . ددې لپاره چې اصله موضوع موبسه روښانه کړې وي ، د يوشمير شاعرانو په شعرونو او کره کتنو په ترڅ کې دهغوی تحليل راواخلو :

شمس الدين :

که څوک ونيسي په لاس ميزان د شعر	په عروض کې سنجيده بيان د شعر
وبه نه رسي په شعر له رحمانه	که هرڅو کوي هوس افغان د شعر
په تحقيق سره رښتيا لسان الغيب دی	لياقت يې درلوده لسان د شعر
پس له دوپه موشگاف عبدالحميد دی	باريکي يې دکلام ده ځان د شعر
درست ديوان يې له نوخطو گفتگوی کا	هم يې واخيست له نوخطوشان د شعر
ښه مربوط شعربيان عبدالقادر کړ	ځکه دی په پښتانه کې کان د شعر
په غزل کې يې لږ پست ولند نشته	برابري دي تما م سامان د شعر
عليخان په رنگين شعرکه خبرشې	هر غزل يې دی تنها ديوان د شعر
نه رسيږي دچا لاس دده تر فکر	هسي شان يې کړ بلند ايوان د شعر
دخوشال څټک په شعر نظر وکړه	چې ځکوي په يوه تار کاروان د شعر
د فقير ميرزا په شعر ويل نشته	بل به نه وي هسي شان دکان د شعر
په ردیف کې برابر دی ولي دريغه	بې معنی الفاظ يې کړه عيان د شعر
قلندر و دميرزا ديوان موجز دی	منتخب يې خو غزل بيان د شعر

بل شاعر عبدالرحيم دبخارا دی چې يې نه لیده ردیف پایان دشعر
پیرمحمد کاکړ په شعر کې نامدارو یووړقبر لره ده ارمان دشعر
که د وارو شاعرانو حال بیان کړې نه کړي څوک پرشمس الدین گمان دشعر
(دیوان ۴۱مخ)

پیرمحمد کاکړ وایی :

جوړ په شعر کې رحمان غیب اللسان دی
په داخیرنشته هرگز د انسان شعر
ترمصرع یې څارشه لږ دمرغلرو
په څه تار یې اوپخته کړیکسان شعر
تل په شعر کې هم سیال د خوشال نشته
که څه درشت دی دا دده سخندان شعر
که څوک بحر مواج وایی ورته بنایي
په دیوان کې یې مونده شي هرشان شعر
هیڅ ترشعره د رحمان به ډیر کم نه وي
ومنصف ته دختک خوشال خان شعر
لکه شعر دی دده په پښتونخوا کې
بل به کم وي په داوخت دافغان شعر
بیا رنگین شعر بیان عبدالقادر کړ
داشرف دی هم دده نه سوزان شعر
پس له دویمه موشگاف عبدالحمید دی
چې یې ووي ښه نازک نکته دان شعر
دمیرزا شعر به جوړ و ولې دریغه
په وحشي الفاظ ده کړو ویران شعر

دمشهوروشاعرانو حال مـي ووي
نه و ما وتـه دنـور بيان شعـره
چي انصاف زه پيرمحمد كرم لافي نه كرم
په هم عصرو كي مي خوښ دي دځان شعر

(ديوان مخ)

که وغواړو چې پردغو دواړو شعرونو باندې څه وليکو، په دغه اړه يوازې دومره ويلای شو چې دشمس الدين کره کتنه هم دوه اړخه لري، يوداچې ديوشميرشاعرانو لکه رحمان بابا، خوشال خان، علی خان حميد او نورو ته په اهميت قايل دی ستايي خو دويمه ډله لکه ميرزاخان ترکلک او قلندر ترکمزوري انتقاد لاندې راوړي، په داسې ډول چې په خپل انتقاد کې تعادل هم نه شي ساتلی او داسې تصور له سړي سره پيدا کوي چې گواکې انتقادي هم پر تقلید باندې ولاړ دی، شمس الدين شاعر دی، خو که يې د کره کتنې په دريځ کې دروو، په هغه حال کې سړی ويلای شي چې که ميزار دانتقاد وړ دی، نو خوشال هم له آسمانه نه دی راغلی هغه هم ستونزه لري، او په شعر کې يې لکه دميرزاخان په شان زيات وحشي (ناآشنا او کله کله د نه ويلو) الفاظ ترسترگو کيږي، بله داچې خبره اوانتقاد يې نوی نه دی، همدغه کت مټ خبره پيرمحمد کاکړ هم کړې، هغه هم وايي:

دميرزا شعر به جوړ و ولي دريغه

په وحشی الفاظو ده کړ ويران شعر

په داسې حال کې چې ميرزا خان دپښتوادب په دغه ادبي پير کې له مخکښانو څخه دی، دوی ته دا خبره بايد معلومه وای او په دغه اړه يې بايد په پتو سترگو قضاوت نه وای کړی، دميرزا په اړه له دغې خبرې پرته بله خبره يوه شاعر هم نه دي ويلي، او که يې ويلي نو هغه بيا داسې چا ويلي لکه دولت

لوانی ، نومیالی شاعر او په پښتو شعر کې د شاعرانو سردار ، هغه دمیرزا په اړه
وايي :

میرزا گنج راته خپل وښوده غني شوم

بیهوده صفت به ولې دبل چا کړم

هیڅ افغان ده غوندې شعر کې نه دی

دی په خپل عصر کې هرچانه بهترو

یادا چې میرزا حنان وایي :

یومیرزا میرخان دولت دعلم کان وو

دسلوک شعریې کې دی افضل

خوشال په خپله ټوله لویې سره په دغه اړه وایي :

له چا نه په پښتو کې ما میزان لیدلی نه دی

میرزا په دا لسان کې ویل کړي دي تللي

که خبره لږ را لنډه کړو ، پیرمحمد کاکړانتقاد کړی او شمس الدین دهغه

دمبلغ دنده سرته رسولې ده ، پیرمحمد کاکړ اشاره دمیرزا په شعر کې

عروضي باریکیو ته دی ، په دغه اړه باید ووايو چې له دولته پرته زیاتره پښتو

شاعران په خپلو شعرونو کې له عروضي پلوه نغوښیدلي دي ، دمصرعو انډول

او وزن یې نیمگری دی لکه دغه شعر :

هرسالک چې دسلوک په لار کې سم مري

چې دحقیقت دمینې پرصنم مری

(دیوان ۲۰۹) مخ

یوغل بیا د کاظم خان شیدا نظره ورگړزو دی بې شکه په شعر پوهیږي اودکره

کتني ارزښت ورمعلوم دی، دی هم په دغه برخه کې ترنورو یوڅه زیات دمخه

شوی او په پښتو ژبه کې یې دشعراوشاعری په څرک پسې دخپل نظر نیلی

زین کړی او پر هغه ټوله نازک خیالی چې دی یې په شعر کې لري، پر هغه څه چې ده دهند پر فرهنگي چا پیريال کې د ځان کړی او پښتو ته یې د گل په شان رنگینه دیوان ډالې کړی وایي :

د پښتو ژبه تمامه	ده بې نظمه بې نظامه
چې اشعارو ته یې گورې	خود زما تر شعر پورې
جوړ د نثر عبارات دي	مسجع په فقرات دي
عندلیب وایي وځان ته	راشي دي زیبا بوستان ته
گل پریشان کا له آهنگه	بیا غنچه کاندې دلنگه
په دا هونره پښتنو کې	بیا په ژبه د پښتو کې
یومرزا ، دولت واصل هم	ښه کلام لري حاصل هم
چې قلم په لاس د ځان شو	مرتب یې لوی دیوان شو

کاظم خان شیدا خبره را سپینه کړې، او په پښتو کې پر هغه ستونزه غږیدلی دی چې هغه ترننه هم پښتو شعر ته ور دغاړې ده ، اوس په پښتو کې زیات شمیر شاعران له عادي پوهې برخمن نه دي ، اوس هم لکه چې کاظم خان په ډیر ادب سره ویلی (گل پریشان کا له آهنگه) په پښتو ژبه کې د کیفی شاعرۍ په مانا نه پوهیږي ، کاظم خان یوله هغو شاعرانو څخه دی چې په هندی او فارسی دواړو کې د استادۍ تر پورې رسیدلی دی ، ده ته موږ له شکه پرته د شعراو هنر استاد ویلی شو هغه وایي :

کړه یې وا لکه گره دتورو زلفو

باریکي لري تمام دیوان زما

اوداهغه خبره ده چې په ژورې پوهې ، هغه هم په ادبیاتو کې سړی درک کوي او پر هغې به دهنر په معامله کې ځان عیاروي . ځکه نو سړی ویلای شي چې

دده انتقادي نظر په دغه برخه کې ځانگړی دهاستاد بينوا دده دفن او فکر په اړه کاري :

« سره له دې چې سخن شناسان اودفن ماهرانو ته دا صلاح حق ورکوي . بلکی دهغوی اصلاح دځان په حق کې يوډول احسان گڼي . بياهم دخپلو اشعارو له ويونکو څخه يوه بله هيله لري اوهغه داچې دوی بايد د شيدا اشعارو ته په سرسري نظر ونه گوري اوڅه قدر يې په تامل او دقت سره ولولي . ځکه چې دده دځينو اشعارو مفهوم او ادبي خوند په سرسري نظر نه څرگندېږی ... » (۱)

دکاظم خان شيدا کره کتنه په پښتو منځني ادبي بهير کې دپښتو شعر دغورډيدوپه برخه کې له يوې خوا دپاملرنې وړده او له بلې خوا ښه لارښونکې ، ځکه چې دی په دغه برخه کې ډير ژور فکر کوي داسې چې داوسنيو شاعرانو له توانه هم نه دی پوره ، شعرته پرهنري ارزښت برسیره له ملي پلوه اهميت ورکوي ، نوښت او نويوالی اوهنري وړتياوې هغه څه دي چې دپښتوشعربه اړه يې هر هغه چا ته چې شعروايې سپارښتنه کوي چې دا وړتيا دپښتو شعر دودې او پرمختيا يوازني لامل بولي .

رضواني په دغه کاروان له وروستيو کسانو څخه دی چې دپښتومنځني پير دشاعرانو په اړه يې خپله ايده اونظريه ويلې ده، دی هم اته تنه شاعران چې هغه خوشال خان دپښتو شاعرانو پاچا ، عبدالقادر خان لکه چې دی يې دخوشال لومړني زوی بولي او يوه تيروتنه ده ، هجري ، کاظم خان شيدا ، رحمان بابا ، حميد ، عليخان ، بابوجان ته داستادی په سترگوگوري، ديوه اوږده شعربه دغه ترڅ کې ده هم هغه څه ويلي لکه چې له نورو مو ولوستل ، دی دخپل شعر په پای کې وايي :

وو په قدرومنزلت کې په خپل دور دا اته واړه په مثل د شاهان
نور د ډول اود سورني شاعران ډير دي رضواني دغه شميرلي استادان

پایله :

دانتقادي مطالعاتو له پلوه څه چې د پښتو منځني پير په ادبياتو او په تيره بيا په کره کتنه کې د پاملرنې وړ دي هغه دادي چې زياتره شاعرانو چې څه دځانو او يا نورو دشعراو اوافکاروپه اړه ويلي ، دهغوی ډيری د (مفاخرې) بڼه لري ، مفاخره د زياتروادبپوهانو لکه ايراني

(۱) کاظم خان شيدا ، ديوان ، کابل ۱۳۳۱ کال سریزه

ليکوال لطفعلي صورتگر او افغان ادبپوه ارواښاد الهام په کره کتنه کې نه ده شميرلي ، خو پښتو کلاسيکو شاعرانو په منځ کې داسې کسان هم شته چې په عين مفاخره کې يې شديد انتقادي روحیه هم دځان کړې ده چې دغه تمايل زه فکر کوم له نقد څخه نه شي بيليدای . بله خبره چې ددغه ادبي بهير په اړه يې بايد وکړو ، هغه داچې له کره کتنې سره دوه ډوله چلند شوي دي ، يوداچې سم او دکره کتنې له اصولوسره برابر چلند او دويم ستايوال چلند دی ، په دي مانا چې ليکوالواوشاعرانو ځان دنورو شاعران د افکار تراغيز لاندې راوستی ، هغوی ته يې دومره امتياز ورکړی چې له ډيره درنښته يې کره کتنه له ياده وتلې ده او په دغه برخه کې يې نظر نيمگړی دی . دريمه خبره داده چې په دغه بهير کې هرڅه چې ويل شوي هغه د(ذوقی) کره کتنې ترسيوري لاندې دي اودغه ډول په دغه برخه کې برلاس ډول دی ، ذوقی کره کتنه لکه چې له نامه څخه يې ښکاري د نړۍ په ادبياتو کې دځاني ذوق بڼه او اصول له ځانه سره لري ، او څه ناڅه دغه ډول پردغه مهال په زياترو شرقي ادبي بهيرونو کې لکه چينايی ، هندي ، فارسي اوان عربي کې ددغو ادبياتو دکره کونې په لړ کې کارول شوی دی .

پردغو ټکو برسیره باید ووايو چې په دغه پیر کې دیوه مهم اثر چې هغه هم له کره کتنې سره تړولري هم را منځ ته شوی چې هغه (پته خړانه) دی، دغه اثر دمحمدبن داود له خوا په ۱۱۴۲هجري کال کې په کندهار کې لیکل شوی دی، دغه اثر یوه ادبي تذکره ده، په هغې کې دادبي آثارو په ایجاد باندې خبرې لري او دهغې په ترڅ کې یې په ادبي پدیدو او ایجادیاتو باندې قضاوت کړی دی. نومیالی لیکوال زلمی هیواد مل ددغه اثر په اړه لیکي:

«... دپخوانیو شاعرانو په باب دمحمد هوتک له دې ډول قضاوت څخه څرگندېږي چې ده دهغو شاعرانو دکلام په باب نظر څرگند کړی دی چې دیوانونه یې ورته لیدلي دي، یابې دکلام ډیرې ستونزې ورته په لاس کې وې، دمعاصلو شاعرانو په کلام ډاکټرو آثارو او دیوانونه یې لیدلي دي، او پرهغو آزادانه نقد کوي او حتی دپاچا دشعر په باب که ضعفونه او خامی ولري پرته له هیڅ ډول ملاحظې او ویرې خپلې خبرې کوي...» (۱)

په علمي لحاظ دمحمد هوتک کره کتنه هم په خپل جوړښت کې ډیرنوي څه نه لري، څه چې ده په دغه باره کې ویلي هغه تردیره حده دشاعر اولیکوال فزیکي اکر باندې ډکره کتنې پرځای غږیدلی دی، له بده مرغه چې همدغه ساده تشریح په راوروسته کې هم یوشمیر لیکوالو ان زموږ په دري او پښتو کې په همدغې آسانۍ سره څارلې چې زیاتره دادبي پدیدې پرځای دشاعر په څیره او جوله باندې بوخت شوي دي. محمد هوتک یوخل بیا هم هغه تیره خبره په ساده نثر کې داسې کښلې ده: «خوشال بیګ هم دغزلو دیوان لرینه، چې دده غزلونه ډیرښه دي، او کله کله هزل په شعروایی...» (۲)

اوداهم هغه خبره ده لکه چې پیرمحمد کاکړ ترهرچا دمخه په دغه اړه کړې ده، ځکه نوداکومه نوې خبره نه شو بللای، خوله دې سره سره دا دویلو وږده چې په دغه اثر کې دپښتو ژبې او ادبیاتو، پښتو شعر او هنر په باب خبرې راغلې دي او یواځې بې ډکره کتنې له موضوع سره تړاو لري، داچې دا دسلیمان ماکو له

تذکرې وروسته دویمه تذکره ده نویې دیوه مقدماتي اثر په توگه ونډه
دپاملرنې وړده. محمد هوتک په اثر کې دمحمد یونس په اړه لیکي: « محمد
یونس په پېښور کې علمونه او کتابونه ولوستل او په هغه وقت کې عبدالرحمان
بابا ژوندی و دهغه شاگرد شو. اود شعر دیوان یې جوړکا، چې ډیرغزل لري ،
محمد هوتک حکایت کا، چې محمد یونس په خپله دیره کې ډیرپاتې کړم
اوهره ورځ یې ماته ویل چې یوه نن شپه لا وکړه بیا نو ولاړسه . یوه میاشتي
یې زما عزت وکا اوهره ورځ به یې اشعار ابدار ویل ... (۳)

(۱) دمحمد هوتک ژوند او مزار ، کابل ۱۳۶۲ (۷۸) مخ

(۲) پته خزانه ، کابل ۱۳۵۷ (۳۸) مخ.

(۳) همدغه اثر (۶۲) مخ .

دویم څپرکی

د پښتو اوسنی کره کتنې پیلامه

(د شلمې پېړۍ لومړۍ نمايي)

د پښتو هنري ادبیاتو د ودې او ایجاد د پیل په برخه کې دنولسمې پېړۍ وروستی کلونه په ځانگړې توگه د یادونې وړ دي ځکه چې په دغو کلونو کې چې د منځني او معاصر پېر ترمنځ پوله بلل کېدای شي، د پښتو ادبیاتو د ایجاد په برخه کې دنوي ادبي خوځون نښې نښانې راوتوکیدې. په دې مانا چې نور نوکلاسیک ادب خپله شکلي اومانوای وپرتیا په نوي رنگ او نویو فورمو کې چې دنوي عصر ایجادیات ورته وایي رامنځ ته شول، په دغه برخه کې تر هرڅه دمخه په پښتو کې دمنشیانو(منشي احمد جان، مولوي احمد انور) هلې ځلې او یو لړ ادبي کارونه د یوې پیلامې په توگه د یادولو وړ دي. برسیره پردوی یوڅه راوروسته استاد راحت زاخيلي په دغه بهیر کې د هنري ستوري په شان په نوي ډول او نوي روحیې سره د پښتو ادب پر آسمان باندې راوړ کید. اونثربې له شکه پرته په نوي بڼه هغه څه زموږ په واک کې راکړل چې په تمامه مانایې د عصر له نړیوال بهیر سره هم سیالي کوله او هم یې ورته والی ورسره درلود، ده یوشمیر داسې آثار لکه (شلیدلې پڼه) (کونډه نجلۍ) او تر دغو هم اوچت (ناول دمارڅي) اونور ایجادیات پر دغه مهال پښتو ادب ته ور ډالی کړل چې دغو ټولو

په خپل ذات کې د نوي انداز او نوي طرز او عصر کې پیغام په شکلي او معنوي لحاظ له ځان سره درلود. هر څوک چې دغه آثار په لومړي نظر گوري نو داپوښتنې ورسره رامنځ ته کېږي چې ولې په پښتو ادب کې د منشیانو او راحت په آثارو سره د پاملرنې وړ توپیر رامنځ ته شو؟ ولې د راحت آثارو په خپل عصر کې دنوي ادب ځانگړتیاوې د ځان کړې؟ او یا ولې د راحت په ادبي جاج او تفکر کې دادب په تیره بیا د معاصریت او معاصرو ادبي ژانرو خبرې دیوې اړتیا بڼه ومونده؟ دغو ټولو خبرو ته ځواب کیدای شي دا وي چې راحت پر دغه ځانگړي مهال دیوه داسې لیکوال په حیث را وپړکید چې دخپل عصر ادبي روح یې په عامه اود پښتو ادبي بهیر اړتیا یې په خاصه توگه درک کړه او په دغه ادبي بهیر کې یې په نویو او نوښتني هستونو باندې لاس پورې کړ ځکه نو دده په باب دا خبره سمه ده چې وايي: « پښتو په موجوده ترقي یافته ستایل کې اچول د راحت صاحب ایجاد دی. په دې لحاظ که ورته دنوي پښتو موجد وویلاي شو نو بې ځایه به نه وي (۱). که موږ راحت اود دغه ادبي افکار لږ په غور سره وگورو او ویي لولو، زه په دغه اړه دا خبره په پوره باور سره کولای شم چې د اوسنۍ کره کتنې نظري طرحه په کوزه پښتو نخوا کې د راحت له افکارو سره تړلې ده اوده ته منسوبیدای شي دا ځکه چې دادب په اړه داسې فکر کول په خپل ذات کې دیوه دقیق او علمي درک پایله بلل کیدای شي او آثاری په خپل ذات کې د عصر ځانگړنې په خورا دقت د ځان کړې دي، دی د ناول د مارخې یا نتیجه عشق په مقدمه کې لیکي: « ناظرینو دا کتاب فی الواقع صحیح قصه ده، مگر دیوې وجهې اصلی نوم پری ایښی دی، امید دی چې ناظرین به دې قصی لره په نظر درغبت وگوري ځکه چې د حال زمانې سرگذشت دی او زما دچشم دید واقعه ده چې په سنه ۱۹۰۶، سنه ۱۹۰۷، ۱۹۰۸ او ۱۹۰۹ کې تیره شوې ده ... (۲)

داخبره په خپله دا په گوته کوي چې ، دی که ایجاد گرو ، نو څیړونکی هم و، او د تخلیقي او تحقیقي ادب په رمزونو باندې د زړه له کومی پوهیده ، ځکه دده په اړه هم هغه عموي وینه په ښه توگه صدق کوي چې : « دهرشاعر او هنرمن په دننه کې یوکره کتونکی رمزهم پټ دی » ځکه نو د راحت له شخصیت سره که څه هم دی شاعر دی او کیسه لیکونکی خوله دغو ځانگړنوسره یې په آثاروکې انتقادي خبرې هم شته چې دهغو له مخې یې یوکره کتونکي هم بللای شو.دا سمه ده چې مور هغه ته یو مسلکي کره کتونکی نه شو ویلای ځکه چې دی تل ایجاد کوي او دغه اړخ یې ترانتقادی هغه پیاوړی دی ، ده په (سترې مه شي) کی د ټولنیزانتقاد یوه برخه زموږ په واک کې راکړې ده.

په افغانستان کې محمود طرزی لومړنی لیکوال و چې د پخوانی زمانې شعری بهیراو پخوانی شعر، شعري سمبولونه او تشبیه گانې ، چې په هغه شعري بهیرکې یې هنري انځورونه جوړول د خندا وړاویا په بله وینادانتقاد وروبلل ، محمود طرزی د اوسنی نوی شعرپلوی شاعر او منتقدو چې له ده وروسته دغه تگلاره دسراج الاخبار زیاترو لیکوالو اوشاعرانو دځان تگلاره کړه ، دوی ټولو بیا پرپخواني شعراو دهغه په شعري جوړښت باندې کلک انتقادونه وکړل. په افغانستان کې دپښتو ژبې گوتې په شمارلیکوال هم په دغه برخه کې د محمود طرزي پرلار روان شول، اوهماغه انتقادی بهیر یې دپښتو شعریه برخه کې وڅاره . دسراج اخبارپه پاڼوکې چې څه مور د کره کتنې د ډولونو په نامه څه وینو هغه زیاتره د کتاب معرفی ، دشاعرانو ژوند لیکونه ، په پخواني شعر باندې گوت نیوي دي چې دتقریظ او مقالو بڼه لري. دبیلگې په توگه دمولوي غلام محي الدین افغان دسراج الاخباردپنځم کال په (۴) گڼه کې د (حالات خوشال خټک) ترسرلیک لاندې مقاله خپره کړه ، په دغه مقاله ده د خوشال خان دشعریه څرنگوالي باندې په بشپړه توگه خبرې او انتقادي کتنه کړې ده ، ترکومه ځایه چې د لیکنې شکلي جوړښت دی ، هغه په هراړخیزه توگه د یوې

لومړنۍ انتقادی اوادبي مقالې بڼه لري او لیکنه یې د یوې انتقادي لیکنې ډیرې ځانگړنې لري ، افغان دغه مقاله په فارسي ژبه لیکلې ده چې په یوه برخه کې د خوشال په اړه وايي : « ... دیوان خوشال خان که بحر زخار پندونصایح و ضرب الامثال وجواهرنا یاب است درحجم از کتاب دیوان حافظ (رح) بزرگ می باشد، دیگر در علوم وفنون مختلفه این شخص زاید از یک صد کتاب تصنیف کرده است. اما الحال از تصنیف او همین دیوان و فضل نامه و فرخنامه و ریاض الحقیقه و عیار دانش(*) ترجمه انوار سهیلی به مشکل میسر می شود. این بدیع افغان در اکثر معقولات و منقولات علامه

(*) وروستیو غیر نووښوده چې دغه ژباړه د خوشال خان نه بلکې دهغه د نومیالی اوادیب زوی ده .

دهر گذشته است. علاوه ازین خان موصوف در شجاعت وجوانمردی وسخاوت رستم وقت وحاتم دوران خود بود... اشعار افغانی او بی مثل واشعار فارسی خوشال خان بدرجه اعلی می باشد...» (۱)

انتقادي اوادبي مقاله دکره کتنې یومهم ژانردی چې په هغه کې دادبیاتو مهمې ځانگړنې ، بهیرونه او سبکونه خپل کيږي ، د سراج الاخبار لیکوالو هم له دغه ادبي ژانرخه کاراخیستی او یولړ ادبي او ټولنیز مسایل یې په دغه ژانر کې توضیح کړي دی ، تر کومه ځایه چې څرگنده ده، دسراج الاخبار د لیکوالو انتقادي ژبه په نثراونظم کې یوډول نه ښکاري اونه هم په دغه برخه کې خپل انډول ساتلی شي ، دوی ادبی کره کتنې ته پاملرنه کړې ، خو زیاتره هغه څه چې په نثراو انتقادی مقاله کې لیکي ، هغه گرده دهغو له شعروینې اوکره کتنې سره په تمامه مانا توپیر لري ، په دې مانا چې د دوی شعری ژبه ترنثري هغې دادبیاتواو شعري تحلیل په اړه ډیره تیزه ده. دمثال په توگه که چیرې دافغان

له مقالې سره دهغه شعرپر تله کړو ، نو دهغه له شعره مور ته دهغه وړتیا
اوانتقادي ژبه له هره پلوه سمه بسکاري شعريې دادی :

بياچې مخ د دلبرشمس وقمربولې په تخمين به دا سودا کوي تر کومه
لمرپه دوو گوتو هيچا نه دی پټ کړی ته به داد حق اخفا کوي تر کومه
نه رسيږي دچا لاس به وکاځل ته ته د زلفو به سودا کوي تر کومه
دلبران ټول بې وفادي وفا نه کا ته يې طمع د وفا کوي تر کومه
معشوقان دعاشقانو قاتلان دي ته دترکو تمنا کوي تر کومه
دفرنگو په تيغ زړه زما سوری شو دجرمن به نمنا کوي تر کومه
ديورپ و حال ته گوره حال يې څه شو خوشالي به په ايشيا کوي تر کومه
راشه راشه سترگي وموره بيدار شه دنرگس به تما شا کوي تر کومه
دغنم په شان خاموش شه خوله که پټه ته به گل غونډې خدا کوي تر کومه
حميد څه شو چې بيدل دپښتنو وو ته رحمان غونډې وينا کوي تر کومه
نه څوک غور باسي نه پند اخلي افغانه
چپ شه ته به دا وينا کوي تر کومه

زه فکر کوم چې دمعاصر شعراو شعری بهير په برخه کې ددغه شعرائتقادي اړخ
ديرپياوړی اودپاملرنې وړدی ، کله چې پردغه شعرباندي دکره کتنې په پلمه
خبرې کوو، نو ترهرڅه دمخه مو دغه پوښتنه ترسترگوکيږي چې دا انتقاد دی
که نه ؟ هو، انتقاد دی خودشکل له مخې دمعاصرې کره کتنې بڼه نه لري ،
داسمه ده چې په دغه انتقادسره زموږ دادي بهير تگلوری ديوه نوي پرمختگ
په لور پرانيستل شو، دشعردبدلون طرحه له همدغه ځايه را پيل شوه، خو
بياهم دشکل له مخې دغه انتقادهماغه بڼه لري لکه چې په تيرڅپرکي کې
موديوشمير پخوانيوشاعرانودنظر ياتو په ترڅ کې ولوسته، کيدای شي داسې

طرحو ته هم په معاصر مفهوم (ذوقی) کره کتنه ووايو. دکره کتنې په اړه دا خبره دیوزیات شمیرپوهانو له خوا منل شوې چې په دغې پوهه کې دمسایلو

(۱) سراج الاخبار، پنځم کال، ۴۴مه، ۱۳۳۳ هجري کال.

دبڼې تشریح په موخه یومهم اصل چې په پام کې نیول کیږي، هغه دنوي او زاړه ترمنځ د دیالکتیکي اړیکوداندول په نظر کې نیول او خوندي کول دي چې دغه ځانگړتیا د کرکتنې د روزنیزاړخ دپیاوړتیا لامل دی. سره له دې چې په دغه شعر کې دیوې نیمگړتیا نښه له ورايه داده چې له پخواني شعري بهیر سره دیرسرسري چلند شوی دی، خو دلته باید دا ټکي په گوته کړو چې کله ذوقی کره کتنه یادوو، هدف دلته هغه نومونه ده چې ادب پوهانو له اوږدې مودې را په دې خوا په تیره په ختیزو ادبیاتو کې ددغه ډول انتقاد لپاره غوره کړې ده، که چیرې (ذوق) دښکلایز مفهوم په توگه په عام ډول په پام کې ونیسو، کیدای شي دامفهوم بیا دادبي څیړنو په نورو برخو کې مطالعه او وڅیړو. داغان ددغه شعر په ترڅ کې زموږ لپاره دکره کتنې په برخه کې یوڅرک ترسترگو کیږي چې دهغه له مخې دغه کره کتنه دنوښت په لحاظ هم زیات اهمیت لري، لکه چې مخکې هم اشاره وشوه، په دغه کره کتنه زموږ په شعري بهیر کې یوټاکونکی بدلون رامنځ ته شو دا چې مثبت بایدوارزول شي اوکه منفی داپه خپله یوه فردي ذهني مساله ده، شعراو ژوند، ژوند او شعر یوبرید شو چې په نوي ډول یې په معاصر ادبي بهیر کې دیوه فکري بدلون ساه ننه ایستله او په افغاني ادب کې دغه پوله د تحول او بدلون پوله ده، که چیرې دا خبره هم وکړو چې دغه پیراو دا ډول نظریات په علمي او عملي توگه، ددې لامل شول چې په شعر کې باید زاړه انځورونه، سمبولونه او ان تخیلونه له یوه بدلون سره مخامخ شي او له یونواخته موضوعگانوڅخه دي په نوښتي ادب کې

دېده وشى ، دافغان اودده دعصرله يارانوسره ادبى بدلون يوه اړتيا شوه اودغه اړتيا په خپل وار كره كتنه اودهغې واك اوخواك و. چې دغه شعرپه دغه برخه كې ديوې بيلگې په توگه ځان په ځانگړې وړتيا سره زموږ په وړاندې طرحه كوي اودكره كتنې يوه بڼه اوعلمي بيلگه بلل كيداى شي لكه چې يو ليكوال ليكي :

« كره كتنه دادبي آثارو بهيربدلوي، دادبي اثرپه ميتود او كړنلاره باندې ژورې اغيزې كوي كه ادبي كره كتنه نه وي ، نو په نوښتي آثاروكې زياتې بې لارۍ او گډوډۍ رامنځ ته كيږي... » (۱)

لنډه داچې كه نوى شعرزموږ د زمانې حتمي غوښتنه وي ، كه نوى شعر د ټولني دنوي برخليک په بدلون كې څرگند رسالت لري ، كه له شاعر سره دنوي ادب او فرهنگ دېدايي پوښتنه وي ، نو دا ځانگړتياوې هم ددغه شعرپه انتقادې ژبه كې څرگنده ، مشته ، روزونكى او علمي كره كتنه ده.

(۱) لکچره‌های آموزشی ، (گستتندر) دکابل پوهنتون چاپ ۱۳۶۲ (۱۴۵) مخ

د شلمې پېړۍ د پرشم کلونه

۱- پښتونخوا:

د پښتو کره کتنې په پیل کې د روانې پېړۍ د پرشم کلونه په ځانگړې توگه د یادونې وړ دي، هغه علم چې په راتلونکې کې باید د اوسنۍ کره کتنې په نامه یاد شي دهغه د پیل کلونه اود ودي پړاو له همدغو کلونو را په دخوا پیل شوی دی، په دغوشپو ورځو کې یوشمیر خپرونې له کوزې پښتونخوا خپرې شوې چې هغو په ادبي او هنري لحاظ د پراهمیت او ځانگړی دریغ درلود اود کره کتنې نوي بحثونه یې را پیل کړل.

په دغو خپرونو کې یو شمیر داسې لیکنې زموږ ترسترگو کیږي چې هغوته په هراړخیزه توگه په پښتو کې د اوسنۍ علمي کره کتنې په برخه کې لومړني علمي بیلگې ویلای شو. دلته دوه ډوله لیکنې زموږ ترسترگو کیږي یا په بله وینا دانتقادي ژانرونو دوه ډوله دلته وینو چې یوه یې انتقادي مقاله او بله یې کتاب پیژندنه یا پیژندگلوې ده، په دغو لیکنو کې پښتو ادبي بهیرته په انتقادي نظر کتل شوي خو دغه انتقادي کتنه بیا هم تر ډیره حده د پښتو ادبیاتو دغه پیرته دیوې بشپړې او سالمې لارښوونې دنده نه شي ترسره کولای چې لامل یې یوازې او یوازې دمسلمې کره کتونکونشته والی بللای شو، یوشمیر لیکوالو او کره کتونکو په دغه وخت کې په ځانگړې توگه د پښتو دهغو شعرونو لپاره چې په مشاعرو کې ویل شوي دي یولړ لارښوونې په گوتنه کړې دي، دا ډول لیکنې پردغه مهال په (پښتون) اخبار کې خپرې شوې دي. د ۱۹۳۸ کال په هغې مشاعره کې چې د کوهات په پولیتکل مشاعره باندي نامتوده نامتو اديب، شاعر او لیکوال عبدالاکبر خان وویل:

« ... ځما روڼو! دشعرخواندانو! دقام جوړول او تباہ کيدل ترډيره حده پورې ستا سې لاس کې دى ، تاسو قوم له يونوى تخيل ورکونکي خلق يې ، تاسې دقامي جذباتو احساساتود آينو خاوندان يې ، تاسې دقام اود جذباتو بيدارونکي يې . تاسې دقام په احساساتو جذباتو لوبي کونکي يې ، هغه ! يو عرض کوم چې هميشه دخپل فن دترقى خيال ساتي . هميشه شعروسخن خپل تخيل دقامي ستاينې تمدن تعمير په لارکې دصرف کولو کوشش وکړئ . دنيا ځان پسې روانه کړئ او تاسې دنيا سره ځئ . زه دامنم چې دبدقسمتى نه زموږ پښتون قام دادب طرفته توجه په داسې وقت کې وکړه، چې هغه ډيره دبي ارزى زمانه ده ، تمامي دنيا په بلا اخته ده ، دسياسي کشمکشى زمانه ده ، پښتون هم په سخته ابتلا کې دى ، لوږه ، بى آرامي دسياسي ابتکارشوق موږ کوټلى کارته نه وزگاروي په داسې وخت صحيح لټريچر پيدا کول گرانه خبره ده ولې بياهم که چيرې هغه خلق چې دسياسياتونه جدا دي اووخت ورسره شته ، هغوى دا کار په لاس کې واخلي . دى طرفته توجه وکړي اودا قومي خدمت او کړي نو دابه يولوى جهاد وي ، زه دخپل قوم په خدمت کې عرض کوم چې دداسې خلقوقدر وکړئ ، دهغوى حوصله زياته کړئ ، ولي چې صحيح لټريچر دخلکو دخيلاتو عکس دقوم حال او مستقبل ښه کولى شي ... » (۱)

په همدغه اړه په (پښتون) کې يوبل ځاى لولو:

« ديوقوم دلټريچرنه مراد دهغه تحريري کارنامه ده، چې دهغې نه موږ دهغې قوم دعروج او زوال حال معلومولى شوو. په دې ريکارډ کې د تاريخ لويه حصه ده . دويمه درجه دلفسفي ده ، ددې نه ديوه قام دذهني قوت حال معلومېږي. دې ته کوټلي يا وزني لټريچرويلی شوو. دريمه حصه دادب ده چې هغې ته ادب لطيف وايي يا لايت لټريچر په دې لحاظ سره يوازې ضروري نه ده چې هغه قوم ديوقوم جمالياتى ضرورت پوره کوي ، روح يې تازه کوي ، لکه

(۱) پښتون اخبار، ۱۹۳۸ کال د نوامبر میاشت (۲۹) مخ .

ددې لحاظ نه هم ډیر ضروري دی چې دهغې نه دیوه قام تخلیقي روپ صحیح انداز لگي. د ادب لطیف شوق ذوق چې په هغې کې شاعري، افسانه نویسي او تمثیل نگاري داخل ده، په یوه قوم کې هغه وخت پوخوالي ته ته رسي او ترقي کوي چې د روزی د گټلو، دکشمکش دمنزل نه تیرشوی وي او د ذهني اوجسماني ستروالي دلرې کولو دپاره، د آرام اودسکون طلب گاروي. چونکه د قومونو د ژوند دا دور صرف نزاکت خیال سره تعلق لري ددې دپاره دیوقوم د ادب لطیف نه مور دهغې قوم دحالت دا انداز لگولي شو چې ده په دنیا کې دکشمکش حیات څومره درجي تیرې کړې دي او دڅومره مصیبتونو - سختیونه پس بې آرام موندلي دی. اود جذباتو او احساساتو د نزاکت دلحاظ نه دڅومره ذهني ریگمالي اوصفایي ورته ضررت پینښ شوی دی.

حضرات! اوس راحی چې په دې رڼاکې مور دپښتو ژبي په ادب نظروکړو او وگورو چې مور څه کړي دي، څه راته پاتې دي، او مور له څه په کاردي اوڅه رنگ به مور خپله ژبه ددې تقریرقالبه کړو، دابه مور په دوه طریقو گورو، یودهغې وخت ادب چې دنیا کې دعلم دومره چرچه نه وه. او یوددې وخت یعنی د موجوده دور حال چې هر قام د ژبي علم وفن دلحاظه په توپونو روان دی، دجمالیاتي لحاظه نه هم او دغیرجمالیاتي لحاظه هم.» (۱)

داډول فکري تگلاره دکوزې پښتونخوا په زیاتروخپرونو(※) کي لیدله کیږي، خو دا یو پښتنه داوسنیو علمي پرمختگونو له مخې ورسره مطرح کیږي چې آیا مور داډول طرحې په ادبي کره کتنه کې وشمیرو اوکه په ادبي تیورۍ کې؟ نن سباد ادبیاتو او ادب پوهنې ساحه په بیلابیلو علمي څانگو باندې ویشله شوې ځکه نو په دغه برخه کې خبره په یوه څانگه باندې نه خلاصه کیږي.

له بله پلوه زه فکر کوم دغه لنډه تبصره به بې ځايه نه وي چې با ید وویلله شي هغه داچې: په دغو لیکنو هم دادبی کره کتنه اوهم ادبي تیوري دواړه سره گډ شوي اواودل شوي دي. کله چې دپورتني لیکنې پیل لولو، هلته په ډاگه یوشمیر خبرې یادې شوې چې هغه د ادبي تیوري په میتودلوژی باندې برابرې دي، خو کله یې چې دپای ټکي ته راځو، هلته بیا داسې څه لولو

(۱) پښتون اخبار ، ۱۹۳۸ سپتمبرد لومړی نيتي گڼه ، (۴۱) مخ .
(*) په دغو خبرونوکې نوميايې مجلې : لار، رهبر، پښتون، خپلواک اونورې راځي.

چې هغه له کره کتنې سره سرلگوي همداده چې مور دا ډول لیکنې او طرحې هم ادبي تیوري بللای شو او هم ادبي کره کتنه ، په دې چې علمی بیس یې خورا پیاوړی دی ، په مستقیمه او غیر مستقیمه توگه دادبي ودې له کاروان سره په زړه پورې مرسته ، لارښونه او پریوه سمت باندې دهغه لارښونه خپله رسالت او دنده بولي ، وگورئ دا چې اکبر خان وایي : لطیف ادب په یوه مقام کې هغه وخت دپوخوالي مرحلي ته رسیږي چې د « روزی گتلولو دکشمکش دمنزل نه تیرشوی وي » دا هغه علمی نظریه ده چې نن سبا یې مارکسستي پوهان حواله په مارکس اومارکسیسم ورکوي اودادب په اړه یې دهغه په نبوغ کې شمیري . کیدای شي مور هم دپښتون مفکر دا خبره په ادبي تیوري کې راوړو ، خو یوڅه چې باید په ډیر دقت سره زموږ په پام کې وي هغه داده چې دپورتني لیکنې ترمهاله په ختیز کې پوهان لاهم په دې نه پوهیدل چې ادبي تیوري اویانورادبي علوم به له یوه او بله دومره سره بیل وي لکه ادبی کره کتنه او ادبي تیوري ، زه اوس هم په دې باوري یم چې د ادبي تیوري ، کره کتنې او ادب تاریخ دڅیرنو دپولو خبره لاهم په ډیرو برخوکې گونگه ده ، لاهم نازکه ده اوپوره بیلتانه ته لاهم وخت پاتې دی . دپښتوادب په علمی وده کې دکوزې پښتونخوا ونډه په دې دپام وړ ده چې هغوی ترمور مخکې دنړۍ له ادبیاتو او

دهغوی له ادبي بهیرونو سره آشنا شول او هغه ځانگړنې چې لویدیزادب ته په تحقیقی او تخلیقي برخو کې وربرخه وې دهغو له مخې دلته (په پښتو ژبه کې) ډیر څه دهغو په شان اولویدیز بهیرونو تراغیزلاندې ترسره شوي دي . خو له دغو ځانگړنو سره سره ختیزادب په ټولیزه توگه لاهم له دودیز پوښ څخه چې تردغه وخته په ختیز کې دود و نه دی راوتلی چې پښتو یې هم یوبرخه وه ، دلته هم کره کتنه لا دخپور دور وهي او پرمخ ځینه ...

په دغه اړه یوڅه دکره کتنې عملي برخې ته را ستنیږو چې هغه دکره کتنې د ژانرونو برخه ده ، مور ډپورتنیو نظریاتو په څنگ کې دکره کتنې د ژانرونو یوشمیر بیلگې له ځان سره لرو چې دهغو له مخې هم کولای شو دکره کتنې یوه برخه په ډیره ښه توگه وڅیړو او ویې پیژنو، دکره کتنې دبیلابیلو ژانرو په ترڅ کې یوهم اعلانه ده ، دا یو ژانردی چې نن سبا یې پوهان دکره کتنې په برخه کې دپاملرنې وړ بولي ، په کوزه پښتونخوا کې ددغه ژانریاتې بیلگې دکتابونو پرپشتیوباندې گورو چې په ځانگړې ډول سره یې لیکي چې دوی بیلگې یې دادی :

شهیده سکینه:

« دا هغه مشهوره اوزره غوڅونکې ډرامه ده ، چې په لوستو یې دسرې دسترگونه بې اختیاره د اوبسکو سیلاب روانیږي ، په دې کې د پښتو زاننه وو مظلومي په داسې طریقه بیان کړې شوې ده چې یو سنگدل نه سنگدل سړی هم بې اثره نه شي پاتې کیدی . » (۱)

خوږ ژوندون:

« دایوه نوې ډرامه ده چې په (پښتون) کې مسلسل شایع شوې ده او اوس په کتابي شکل کې میدان ته راووته . ددې متعلق به دا قدر ویل بس وي چې په پښتو ژبه کې ددې مثال نشته ، په دې کې زموږ هغه عیبونه ښکاره کړه کړې

شوي دي چې دکومو په سبب پښتون قام په غاردتباهي کې پروت دی ، قیمت
صرف څلوراني « (۲)

(۱) پښتون اخبار، (۱۹۳۸) دسپتمبردگني پښتني .

(۲) همدغه اثر دسامبرگڼه .

۲- افغانستان :

په افغانستان کې دا ډول ليکنې چې دشکل اومحتوا په لحاظ زموږ له بحث سره تړاوموندلای شی زموږ لپاره ځانگړي اهميت لري ، يوه خبره چې بايد په دغه برخه کې مخکې له مخکې وشي داده چې په افغانستان کې د پښتونخوا په انډول دتحقيقي ادب لمنه ترزياتي اندازې پراخه اود پاملرنې وږده، همداده چې دلته دادبي کره کتنې په اړه هم ډيرڅه چې ددغې پوهې له طبيعت سره نږدي ترسره شوي دي . همداده چې بره پښتونخوا له کوزې هغې

په ډيروبرخوکې توپيرلري ، په افغانستان ترټولو مخکني خپرونه (طلوع افغان) ده چې يوشميرمقالې يې دکره کتنې په اړه دياودونې وړدي ، دادبي آثارو مطالعه ، څيړنه او تحقيق په دغه خپرونه کې ترسره شوی اود ادبي جريانونو پرتليزجاج هم په ډيروبرخو کې دلته ترسترگوکيږي. دطلوع افغان اونورو خپرونو په ترڅ کې پرکره کتنه باندې ديوي عصري او ادبي اړتيا په توگه خبرې شوې دي ، اوداهغه دپاملرنې وړخبره ده چې په راتلونکې کې زيات شميرليکوالوهغې ته ديوه شعوري حرکت په توگه پراختياورکره اودايې دپښتوادب دودې اوترقی ترټولو ښه اوعلمي لاره وبلله اود داسې يوه حرکت نښې په دغه برخه کې رامنځ ته شوې لکه چې يو ليکوال په دغه برخه کې اشاره ورته کړې ده : « که څه هم خلک اوتاريخ ترټولو باخبره قضاوت کونکي دي اوخپل وروستي قضاوت دادبي او هنري پديدو په باب ترسره کوي ، کره

کوونکی دي چې ټاکلې پولې په ګوتو کوي او په خپله څپر نه باندې ديوې ابداعې پديدې په دننه کې دې نتيجه ته رسېږي چې کومه يوه يې ارزښتناکه او کومه يوه مبتدله بې پيامه تکراري او تعقيدي ده ... »

هغه وخت چې استاد حبيبي د طلوع افغان چلونکی و په دغه وخت کې يو لړ آثار له پورتنۍ میتودلوژۍ سره سم رامنځ ته شول ، دمثال په توګه د (۱۳۱۷ لمریز کال په (۱۷) ګڼه کې « دکابل د پښتو ټولنې اقتراح ته يوه کتنه » يوسرليک خپور شوی دی ، هلته دنوموړې اقتراح پر بنسټ دوی پوښتنې طرحه شوې :

۱ – پښتو به څه ډول لوړه شي ؟

۲ – پښتو به په څه ډول خپره شي ؟

دغه دوه اصله هغه موضوع وه چې پر هغې باندې يوزيات شمير ليکوالو لکه سيدقاسم رشتيا اونورو په خپل وار وار خپلې نظريې وليکلې، دغه لړۍ په څو ګڼو کې اوږده شوه ، رښتيا په خپل نظر کې په دغه اړه ليکلي دي او علامه حبيبي هغه بيا انتقاد کړی دی په لاندې ډول :

« ... په څلورمه فقره کې فاضل ليکونکي د پښتو د الفبا اصلاح ته توجه کړې ده ، دا فقره زما په عقیده تر وخت دمخه ده د ژبو د رسم الخط اصلاحات يا ترميم يا تبديل هغه وخت کيږي چې په يو وار ژبه په صحيح ډول مخ ته راووزي، اود ژوندون ساه ومومي ، بيا نو په دې خبرو کې څير نه کيږي. تراوسه لازموږ ژبه عامو خلکو زده کړې نه ده. په رسمياتو او ليک کې يې پل نه دي ايښی ، آثار او کتب يې ورک دي ، اوس که موږ د ريم الخط په سمون بوخت شوو ، يوادبي عام فوضويت به جوړ شي ، چې بيا يې علاج هم ګران دی ، په دې باب کې موږ ته دنور وملتو تجربه هم پرته ده ، دوی هغه وخت د رسم الخط په اصلاح کامياب شول چې يو وار يې خپلې ژبې ته وجود ورکړی . اوس که موږ په دي ګران کار بوخت شو اولکه چی جناب رښتيا ليکي مثلا : د مرکبا توپرخای

مفردات غوره کوو او دحرکاتو پرځای لکه لاتین حروف مخصوص حروف ولیکو
داکار علاوه پردی چې اوس زموږ له لاسه نه دی پوره ذاتآبه هم مسلم او مفید
نه وي ... « (۱)

(۱) عبدالحی حبیبی « د کابل د پښتو ټولني اقتراح ته یوه کتنه » طلوع افغان ۱۷۰ گڼه (۱۳۱۷) کال ، (۱۳) مخ .

ددغې اقتراح په ترڅ کې چې زموږ په خپرونو کې یې دغه لومړني بیلگه ده،
دیږې او په انتقادي لحاظ دپاملرنې وړ خبرې دعلامه استاد حبیبی له خوا ویل
شوې او وړاندیز شوې دي. هغه د ښاغلي رښتیا ځواب په ادبي لحاظ ورکړی
دی. مانادا چې نقد یې کړی ، خو رښتیا بیا پر نقد باندې نقد کړی ، زه فکر کوم
چې دا په افغاني ادب کې دنقد پر نقد لومړنی بیلگه هم وي ، نقد پر نقد په
اوسني علمي کره کتنه کې دآثارو او ادبي بهیرونو دپیژندنې او تشریح په برخه
کې په علمي اوانتقادي لحاظ یومهم او دپاملرنې وړ انتقادي اصل دی. ښاغلی
رښتیا هم خپله لیکنه د (ځواب توضیح نه دی) بیاځلې خپل ځواب دنقد
پر نقد په بڼه وړاندې کړی دی.

په هر ډول، په افغاني ادب کې ددې ډول لیکنولړۍ چې دکره کتنې په لومړنیو
بیلگو کې راځي یوه جالبه لړۍ ده، که چېرې موږ وغواړو چې پردواړو لیکنو
باندې یوه پرتلیزه کتنه وکړو، نو بیا هم دعلمي کره کتنې له عینکوورتو وگورو
اوداویلاي شو چې دغه دواړې لیکنې پر هغو عواملو باندې نه راڅرخي ، هغه
چې دپورتنیو دوو پوښتنو په اړه طرح شوې دي، که موږ د دواړو لیکوالو
طرحې لږ په غور سره ولولو، دیوه دریم گړي نظر له مخې سپری دا ویلاي شو
چې دواړه لوري په دغه اړه حق په جانب دي ، دواړو دیوې مفکورې له دریځه
موضوع ته کتنه کړې ، او په یوه شان یې له مسالې سره تحلیلی اوانتقادي
چلند کړی دی. د دوی تحلیل او دلایل دپوښتنې وړ نه دي ، یوازني څه چې

لوستونکي او خپرونکي ته د پوښتنې وړ دي هغه دا دي چې دوی بیا هم دوروستي ټکي یا په بله وینا پایلې په توگه څه نه دي په گوته کړی اوداددغې کره کتنې نیمگړتیا بللای شو.

په هر ډول دا باید ووايو چې په طلوع افغان کې خپرې شوې کره کتنې په خپل عصر کې یو دپاملرنې وړ ټکي مور ته راپه گوته کوي او هغه دا چې ددغو انتقادي لیکنوبه ځانگړې ده ځکه نو دا په گوته کوي چې ددغو کره کتنو پر بنسټ مور کولای شو په راتلونکي کې د یوشمیر جالبو او دپاملرنې وړ کره کتنو شاهدان وو. د طلوع افغان د لیکنولرۍ مخ په لوړده ، د پښتونخوا له هغو سره په یوه توپیر کې تر سترگو کیږي. دلته د طلوع افغان او پښتون اخبار دا اعلان نامو یولند پر تللیز جاج اخلو، د پښتون هغه مو مخکې ولوستی ، داهم د طلوع افغان څخه دخوشال دکلیاتو دچا پ اعلانه :

« وپښتنوته د علمي او ادبي سوغات دی ، چې په (۱۱۲۸) مخ او (۸۴) مخه کې دخوشال خان سوانح او دده پراشعارو او تبصره چې ټوله (۱۲۱۲) مخه ضخیم ادبي اثر دی . دا کتاب فقط څوسوه جلد له ډیرو قلمي نسخو څخه چا پ شوی دی، شایقین دی تر تمامیدو دمخه په کندهار کې د طلوع افغان ادارې څخه جلد په (۱۰) افغانی رانیسی ...» (۱)

(۱) طلوع افغان . (۱۹) گڼه ، ۱۳۱۷ کال (۴) مخ .

په هر ډول د یوې نتیجې په توگه :

د کره کتنې بهیر په بره اولره پښتونخوا څه ناڅه له یوه او بل سره هم رنگي لري ، لاهم دخپل پیل په لومړني پړاو کې دی ، په پښتونخوا دغه بهیر له نړیوال ادبي بهیر سره په ارتباط کې په نوي ډول او نویواصولو سره روان دی ، خو په افغانستان کې دننه دغه عصره دغې برخې ته د یوې ځانگړې پوهې او ځانگړي

مسلك په توگه يوڅه لاره پردغه مهال لاهم په مخ کې وه خو له دې سره سره بايد ووايو پرکوم شي چې سړی ډاډمن کيدای شي هغه دادی چې عمومی ليوالتيا ددې لپاره شته چې کره کتنې ته بايد په اهميت سره وکتل شي. کوم ليکوال چې په دغه برخه کې په دغه دوره کې کار کوي ، دوی مسلکی کره کتونکي نه دي ، دوی هغه ليکوال او ايجادگردي ، چې په دواړو خواو کې قلم چلوي ، دکره کتنې ډول يې هم ددغه علم داصولوهراړخيزه ځانگړنه نه په گوته کوي ، يوازې دکره کتنې په يوه اړخ چې هغه هم تاريخي اړخ دی هرڅه راڅرخوي ، د ډولونو خبره يې هم يوازې د تقریظونه بڼه لري چې ان هغه هم د بشپړو تقریظونو ځانگړنې په ځينووختو کې نه لري ، خوله دي سره سره هم داستاد حبيبي کارونه او تقریظونه او څرگندونې چې دخوشال اوعبدالقادرخان پرديوانويې ليکلې ترټولو مهمې اومخکنۍ بيلگې دي چې په علمي لحاظ حساب پرې کيدای شی . ځکه نو ويلای شو چې دی لومړنی څوک و چې دلومړۍ پښتو کره کتنې له پيل سره دده نوم په لومړيتوب کې راځي. ترده وروسته بينوا په دغه برخه کې رغننده گامونه پورته کړي دده کوم تقریظونه چې دپيرمحمد کاکړاو کاظم خان شيدا پرديوانو باندې راغلي دي په انتقادي لحاظ ځانگړي دي ، داستاد الفت او پوهاند رښتين کارونه (دحميد پرديوان) لومړۍ انتقادي هڅې دي چې دکره کتنې په برخه کې يې ترسره کړې دي. همداسې په پښتونخوا د استادکامل ، هميش خليل او په لسگونو نورو انتقادي کارونه څه دمعاصرو ادبياتو په اړه اوياهم د کلاسيکو ادبياتو په اړه په علمي او ادبي لحاظ دپاملرنې او يادونې وړدي. کابل مجلې په خپل وار په دغه موده (لومړۍ نيمايي) دانقادي ليکنو په خپرولو کې ډيره مهمه دنده ترسره کړه ، په دغه موده کې له دغې لارې په سلگونو انتقادي ليکنې خپرې شوې چې دهغو له لارې موږ ديو لړ انتقادونو او جوړونکو آثارو دخپرولو شاهدان يو ، لکه : دپښتونښه شاعرڅوک دی ؟ (۱۳۱۹) . ملي ادیب کوم يودی ؟

(۱۳۱۹) . دهندوستان نوميالی شاعر ټاگور (۱۳۱۸) . فضلت او انتقاد (۱۳۱۷) او په لسگونو نور هغه سرليکونه دي چې دکره کتنې پورتنۍ ځانگړنې سره له دې چې لومړۍ بيلگې ورته ويلای شو زموږ ددغه پير دنومياليو ليکوالو له خوا ليکل شوي دي.

=====

«... او هغه آثار چې له انتقاد څخه پاتې شي
د خلکو په نظر ارزښت نه لري ...»
روهې .

درېم څپرکی

پښتو معاصره کره کتنه د ودې پر لور

د روانې میلادي پېړۍ په دویمه نیمايي کې هسې چې پښتو ژبه او ادب د ودې او پرمختګ لاره نیسې همداسې کره کتنه هم په دغه ترڅ کې وده کوي او د زیات شمیر لیکوالو په وړاندې دهغې د اهمیت خبره هم رامنځ ته کیږي. زیاتره لیکوال او شاعران د ادبي تیروتنو او غلطیو دمخني په موخه کره کتنې ته په کلکه اړتیا محسوسوي ځکه چې د زده کړې کچه لوړه ځي هغواfgان ځوانانو چې په خارج کې د ادبیاتو او فرهنگي څانګو په برخه کې زده کړې وکړې، هغوی په دغه برخه کې له یو عالم تجربو سره هیواد ته راستنېږي او دخپلو تجربو په رڼا کې پښتو ادب او په خاصه توګه کره کتنې ته نوې ساه ورکوي چې یوه بیلګه یې هم په پښتو ژبه کې د کره کتنې وده او پرمختګ دی چې خبره یې د مسلکي کره کتنې تر پولې پورې رسېږي. داسې چې دوی د ادبي آثارو او ادبي بهیرونو د ودې لپاره د کره کتنې جهاد ته ملاتړي او دخپلومترقي څېړنو په ترڅ کې دوی په دقیقه توګه د کره کتنې په برخه کې په علمي لحاظ لاس په کار کیږي. خو په څنګ کې یې یوشمیر داسې لیکوال او څیړونکي هم شته چې هغوی لاهم له عصري پرمختګو څخه ناخبره او یوازې پرهم هغه دودیز ډول لیکنې او څیړنې کوي، چې ګټورتیا یې له موادو را

ټولولو پرته په نورو برخو کې ډیره محسوسه نه ده ، خو له دې سره سره داهم باید ووايو چې ددغې ډلې دا ډول کارونه (د موادو راتولول) داسې هم نه دي چې سړی یی په هیڅ وشمیري برعکس زه په دې باوریم چې کارونه یې په خپله برخه اوان د موادو د راتولو په برخه کې د ستاینې قدرداني وړدی. دهنري موادو او آثارو یا په بله وینا دمعتبرونسخو کشف او پیژندنه چې دغو لیکوالو هغوی چې زموږ یوشمیر ورته د دودیزو څیړنو پلویان او پیروان وایي دعصر د ادب په تاریخ کې دپاملرنې وړڅپرکی او برخه جوړوي. دوی سره له دې چې لوی کار یې کړی دی ، دوی په کره کتنه کې له خورا ساده ډولونو او تگلارو څخه کار اخیستی دی (*) دهغوی دلیکنولمنه دکره کتنې دعلم له

(* په دغه برخه کې هدف ټول هغه کسان دي چې پر آثارو باندې تقریظونه دکره کتنې په نامه لیکي دي ، په داسې حال کې چې دوی په هغو کې دکره کتنې پرځای په نورو مسایلو لکه ادبي تیوري او ادب تاریخ باندې رغیدلي دي اود تقریظ ځانگړني یې په پام کې نه دي نیولي .

مخې ډیره وړه او تنگه ده. ځکه دوی پر هغو میتودونو او اصولو لکه چی مور ورباندې پوهیږو نه پوهیدل او یاداچې کله کله یې ان په لوی لاس نه دي غوښتي چې کره کتنه وکړي ، دوی برعکس له کره کتنې څخه دقدما وو د آثارو دکره کولو په برخه کې کرکه کړې ده او په دغه کار سره یې دخپل عصر له ادبي بهیر څخه یو مصنوعی ادبي بهیر جوړ کړی دی. په دغه برخه کې یوشمیر لیکوال چې ددغو نویو او پخوانیو ترمنځ یې دوصل کړی جوړه کړې هم شته چې ددوی نظر یاتو له مور سره د معاصرې او علمي کره کتنې په برخه کې ډیره مرسته کړې ده ، په دغه ډله کې یوهم علامه حبیبی دي چې نظریې دادی :

« مادمخه وويل چې په پښتو شعر کې د فکري تحول نوې دوره له (۱۳۱۰ ش) کاله څخه شروع شوې ده. اوداد يوه قرن څلورمه برخه تر ۱۳۳۵ پورې زه دمنځگړو دوره گڼم ځکه چې دغه دوره د پښتود کلاسيک شعراونوې غورځنگ ترمنځ د يوې منځني دورې حيثيت لري ... په دې دوره کې د پښتو شعرفورم اوقالب هغه دخوشال خان او رحمان او ددوی دملگرو په څيرو خو فکري نوي و دشعرمحتوی اوبستې وه ... » (۱)

له همدغه شعري بهير سره سم زموږ کره کتنه هم په تيره په افغانستان کې څنگ په څنگ روانه ده. زياتره هغه شاعران او ليکوال چې پردغه مهال په دغه منځگړي دور پورې اړه لري د څيرنواو هستونو په کار باندې لاس پورې کوي. چې دوی تر ډيره حده په دغه برخه کې له يوشمير برياوو سره مل وو. دوی پښتو ته نثر په نوې بڼه ور ډالۍ کړ، داسې چې تردوی دمخه پښتو نثر په افغانستان کې دلوستلو نه و. ځکه نودا بيا په ډاگه کړو چې په دغه دوره کې دمنځگړو ليکوالو آثار او ايجاديات په ځانگړې توگه د يادونې وړ دي.

اوس که چيرې ، په ځانگړې توگه په همدغه هنري چاپيريال کې د کره کتنې حالت څيرو ، دلته د پخوا په انډول ډير کوچنی تحرک زموږ ترسترگو کيږي. داځکه چې دغه پيل دې اوهرڅه په پيل کې له يولړستونزو سره مله وي ، خو له دې سره سره هم د کره کتنې په برخه کې هم دلته په افغانستان کې اوهم په پښتونخوا کې کوتلي کار پيل شوی، مانا داچې کره کتنه په يو ډول نه يو ډول د ادب او هنر زړه ته لاره ور مومي او يوشمير داسې بيلگې يې زموږ ترسترگو کيږي چې دهغو پرستنو باندې موږ کولای شو د راتلونکې په لور کوتلي گامونه پورته کړو او کره کتنه په يوه نوې او جوړونکي بڼې سره ووينو. چې دلته ورته يوه لنډه کتنه کوو:

(۱) عبدالحی حبيبي ، په اوسني پښتو شعري د ژوند څپې ، ۱۳۶۰ کال (۲۷) مخ .

الف: په پښتونخوا کې:

په پښتونخوا کې د کره کتنې دغه ستر جهاد تر ډیره حده، یوشمیر خپرونو لکه (خپلواک) (رهبر) (دوران) اوداسې نورو اخبارو په غاړه واخیست، هغه آثار چې په دغو خپرونو کې د کره کتنې په بڼه خپاره شوي دي، هغه تر ډیره حده هغه لارښونې دي، چې هغو له شکه پرته د پښتو ادبیاتو دودې او پرمختګ په ترڅ کې خپله لاره پرانیسته، دوی یوشمیر داسې څه دخپلو خپرونو له لارې په دغه برخه کې خپاره کړل چې په هغو کې په رښتیا هم په فاکتونو او حقایقو باندې خبرې شوي دي چې د هنري ادب او هنر دودې او پرمختګ په برخه کې په نړیواله کچه منل شوي علمي بهیر دی، یوله هغو لیکوالو څیړونکو څخه چې په دغه برخه کې په لومړي قدم لاس ورباندې ایښودای شو، هغه نومیالی لیکوال ایاز داودزی دی چې لیکنې او څیړنې په دغه برخه کې دنوی غلمی کره کتنې په برخه کې لارښونکې اود پاملرنې وړ دي. ایاز داودزی په دغو شپوور څوکې د کره کتنې په برخه کې ډیر ځلیدلی دی، ده چې څه په دغه وخت کې لیکلي، پر هغو باندې هغه خالیګاوې ډکې شوې، هغه چې ددغه وخت هنري ادبیاتو د هغو لپاره اړتیا درلوده، دبیلګې په توګه هغه په خپلواک خپرونه کې د (پښتواونثر) تر سرلیک لاندې یواوړده مقاله لیکلې ده، دایوه په رښتیني مانا انتقادي مقاله ده، ددغې مقالې په سر کې داخبار مدیر یولنډیز لیکلي چې په هغه کې لولو:

«ایاز داودزی هر څوک پیژني، ځکه چې ایاز یوښه فنکار دی، یوښه شاعر دی، او ډیر اوچت نقاد دی، ایاز چې په پښتوشاعری کې د فن او ښکلا کومې مرغلرې پیلې دي، نو هغو د پښتوشاعری سینګار او ښایست یوپه دوه کړی دی، ولې بل خوا یې چې دنثر په میدان کې د ژوند په هراړخ کې قدم راپورته کړی نو د قلم د زور یې ډیره ستاینه شوې ده...»

دایاز داودزی دغه کره کونکې مقاله ډیره اوږده ده ځکه نو ددې اړتیا شته چې دهغه دکره کتنې وړموضوعات باید دلته راپه گوته کړل شي په لاندې ډول : دمقالې په پیل کې یوه مهمه موضوع چې (پښتو پښتو غواړي) رامنځ ته شوې ده ، په دغه اړه دده ځانگړې رایه چې یوانتقادي لید دی ، داسې لیکل شوي ده :

« پښتو ، پښتو ځکه غواړي چې پښتنو ورسره چیرې هم پښتو نه ده کړې ، نه یې چرې دځان سره دلیکنې مانې ته بوتلې ده ، او نه یې دعلم اوزده کړې په مسند دځان سره کینولې ده ، چې پاچایی به یې کوله ، خیته به یې مړه وه نو پارسي به یې ویله ، شاید دایې گنله چې گني هم دادوړو تړو ، بر بندو او لغړو ژبه ده ، اوږې خیته به پښتو وایی او مړه خیته به پارسي... دلوستلو پښتنوهمدغه کار دی چې دپښتونه اول په فارسي ، عربي اونن اردو اوانگریزي زیات مین دي ، دا مینتوب څه بدنه دی ، باید بنده ډیرې ژبې زده کړي خو پکار داده چې کومې ژبې زده کړي نو چې دهغې علمي او ادبي ننگه دتوان مطابق په خپله ژبه کې واوړې او دخپلې ژبې لمن د رنگ رنگ ملغرو نه ډکه کړي ... »

په دغه مقاله کې دویمه موضوع « په پښتوکې نثرو لې نشته ؟ » ایاز داود زي په دغه برخه کې پردغه ټکي باندې لاس کلک نیولی چې ولي موږ شعرویلو ته هڅه کوو ، ولې په پښتو کې نثر نه لیکل کیږي . هغه په دغه مقاله کې دمسالې بیلابیل اړخونو څیړلې دي اوموخه یې داده چې باید پښتو نثر په هرډول چې کیږي باید وده وکړي ، عام شي اودهنري هڅو په ترڅ کې باید وغوړیږي ، ده په دغه اړه دخپل زړه پراس ډیر ښه ایستلی ځکه نو دیوشمیر لیکوالو او شاعرانو په اړه لیکي :

« په خیبر کې خدای پاک حمزه پیدا کړو چې پښتوادب به ورباندې تل فخر کوي ، هغه شاعر دی ، ښه شاعر دی ، ځکه چې دهغه ټول ژوند هډو یوشعردی . هغه ،

خپل ژوند په خپل فن قربان کړی دی، خو ددغه سترې هستې اثر په خيبرداوشو چې دخيبرهره گټه پورته کوي نو شاعر ترینه دلاندې نه راوځي او نثر...؟ دکابل دپښتو ټولني دایرکټر ښاغلی گل پاچا الفت (غوره اشعار) نوم کتاب چې په لاس راغلو نوهم مې اوخندل اوهم مې وژړل ، خندامې ځکه کوله چې داسې ښکلی چاپ شوی کتاب اوپه پښتوکې . ژړا مې په دې خبره راغله چې دکابل دټولني دایرکټرچې هم شاعرشو ، نو دچا نه به څوک څه گيله کوي منم چې هغه به نثرليکي ، ښه به يې ليکي ، علمی څيزونه يې هم ليکلی دی ، خو دهغه دشعراثر به دهغه په چاپيرچل کې هم هغه وي کوم چې دخوشال دی یاد حمزه دی ، هسې خو رښتین هم شاعر دی ، مجروح ، بینوا، قیام الدین خادم اوداسې نور ټول شاعران دي ، خو چې دټولني مشر شاعر دی نو نوربه ارمرو شاعري کوي،دلته هم زموږ ټول مشران شاعران دی ، گران کامل صیب که مورخ اومحقق دی نوشاعرهم دی ، عن چې هغه کاکاجی هم شاعر دی ... »

(۱)

که چيرې دایاز داودزي دغې کره کتنې ته لږ ځيرشو او ديوې ادبي مقالې په توگه يې تحليل کړو ، تردیره حده په کې ديوې جامع ، روزنيزې کره کتنې ځانگړنې په هراړخيزه توگه ومومو، داځکه چې هغه په دغه ځانگړې زمانې شيبه کې زموږ دليکوالو پاملرنه په ادبياتو کې هغه مهم اصل ته ور اړولې چې هغه نه يوازې دپښتو ژبې لپاره حياتي ده بلکې له دغې لارې موږ خپله لاره دنړيوال ادبي بهير په لور ورباسو. ده نثر ديوې اړتيا په توگه، ديوې طرحې په توگه مطرح کړی دی ، اودايې په گوته کړې چې ولې بايد ټول ددې لپاره هڅه وکړو چې بايد شاعران شو ، دایاز داودزي د نثر لويوالی اواهمیت په دې کې دی چې ده په خپله دغه مقاله کې دهنري نثر خبره او اړتيا رامنځ ته کړې چې دغه نوي ټکي يې کره کتنې ته لوی اهمیت ورپه برخه کړی دی. کيدای شي چې ددغې کره کتنې لوی اغيزبه داهم شوی وي چې موږ په راورسته کې لوی

نثر ليکونکي وموندل لکه بينوا او الفت او لسگونو نور رامنځ ته کړل ، ځکه نوداخبره يې ځايه نه ده چې اوس يوشمير ليکوال اوکره کتونکي دالفت نثر ته هم دهنريت له امله شعروايي . لنډه داچې د اياز داود زي کره کتنه په هراړخيزه توگه يوه روزنيزه کره کتنه ده چې موږ د روښانه لرليدونو په لور هڅوي.

همدارنگه مقالې په (رهبر) خپرونه کې هم ترسترگو کيږي چې يادونه يې اړينه بريښي ، په دغه خپرونه کې چې موږ کومې انتقادي ليکنې لولو، دهغو يوشمير په زړه پورې دي او يوشمير نه ، دلته موږ يوازې پر هغو ليکنو باندې رنااچوو چې هغه هم د پښتونخوا په يوشمير نومياليو پورې اړه لري، د رهبر په ډيرو کره کتنوکې يوه هم هغه کره کتنه د يادولو وړ ده ، چې دکامل صاحب پر (رحمان بابا) نومي اثر باندې د تقويم الحق له خوا ليکل شوې ده ، په دغه مقاله کې دانتقاد ټکي دادی چې کامل صاحب د رحمان بابا د ژوند نيټه غلطه ښودلې ده ، دميا تقويم الحق په ځواب کې کامل صاحب ليکي چې :

« گرانه ميا صاحبه : وعلیکم السلام و رحمہ الله وبرکاه ، رومبی به ددې خبرې معافی وغواړم چې کتاب مې په خپله خپل ليک سره درونه ليرلو په هر حال خلیق صاحب سره دخدای ښه وکړي چې ځما پر ځای يې دافرض ادا کړو. هغه بله ورځ مې په (رهبر) کې په (رحمان بابا) ستا سو قيمتي اود قدروړ خيالات چې ځما په نامه مو دخط په شکل ليکل وو ولوستل، په کتاب کې د دومره ژورې دلچسپې اخیستلو او ما له مو په خپلو خيالاتو دوباره غوراو فکر دموقعی راکولو دپاره ډيره ډيره مننه کوم. په خپل فاضلانه تنقيد کې تاسو ځينې خبرې خوداسې ليکلې دي ، دهغودځواب دپاره خو شايد چې ځما دغه عريضه کافي ده. خو ځينې داسې بحثونه مو هم خپرلي دي چې دهغو دحل کولو دپاره به ځما تر پوهې دامعروضات هيڅ کله کافي نه وي، په هر حال

ترخپله استعدادده د (رهبر) ځای سره سم به دخپل موقف د وضاحت کونښنې وکړم.

ستاسو وړومبې اعتراض دادی چې ما درحمان بابا د زیږیدو کال دلوستونکو عرض ته د (۱۰۶۰ او ۱۰۷۸ هجري) منځ کې پرېښی دی. حال دادی چې دهغه په دیوان کې یوشعردی چې په دې باب زموږ ښه رهنمایي کوي، په دی باب ما دومره اوږد بحث کړی دی چې دهغه خلاصه هم دلته راوړل هم راته گران ښکاري ...» (۱)

دغه کره کتنه یو اوږد بحث او انتقاد دی، خو دکیفیت له مخې دومره زیاته خوځونکې او ژوندۍ یا په بله مانه ډیره اغیزناکه نه ده، داسمه ده چې کامل یو عالم لیکوال دی، خو که یې کره کتنه د ایازداود زی له هغې سره پرتله کوو، دایازداودزي کره کتنه پرې اوچته ده اوپه

(۱) دوست محمد کامل مومند، رحمان بابا، رهبر ۱۷گڼه، ۱۹۵۸ کال (۷) گڼه.

علمي لحاظ یې ارزښت خورا لوړدی. خوله دې سره سره هم کامل صاحب ددغه عصرپه کره کتونکو کې ځانگړی ځای او مقام لري په تیره د متنپوهنې په برخه کې، دده ځای ځانگړی دی، ده د زیاتوپښتو آثارو سمونه کړي اود زیاتو آثارو سريزې یې دخپل وخت دکره کتنې په برخه کې د یادونې وړدي. دپښتونخوا ددغو شپوورځو په کره کتنوکې زیاتره دکره کتنې یوشمیرژانرونه لکه انتقادي مقالې، تقریظونه، کنا ب پيژندنه، چې دیولر یې یوشمیر بیلگې لکه پورتني دوې مور په دقیقه توگه ولوستي چې د کره کتنې علمي بیلگې ورته ویلای شو. پورتني دوې مقالې په دغومجلوکې ډیرې جالبې اود پاملرنې وړ مقالې وې چې دعلمي کره کتنې په اړه جامع بیلگې زموږ په واک کې راکولای شي. همدغه بهیرپه یوشمیرنورو مجلو او اخبارو لکه (پښتو)

جمهوريت) (اولس) (سیلاب) (لار) او داسې نورو کې هم لیدای او لوستای شو، خوداتکی باید ووايو چې تردې ټولو خپرونو د (پښتو) مجلې لړۍ دکره کتنې په بهیر کې یوڅه پرله پسې والی ښیي چې کیدای شي دغه لړۍ دکره کتنې په برخه کې نوره هم په دوامداره توگه وڅیړل شي ځکه چې په دغه مجله کې دنوې کره کتنې له اصولو سره سمې کره کتنې دیوزیات شمیر هغو پښتنولیکوالو له خوا چې دوی ددغې زمانې اړتیا پرضرورت باندې پوهیدل لیکل شوې او خپرې شوې دي. په دغو کره کتنو کې یوشمیر داسې کره کتنې هم شته چې که په دقیقه توگه وڅیړل شي اوولیدل شي، کیدای شي چې دهغوله مخې دپښتو ژبې په یولړمهمو آثارو او تذکرو باندې چې ددغې ژبې لرغونتوب دویمې هجري پېړۍ ته رسوي ډیرو یارانو ته شکونه پیداشي، له بلې خوا یولړ داسې کره کتنې هم شته چې په هیڅ ډول راتلونکې او د نویو پدیدو دودې لپاره دښه نیټه موخه له ځان سره نه لري، لکه دغه انتقادي لیک چې د آزاد نظم دغندنې په خاطر په (دوران) کې خپور شوی دی: «... زه دهرنوي څیز خلاف نه یم، خو مور ته داهم کتل په کار دي چې مور د کوم څیز چې ابتدا کوو دهغه انجام به څه وي، آزاد نظم د اردو او انگریزې ادب کې اوس ځان ته بیل مقام جوړ کړی دی، خو پښتو کې د آزاد نظم رواج لانشته او زما یقین دی چې که آزاد نظم پښتو کې راغی نودابه ډیر یاران به لارې کړي. آزاد نظم دپاره تجربه، دعروضو علم، د اوزانو پیژندگلوی سره سره دموسیقی قدرتې حس پکاردی اودا څیزونه د ډیرو کمو خلکو په نصیب دی. پښتو کې زاړه دومره صنعتونه شته دي، او هغو صنعتونو کې نورې دومره زیاتې تجربې شوې دي او کیدای شي، چې د آزاد نظم ضرورت هم مور ته نشته او که هر دپښتو شاعر آزاد نظم لیکل شروع کړي (ځکه چې نن آسانی هر چا ته مزه ورکوي) نودا به دپښتو دننزل په لوري کې اولي قدم وي اردو کې ما په خپله

آزاد نظمونه ليکلی دي ، خو پښتو سره زما قدرتي مينه ماته اجازه نه راکوي چې زه پښتو آزاد نظم وليکم ... » (۱)

کيدای شي چې له پورتني ليکوال سره دده دا خبره ومنو؟ نه ، ځکه زه فکر کوم چې ترده به ميني او بدبين ليکوال په دغه پير کې ډير لږ ليدل کيږي ، دی په دې نه پوهيږي چې آزاد نظم يا آزاد شعر دنوي عصر ډالی ده ، دا که څوک غواړي او که نه ، دشعر دغه ډول به خپل تگلوری دپرمختيا په لور پرمخ بيايي اودخپل عصر ټاپه به خامخا پر خپله ټنډه باندې وهي، هيڅوک به

(۱) دوران دويم ټوک ، (۳۲-۳۱) گڼه ، (۱۹۵۸) کال (۵۰) مخ .

داور سره ونه مني چې ده غوندې له دغې اړينې پديدې سره دې دښمني وښيي اودهغې په مخ کې دې ډب شي. دا کوم منطق دی چې اردو او انگرېزي دې آزاد نظم ځانگړی مقام ولري او په پښتوکې دې بيا ډير ياران به لارې کړي ؟ که شعريه رښتيا هم شعروي ، نو دا به بيشکه په نوي فورم کې ښکلي او په زړه پورې وي ، آيا دا سمه ده چې پښتو ژبه او ددغې ژبې شعري بهير دې له دغه پرمختگه وروسته پاتې شي او يابه دا انصاف وي چې پښتو بايد په لوی لاس دپرمختگ له دغه کاروان څخه پر يوه خوا وساتو، آيا دا انصاف دی چې زموږ پښتون شاعر په نورو ژبو کې آزاد نظم وايي او په خپله ژبه کې بيا له هغه څخه ډده کوي ؟

دغې ستونزې ته ځواب له هره پلوه منفي دی ځکه نودا ويلای شو چې ددغې کره کتنې علمي بنسټ اواستدلالي منطق له يوې خوا لوستونکي ته ډير کمزوری ښکاري اوله بلې خوا يې خبره له تشو احساساتو پرته بل څه نه ده .

په دغه بهير کې داسې کره کتنې هم شته چې ديوې ادبي پيښې ، يوه ادبي اثر اويو شاعر خو لاڅه کوي چې گړدسره يې ديوه ادبي بهير او يوې رسالتمې ادبي

پدیدې اوبهیر په مخ کې هم دچا خبره د شگوبندونه درولي دي ، سره له دې چې دغه بندونه به دومره مهم او علمي بنسټ ونه لري خوبیا هم د یو شمیر په وړاندې تر یوه وخته کولای شي یو ذهنیت رامنځ ته او مدلل کړي .

د پښتونخوا په ادبی بهیر کې د کتاب د اعلان ژانر هم له پخوانیو ډولونو سره ډیر لږ توپیر لري ، دبیلگې په توگه د ۱۹۵۸ کال د (رهبر) په (۱۷) گڼه کې د اجمل خټک د غیرته چیغې په اړه لیکل شوي : " د غیرت چغه د پښتونخوا د مشهور ادیب او شاعر اجمل خټک د پښتني غیرت نه د ډکو او د زمانې ناترسو خپرو دلاسه د سولو نظمونو مجموعه ده او ریدو سره مرغیرت را ژوندی کوي او اوده غیرته را بیداروي په چاپ شوو مجموعو کې په هر لحاظ مثالي مجموعه ده " (۱)

که چیرې پورتنی اعلان د تیرو پنځوسو پخوانیو کلونو له هغو سره پرتله کړو ، له هغو سره د جولي او منځپانگې له مخې ډیر لږ توپیر لري ، په دغه اړه کولای شو چې له دغه اعلان سره د (شهیده سکینه) اعلان دخپلې دغې ادعا د ثبوت په خاطر سره پرتله کړو . که څه توپیر هم په کې وي نو هغه به یوازې یو کوچنی لفظي توپیر وي او بس .

د تقریظ په برخه کې هم د پښتونخوا د ادبیاتو په اړه دا خبره کولای شو چې له یو لږ محدودو تقریظونو پرته چې د کره کتنې له مخې په ورو اصولو سمبال دي ، په نورو کې دیوه انتقادي تقریظ وړتیا وې خورا لږ لیدل کیږي . په دې چې زیاتره تقریظونه یوازې نکه ستاینې دي او پر همدغه موخه باندې لیکل شوي دي ، ځکه نو په هغوی کې دا اثر له محتوا سره اړوند څه په کې نشته په دی مانا چې په اثر کې خبره پر یو څه ده او پر تقریظ کې لیکوال د اثر له موضوع څخه د باندې په نورو موضوعاتو دي . خو په عین وخت کې یوشمیر تقریظونه داسې هم شته چې هغونه په کره کتنې برابر تقریظ ویلای شو ، او هغه ټولې ځانگړنې له ځان سره لري ، هغه چې دیوه انتقادي تقریظ ځانگړنه باید وي . د دې لپاره

چې د یوه ښه تقریظ ځانگړنې مو دلته په گوته کړې وي ، په دغه برخه کې د (تربور) د ډرامې تقریظ را اخلو ، دهغه له مخې چې مور کولای شو ددغې ډرامې په ټولو ځانگړنو باندې په ښه توگه پوه شو دغه تقریظ دحافظ محمد ادریس له خوا داسې لیکل شوی دی :

" ... په تربور کې دمال ، دولت دبربادۍ ، دخراب مجلس ، دجواری دشرابو دتعلیم اودقتل وغیره مسئلېبحث شوی دی ، خودا بحثونه قابل مصنف په داسې انداز کې کړي دي چې نه یی دځانه واعظ جوړ کړی دی اونه تنها دیندار ، خپل ځان یی شاته ساتلی دی اوڅنگه چې واقعات په خپله ښویدل دغسې ورسره دقلم سیاهی هم په کاغذ خوریدله ... دتربور ترتیب دلوستو سره تعلق لري ماورته د رقابت په سترگه کتلي دي ، خوداول نه ترآخره پورې دهرکردار خصوصیتونه دهغې په بره ختل ، بیاد هغې راکوزیدل ټول په ځای شوي دي هرکردار هغه قسم کارونه کوي او په هغه لهجه کې خبرې کوي کومه چې دهغه دپاره مقرر ده " (۲)

دایوه ښه بیلگه ده ، چې دپښتونخوا په معاصر ادب کې داډول بیلگې خورا زیاتې

(۱) رهبر (۱۷) گڼه (۱۹۵۸) کال د کتاب وروستی پښتۍ

(۲) حافظ محمد ادریس ، تربور (۱۹۶۱) کال ، سریزه

ترسترگو کيږي ، ځکه چې ټولو لیکوالو یوازې دې خوا ته پاملرنه نه ده کړې چې باید یوازې د کتاب دساده پیژندگلوۍ په موخه څه ولیکي ، دوی برعکس په دغه برخه کې هڅه کړې چې داثر پرمنځپانگه باندې دهغه له پیژندگلوۍ سره یوځای یوڅه دلوستونکي په واک کې ورکړي اوداثرهغه ځانگړي را برسیره کړي ، هغه چې داثرادانه جوړوي. په دغه برخه کې داهم دیادولو وړده چې دلته هم زیاترو لیکوالو دکره کتنې ځای په خپلو تقریظونو کې د ادبي

تيورۍ مسايلو ته ور پريښۍ دۍ او دلندکي تفریظ پرځای يی تيوريکي بحثونه کښلي دي.

د پښتونخوا دکره کتنو په لړکې يوبل ځلاند مشال هم زمور ترسترگو کيږي چې هغه قلندر مومندۍ ، ددغه نامتو ليکوال زياتره کرکتنې زمورپه پښتوکره کتنه کې هغه څه دي چې د پښتوادب په وده او وړتيا پيژندنه کې زمور لارښونه کولای شي . کله چې مور دده زياتره ليکنې لولو او يايي د تحليل منگولو ته سپارو ، قلندر مومند يولړ داسې ليکنې هم لري چې په ټوليزه توگه کولای شي دهغو تيروتونو سمونه په کې وشي چې هغه ديو شمير ليکوالو او پوهانو له خوا دهغوی داحساس په لمنه کې پريښتو ادب باندې وراړول شوې دي. دقلندر مومند د ډيرو نامتو کره کتنو په ترڅ کې چې لوړ ادبي ارزښت لري ، يوه هم هغه کره کتنه ده چې د ۱۹۷۹کال په (پښتو) مجله کې خپره شوې ده ، ددغې کره کتنې سرليک داسې دی : **(پته خزانه فی الميزان ، د يونس دديوان شهادت)**

په دغه کره کتنه يا انتقادي ليکنه کې ديونس پرديوان او هغه بحث باندې پوره رڼا اچول شوې چې ديونس په باب په پته خزانه کې راغلی دی ، ډيرښه استدلال په کې شوی اود يوه معاصر نقاد په توگه يي موضوع په مستنده توگه دعصر له ټولو ځانگړتياوو سره اړونده څيړلي او تحليل کړي ده . مخکې تردې چې ددغې کره کتنې يوه برخه دلته راواخلم بايد ووايم چې دکره کتنې موضوع يی ډيره جالبه ، واقعاً ادبی کره کتنه يا کره کونه بايد دکره اوناکره آثا رو کره توب ته ځان وقف کړي ، دهغو مانا، مفهوم او ارزښت بايد لومړی خپله کره کتونکی درک کړي اوله هغه وروسته يی بايد نورو ته وليږدوي. لکه چې اشاره وشوه دغه کره کتنه ډيره جالبه ده ، خوداچې له دغه ډول ليکنې څخه پښتنو ضد کسانو زياته گټه پورته کړې ، زما په نظر داموضوع بايد اوس په دغه خاصه زماني شيبه کې بياهم ديوې پوښتنې په حال کې پريږدو ځکه که

اسناد او رښتيني واقعيتونه څو کاله نور هم زموږ لاس ته رانه شي ، فکر کوم چي بيا به موږ خپله په ډاگ پاتې شو ، زما ددغه اثر لارښود استاد په خپل يوه يادښت کې زما د لارښوونې په موخه يوه ډيره په زړه پوره خبره ليکلې ده داسي چې :

"که زموږ نيکونوموږ ته غني ادبي ميراث نه دی پريښي ، دا ستا يا زما تصور نه دی ، په زوره بايد امتياز ور نه کړو "

که دا ډول پر علمي پر نسيپ ولاړې خبرې په ټوليزه توگه د پښتو کره کتني په اړه په پام کې ونيسو نو رښتيا ده چې فرهنگ او فرهنگي پديدې په احساساتو باندې وده نه شي کولای ، ممکن تر يوه وخته او يوه حده په دغه ترخ کې يو څه پرمختگ ترسترگوشي ، خو علم ، هغه هم کره کتنه ډير بي رحمه علم دی ، ډير زر دخپلو علمي څيرنوپه ترخ کې په علمي منطق سره دهرې ادبي او نا ادبي ليکنې کره توب اوسمون زموږ په واک کې راکولای شي ، علمي پرمختگونه د عصر له شونيتاوو سره په تماس ډيره بيره روان دي اوقضاوتونه لکه آزادې فرښتني زموږ پرسر حاضر او ناظر دي . قلندر هم ځان په واقعيت سمبال بولي اوليکي :

" ... ديونس او رحمان بابا ترمنځه داستادی او شاگردۍ رشته هم درحمت هوتک دافسانې يوه حصه ده ، چې ديونس ديوان پرې هيڅ شهادت نه ورکوي ، صرف په دي بنيادچې ديونس په ديوان کې يونظم داسې دی چې د رحمان بابا مرگ ته په کې اشاره شوې ده دا دعوی کول چي يونس دهغه شاگردوو صحيح نه ښکاري په خپله دغه نظم کې چې يونس شعرونه لري ، پنځه شعرونه د رحمان بابا په حقله دي او شپږ شعروکې د (ښويارانو دجدايي) فریاد شوی دی ، په دې لحاظ دانظم د رحمان بابا او يونس ترمنځه دشاگردۍ په ځای د دواړو ترمنځه د دوستۍ په ثبوت کې پيش کيدی شي اوداهم هله چې موږ دچا مرثيه ليکل صرف دهغه دمعاصر ذمه واري وکړو اوکه داسي وشي نو بيا محتوا کاشی

او میرانیس چې دامام حسین علیه السلام مرتبې لیکلي دي هم دحضرت امام معاصروگنرلي شی ... " (۱)

په دغه اثر باندې دهمدغې مجلې په ترڅ کې نور لیکنې هم شوې دي چې دکره کتنې په برخه کې د یادولو وړ دي ، . دقلندر مومند په مقالو برسیره یولړ خپلواک ایجادي او ترجمه شوي آثار هم دپاملرنې وړ دي چې یوې هغه چې تراوسه دوه ځله چاپ شوی هم دي د (تنقید) په نامه یادېږي چې دکره کتنې په برخه کې له مور سره په علمی او تیوریکي لحاظ ډیره مرسته کولای شي.

دغه اثر (تنقید، تلخیص او تنقیح) لکه څنګه چې له نامه یې ښکاري اوخپله قلندر خپله هم وایي چې دهدسن (متوفی ۱۹۲۰) دمشهوراومعروف کتاب

دیوه باب لنډیز اوخلاصه ده . (introduction to the study of literature)

که چیرې دنوموړي اثر محتویات په عمومی لحاظ دکره کتنې اوپه ځانګړې توګه په پښتو ژبه کې ددغه علم دمیینه والو لپاره په پام کې نیسو ، زه فکر کوم چې په دغه ځانګړي وخت کې دځانګړې پاملرنې وړو. دا لومړني خارجي اثر دی چې په دغه اړه په دغه وخت کې دیوه ځانګړي اثر په توګه چاپېږي ، قلندر لکه چې دکره کتنې په برخه کې ما دده علمی دریځ اومقام ته اشاره وکړه ، په پښتونخوا کې بی له شکه یو سترګور، عالم اوبوه کره کتونکی دی ، ماته ددغه اثر په خپرولو سره دیوه ځانګړي لید خاوند ښکاري ، ده په دغه اثر کې له یوې خوا دکره کتنې په اړه هغه مهم نظریات را اخیستي چې ددغې پوهې دتګلوري په ټاکلو کې مهم دي ، خومهم تردی لاداچې ده له یوې خوا داکار دلیکوال دنظریاتو ترڅنګ ترسره کړی خو له بلې خوا یی ددغو نظریاتو او اصولو په اړه خپل نظریات ور زیات کړي دي ، دده خپل نظریات په دغه اړه دکره کتنې په اړه دده د نظر څرګندونه هم زموږ په واک کې راکوي . دوېلیم هدسن دائر دتلخیص شویو مطالبو په پایله کې قلندر هم ځای ځای یوڅه ور

زيات کړي دي او يايی دليکوال په نظرياتو باندي خپله تبصره هم کړې ده . زه باور لرم چې دا په پښتو ژبه کې لومړني اثر دي چې دشلمې پيړۍ په اوږدو کې دکره کتنې په اړه تيوريکی نظريات او اصول موږ ته ددغه تلخيص په ترڅ کې راپيژني او قلندر په دغه برخه کې لومړنی ليکوال

(۱) قلندر مومند (ديونس د ديوان شهادت) پښتو مجله (۱۱) گڼه ، (۱۹۷۹) کال پېښور (۲۴) مخ .

دی چې داډول نظريات په پښتو ژبه زموږ په واک کې راکوي. دغه کوچني اثر ټول په پنځو برخو کې خلاصه شوي ، چې په لومړۍ برخه کې يی تنقيد څه ته وايي ؟ دتنقيد عام تعريف ، په تنقيد عام اعتراضونه ، ولتر او مورلي ، تنقيد يو تخليقی عمل دی ، دتنقيد غلط استعمال ، دتنقيد صحيح استعمال ، په دويمه برخه کې يی : استقرايی تنقيد ، نقاد دمشرح اومفسر په توگه ، دحکمی اواستقرايی تنقيد توپير ، تاريخی تنقيد، دحکمی تنقيد مثالونه ، جدیدنقاد ، په دريمه برخه کې : تنقیدی ادب دادب يوقسم ، دنقاد لپاره ضروری څيزونه ، بصيرت ، غيرجانبداري ، په څلورمه برخه کې : دنقادی تقابلي مطالعه ، دتنقيد تاريخ دادبي تاريخ حصه ده ، تنقيد او تخليق ، اوپه پنځمه برخه کې : ذاتی او انفرادي تنقيد ، دلسنگ او اناټول فرانس نظريات ، دنقادانو اجتماع. دکلاسيک مفهوم په ادب کې ،دبقا بهترين اصول ، دهم عصرادب څپر نه ، کلاسيک دمعیار په حيث . اونور انتقادي اوتیوريکی معلومات راغلی دي .

دقلندر بل اثر (نظميات) دی ، ايوب صابر په خپل اثر (جديد پښتوادب) کې په دغه ټکي معترف دی اودايي په گوته کړې چې قلندر دنوي تنقيد په کره کتونوکې هغه څوک دی ، چې په دغه برخه کې ځانگړې مقام لري . دپښتونخوا په ادبياتو کې ديوې ټولني نوم چې هغه (ادبي تنقيدي ټولنه بنو) وه داټولنه ترډيره حده لکه چې نوم يي سړي ته ورڅرگندوي ، سړی فکر کوي

دلته به هم دکره کتنې په اړه څه ترسره شوي وي ، خوداسې نه ده ، ځکه چې دغه ټولنه بیا د اولسي تنقيدي ټولني په نامه هم ياده شوې ده اوامرام يي داو چې : « ... مختصراً بايد ووايم چې اولسي تنقيدي ټولنه ددې مقصد اونسب العین دپاره جوړه شوې وه ، چې په دې کې به دليکوالو په داسې ډول تربيت کيږي ، چې هغه انساني مسایل دادب په نسخه کې شامل کړي اوعام ولس ته يی د ور کړي يعنی زموږ مطلب د داسې ليکوالو وجود و چې زموږ د ژوند حقيقي کشالي هم د رمان په ژبه بيان کولی شي . او دداسې ادب تخليق کول وو چې هغه نه يوازې ديوې شيبې ذهني سرور پيداکوي ، بلکه هغه زموږ شعور دغفلت او دلاپوهی دخوب نه بيداروي » (۱)

ترکومه ځايه چې د (بنون ادب) له سر يزي څخه بنسکاري ، ددغې ټولني ليکوالواو شاعرانو ددې پرځای چې ځانونه په ادبي دنده باندې بوخت کړي . برعکس په ځانگړو اختلافاتو چې هغه هم ځانگړي او کله کله مفکوروي دي اخته پاتې شوي دي ، چې څرگنده بيلگه يی همدغه اثر(بنو ادب) هم بلای شو.په دغه اثر کې هم ددغه ليکوال په وينا دمترقی ليکوالودمعرفی لپاره يومعيار اودشاته راښکونکولپاره بل معيار په نښه کړی دي. په داسې حال کې چې دادبی آثارو دتحليل اومعرفی لپاره بايد يوازې يو معيار ، هغه هم ادبی انتقادي معيار په پام کې وي.

په هرډول ، دابايد ووايو چې دپښتونخوا په ليکوالوکې دکره کتنې په برخه کې يوشمير ليکوالو لکه هميش خليل ، کامل صاحب ، رسا (دادبي تنقيد ليکوال چې اثري په نسبي توگه دکره کتنې په باب ښه اثرگنل کيږي ، اوشايد چې دکره کتنې په برخه کې لومړی چاپ شوي اثرهم وي) مولانا عبدالقادر ، قلندر مومند ، محمد اعظم اعظم د (پښتوافسانه) ليکوال اوداسې نور

(۱) مجبور سورانی ، دبنوادب ، پېښور ۱۹۷۱ کال (۱۱) مخ

یادولای شو . دوی په رښتیا هم دکره کتنې په برخه کې په علمي لحاظ ډیر مهم کارونه ترسره کړي او په دغه برخه کې یې د نړیوالو آثارو په پام کې نیولوسره علمي آثار لیکلي او خپاره کړي دي. په دغه برخه کې پر پورتنيو لیکوالو برسیره د ددغو لیکوالو آثار اونومونه په ځانگړي ډول د یادونې وړ دي لکه ، سمندر خان سمندر (دقرآن ژباړا) سحر یوسفزی د (ادب څه دی) لیکوال ، ایوب صابر، افضل رضا چې دوه اثره (تحقیق اوتنقید) (تخلیق اوتنقید) یې دمعاصرې کره کتنې په برخه کې په ځانگړې توگه د یادونې وړ دي.

ب : بره پښتونخوا (افغانستان) :

په افغانستان کې هم په دې وروستیو کلونو کې دکره کتنې په برخه کې دلرو کره کتنو په شان یواوچت گام پورته شوی هغه داچې دلته په پښتوادبي بهیر کې دتحقیق برخه دپښتونخوا په انډول تر یوه حده پیاوړې ښکاري ، په دغه اړه تراوسه دپوهانو دا خبره بی له شکه منلای شو چې پښتونخوا اودهغې ادبی بهیر په تخلیقي برخه کې ترافغانستان مخکي دی، زه دا نه وایم چې په افغانستان کې به تحقیق تر پښتونخوا دعلمي دلایلو له مخې ډیرمخکې وي ، ښایي نه وي ، یوازې یوڅه چې په دغه برخه کې څرگند دي ، هغه هڅې دي چې په تیره نیمه پېړۍ کې په افغانستان د پښتوادب او ژبی لپاره په پرله پسې ډول راپیل شوې دي. ددې په څنگ کې دا خبره هم ده لکه چې زیاتره پوهان په دې باور دي او وایي چې تحقیق په بره پښتونخوا یا افغانستان کې او تخلیق په کوزه پښتونخوا (اوسنی پښتونخوا) کې بی ساری دی، ځکه دتحقیق په برخه کې چې کوم بهیر په پورتني زماني پیر کې روان و او کومو

پوهانو چې په برخه کې د پاملرنې وړ کار پیل کړي و ، هغه د دې لامل دی چې افغانستان په تحقیقي لحاظ اوچت او برلاسی وښيي ، زه خپله دا خبره د کاني کرښه نه بولم ، ځکه باور لرم چې دغه بهیر به یومهل یا دیر ښه شي او یا به هم کمزوری ، همداده چې زه په خپل عصر کې په دغه باره کې خبرې کوم اوبس . که چیرې مور اوس همدغه خبره دیوې پوښتنې په توگه مطرح کړو چې دا دیر کار او دیر څه چې په دغه اړه ترسره شوي هغه څه او کوم کارونه دي ؟ په دغه اړه لکه چې ما مخکې هم یادونه وکړه یوه د تسلسل موضوع ده ، چې په دغه برخه کې په ځانگړې توگه باید له علمي پلوه په پام کې ونیول شي ، په دغه دوره کې یو شمیرنخبه لیکوال او څیړونکي که څه هم دوی (د علوم ادبیه) د مکتب شاگردان وو لکه علامه حبیبی ، الفت ، بینوا ، خادم ، رښتین او رشاد ، دوی په خپل وخت کې دادبیاتو او په تیره بیا دکره شعور او کره کتنې په برخه کې په علمي اونظري توگه د پاملرنې وړ کارونه ترسره کړل ، دوی په دغه تاریخي مقطع کې هغه څوک وو چې له یوې خوا یې د ادبي آثارو په موندلو پسې پښې را لوڅې کړې وې او له بلې پلوه یې باید هغه خام مواد پاڅه او معرفی کړي وای ، همداده چې دوی دوه گونې دندې ترسره کړې دي چې په هراړخیزه توگه په علمي لحاظ په دغه زماني برخه کې د پاملرنې او ستاینې وړ دي . داڅو د قضیې یو اړخ شو ، بله خبره چې په دغه اړه پردغه مهال په ځانگړې توگه دیادونې وړ ده هغه داده چې یوشمیر علمي هڅې چې د پورتنیو لیکوالو دمطالعاتو پرتگلوري یې وده وکړه ، هغه دادي چې مور په دغه زماني پیر کې د کره کتنې په برخه کې د مسلکي څیرو او نقادانو سره چې اصلی دنده یې تر دیره حده کره کتنه ده له علمي کارو سره هم مخامخ کیږو ، په دی مانا چې دلته یوشمیر کره کتونکي داسې هم رامنځ ته شول چې ترپخوانیو لیکوالو او څیړونکو یې لیکنې اوڅیړنې ژوندی او دمعاصرې کره کتنې له اصولو سره برابرې ښکاریدې . دوي په خپلو کره کونو کې د علمي

قضاوت خبره جدي نيولې وه او په دغه برخه کې يې په پښتو ادبي بهير کې د کره کتنې په نامه يونوی میتودیک څپرکی پرانیست.

دغه ډله او د دوی نظريات د روانې پېړۍ په څلویښتمو کالونو کې په کابل مجله کې تر سترگو کېږي او دا په ډاگه کوي چې په نسبي توگه دکره کتنې پر علمي متیود لوژی برابر څه را منځ ته کېږي همداده چې دلته دوه جريانه مور ليدای شو ، يو هغه چې دنورو ليکوالو د نظرياتو پر بنسټ رامنځ ته شوی او بل هغه چې د پښتو ليکوالو پر نظر ياتو رامنځ ته شوی او يايې وده ورکړې ده . مانا دا چې په دغه وخت کې کره کتنه د وروستيو علمي پرمختگونو له علمي روح سره خپله لاره زمور تر پښتو ادبي بهير پورې هم راباسي او سړي په دي ډاډه کوي چې دغه انتقادی هلي ځلې کولای شي دادبي مطالعاتو د يوې روښانه راتلونکې په لور خپله لاره ور وباسي . دبانديو ليکوالو په ډله کې يوه روسي پښتو پوه گ . ف . گيرس دی چې په دغه مهال کې دکره کتنې په اړه ليکي : « په افغانی مطبوعاتو کې انتقادونه اود ادب مسايل شته ، خو عمومي جنبه لري ، او په خصوصي ډول سره ددغه انکشاف جريان د تجزيي لاندې نه دی نيول شوی . دپښتنو فلالو جستانو ډير مقالې داسې دي چې يوازې توصيفی رنگ لري نه واقعي ... » (1)

دگيرس خبره هم هغه د (علوم ادبيه) دپلويانو ده چې دوی دهرڅه په باره کې ليکل اودهرڅه په باره کې يې خپلې خبرې درلودې ، دده مراد له واقعيتوبه زه فکر کوم هماغه علمي انتقادي ليکنه ده چې دادبي آثارو د شکل اومحتوی په باره کې بايد خپل تحليل ، تجزيه او نتیجه گري وړاندې کړي . گيرس په دغه برخه کې يوڅه علمی هم مخکې تللي دی او يولړ علمي ليکنې يې هم کړې دي چې يوه يې هم داستاد رښتین پر (پښتو ادب تاريخ) باندې تبصره ده چې ليکي :

« ... ددې کتاب لیکل د پښتو ادبیاتو د تاریخ په موضوع کې لومړۍ کاردۍ او همداروڅه ده چې له نیمگړتیاوو څخه بې برخې نه دی ، د پښتو د ادب د دورو ویش چې د کتاب له خوا پیشنهاد شوي دي صحیح نه دی ، ځکه دا دورې د پاچهانو او امیرانو د تغیر او تبدیل پر بنسټ ټاکل شوي دي ، باید د ادب د دورو ویش په خپله د ادبي پېښو دوختو له مخې ټاکل شوي وي . ایدیا لویژیک مسایل او دیوه لیکوال داستادی فن په کې تشریح شوي نه دي ، ددې پرځای چې د اوسنیو نثر لیکونکو آثار تجزیه کړي ، مولف یوازې د دوی نومونه په فهرست کې درج کړي دي » (۲)

(۱) گ. ف. گیرس ، پښتو ادب ته یوه عمومي کتنه ، کابل مجله ، (۱) گڼه ، ۱۳۴۱ کال ۱۳ مخ .

(۲) همدغه اثر (۱۴) مخ

د گیرس کوم آثار چې ارواښاد معتمد شینواری په دغو کلونو کې له روسي ژبې پښتو ته راژباړلي ، هغو زموږ ددغه عصر د انتقادی بهیر له ودې سره د علمي لارښود په توگه مرسته کړې ده ، مانا دا چې دغو آثارو لږترلږه دا خبره موږ ته را په گوته کړې چې پښتو کره کتنه کار غواړي چې باید دهغې د عامولو او ودې ورکولو په کار کې رغنده کار ته ملاوتېرل شي ځکه نوزه فکر کوم چې ددغو لیکنو روزنیز اړخ زموږ د راتلونکو لپاره په علمی لحاظ د پاملرنې وړو .

دهمدغې لړي (دکابل مجلې په څلویښتم کالونه) په ترڅ کې د پوهاند رښتین ، الفت ، خادم ، استاد روحي او شپون یولر لیکنې ځانگړې تگلاره وهي چې دلته یې په یوشمیر لیکنو باندې لنډې خبرې کوو :

د پوهاند رښتین له خوا په دغه دوره کې یو لړ لیکنې په کابل مجله کې خپرې شوې ، چې په علمی لحاظ د پخوا په انډول د پاملرنې او یادونې وړ دي ، مانا دا چې له کره کتنو یې یو څه علمی تومنه ترلاسه کیدای شي ، او په خپلو لیکنو کې کولای شي دښه اونیمگړي اثر ، کره او نا کره ترمنځ خپل قضاوت او

انتقاد په سمه ژبه اوادبي انداز سره وکړي، دده ددغه مهال په لیکنو کې یوه هغه لیکنه دپاملرني وړ ده چې ده د رحمان بابا دمشاعري د ارزونې په باب کړې ده ، ددغې لیکنې یوه برخه دلته په گډه د یوه نسبتاً ښه عملي انتقاد په توگه دلته را اخلو :

« بختانی هم ښه شعري طبعه لري ،مگر دلته ده د پخوانیوشاعرانو یادونه په ساده او روانه ژبه کړې ده ، او کوم نوي شی په لاس نه دي ورغلی . د ملگرو یاد عنوان هم سم نه دي ، ولې چې لرغوني شاعران هیڅکله د ملگرو په نامه نه یاد پېرې . په ملگرتیا کې هم عصري ، او هم فکري شرط دی ، یوازې کیدای شی چې همیش ، ساقی ، ساغر د ملگرو په نامه وبولي » (۱)

داستاد رښتین دلیکنې دغه لړۍ تقریباً په همدغه شان ترپایه پورې رسیدلي ده ، ترکومه چې ښکاري اوما دده دغه کره کتنه په غور سره ولوسته ، نو دا ټکی په کې له شکه پرته ښکاري چې د کره کتنې یوه ښه او په منطقی لحاظ یوه کره روزنیزه لیکنه او کره کتنه ده .

استاد الفت په دغه لړ کې بل لیکوال دی چې لیکنې یې له تخلیقي مزاج سره په رابطه کې رامنځ ته شوي ، دی لکه څنگه چې په خپلو لیکنو کې یو انتقادی لیکوال بلل شوی ، همداسې په خپلو کره کتنو کې یې هم دځانگړې ډول کره کتنې په پام کې نیونکی کره کتونکي لیکوال دی ، دده کره کتنې هم یوډول تخلیقي اړخ لري ، چې موږ ته د یوې معیاري کره کتنې حال او قال دواړه راپه گوته کوي . دلته دده دهغې کره کتنې یو بیلگه را اخلو هغه چې د نامتو لیکوال

(۱) صدیق الله رښتین (درحمان بابا مشاعري ته یوه کتنه) . کابل مجله ، (۲) گڼه ۱۳۴۱کال ، (۱۴) مخ .

او شاعر بینوا په (اوسني لیکوال) باندې یې کښلې ده. الفت په داسې یو مهال او چاپیریال پورې اړه لري چې هغه د کره کتنې لپاره په ټولیزه توگه

دهضمیدو حوصله نه لري ، خو داچې دلته يې جرأت کړي دهغه لامل دادی چې دي پربینوا باندي باور لري او پوهیږي چې بینوا دیوه لیکوال په توگه ددې زغم لري چې دده خبره هم واورې او هم يې وزغمي ځکه نو لیکي :

« گرانه بینوا په عمر او په قلم دي برکت !

ستا په اجازه ستا په کتاب (اوسني لیکوال) څه لیکم ، یوازې ستاینه نه کوم ، په تاباندي اعتراض هم کوم ، ځکه چې ته هغومره تریو او تریخ سړی نه یې چې څوک درنه لا په خوب کې هم وډارشي . ستا یو خصوصیت دادی چې ته محبوب کیدای شي او مهیب کیدای نه شي ... په هر صورت داویلی شو ، چې ته په خپلو قضاوتونو او ادبي تبصره کې آزاد نه یې او انتقادي جنبه په دغه کتاب کې نیمگړې ده . زه هم دغه نیمگړتیا دمجبوریت او معذوریت اغیزه گنم او تا نه ملامتوم ، مگر نورو خبرو ته دې توجه را اړم ، چې که زما نظریه درته ښکاره شي په نورو جلدو کې به ورته اعتنا وکړې او هغه دادی : زما په فکر په دي کتاب کې دتالیف او تصنیف په لحاظ یو مشخص او معین پروگرام نه ی تعقیب شوی ، یعنی دا توازن او تناسب په کې نه دی ساتل شوي چې په یوه لیکوال باندي باید څومره بحث وشي اود بحث اساسي ټکي او مهمې برخې باید کومې وي ... په دې کتاب کې د لیکوالو او شاعرانو په جمله کې یو نیم سړي داسې هم راغلي دی چې په مسلکي او اجتماعي لحاظ دانتقاد وړدی مگر بینوا دا ونه شوکړای چې دهغه اصلي څیره وښيي ، اما بالعکس مجبور شوی چې په ښه رنگ او بڼه یې معرفي کړي . دا کتاب اساساً دتخلص په اعتبار الفباً په ترتیب سره تدوین شوي او چا چې تخلص نه درلود نو بیایې نوم په هماغه ترتیب راغلي دی ، یعنی د نامه او تخلص گډوډي په کې ده ، نو که چیرې کتاب دنامه په لحاظ مرتب شوی وای دغه اختلاط نه پېښیده ، ځکه چې نوم هر څوک لري او تخلص ټولو ته نه دی رسیدلی ، او بیا لا داسې هم شوي دي چې ځینې کسان چې تخلص هم لري تخلص ته یې اعتبار نه دی

ورکړشوي بلکي نوم يې تخلص گڼل شوی دی ... دا و زما د يوه سطحی او سرسر نظر محصول چې په دغه کتاب څرگند شو ، مگر زه دامنم چې زما دغه کتنه نیمگړې ده ځکه چې ما ټول کتاب د کره کتنې په اساس نه دی کتلي او يوازې د کتاب په ځينو برخو کې مې دغه څه وليدل چې ښاغلي بينوا دښه سرپتوب او لويې سينې په اعتماد او زما او دده د ټينگې دوستۍ او ملگر تيا په مرسته يې اظهار جايز وگڼل شو، زه ښاغلي بينوا ته سربيره ددغه مهم او درانه کتاب په تبرک داتبریک هم وایم چې ده په خپل دغه کتاب باندې د ادبي انتقاد وړ پرانيست اوله هرچا څخه يې دکره کتنې غوښتنه وکړه ، يعنې دا افتخار هم دده په نصیب شو چې له انتقاد نه ونه ویریده او ليکوال يې دخپل کتاب دنقص او عيب پلټلوته راولبل ، مبارک دې شه ، بختوره وروره دغه کاميابي « (۱)

له دغې ليکنې څخه وروسته له ما او له هرچا سره داپوښتنه را منځ کيږي چې که چيرې

(۱) گل پاچا الفت ، (اوسني ليکوال) ، کابل مجله (۱) گڼه ۱۳۴۱ کال (۲۶ - ۲۷) مخونه

استاد بينوا او استاد الفت له يو بل سره دوستانه نه وای ، او دوستي يې نه درلودای ، څه فکر بايد وکړو چې د الفت به دغه انتقاد په دومره صراحت سره پر بينوا غوندي ليکوال ، سياستمدار او ښه شاعر باندې هغه هم پردغه مهال کيدای شو ؟ زه خو وایم چې که دوی دواړه دوستانه نه وای دا ډول انتقاد به هم کله هم پر يو ادبي اثر (اوسني ليکوال) باندې مور نه درلود ، ځکه چې پردغه مهال خو کره کتنې ته زموږ ليکوال اوشاعر په علمی نظر نه کتل اونه پرې پوهيدل ، استاد الفت په ډاگه وايي چې دې داسې نقاد نه دي چې څوک يې نقد ونه زغمي نقد به ورباندې ونه کړي ، په داسې حال کې چې دا ډول بې

پلوي ، پرداسې لوی ليکوال او شاعر لکه الفت باندې هم په خپله يو انتقاد دی

له استاد الفته را وروسته په دغه بهير کې اوس يوه بل پړاو ته ورمخه کوو ، هغه پړاو ته چې دهغه په ترڅ کې پښتو کره کتنه دخپلې ودې له هره پلوه نوي پړاو ته ورداخلېږي ، په دغه پړاو کې کره کتنه په يوه مسلکي تگلوري ورمخه کوي ، په پښتو ادبي بهير کې دلومړي ځل لپاره مور ته ديوه مسلکي کره کتونکي پته لگيږي لکه استاد صديق روحي ، روحي سره له دې چې په ښوونه او روزنه او فلسفه کې يې زده کړې وکړې خو د عملي کار او تحقيق ساحه يې بيا هم کره کتنه شوه ، په شرقي ادبياتو کې تراوسه پورې په دغه برخه کې ديوه مسلکي ليکوال پته ان په نورو گاونډيو ژبو کې هم نه ليدل کيدل ، خو روحي په دغه بهير کې په يوه ځانگړي جرات سره را څرگندشو او دلومړي ځل لپاره يې د عالم کره کتونکي په توگه په ليکنو لاس پورې کړ . دده دليکنو لړۍ په تيره بياد کره کتنې په اړه د کابل مجلې په ترڅ کې ترسترگوشوې ، د روحي په اړه به په راتلونکې ډيرې خبرې ولرو ، ځکه چې هغه مور دادبياتو په مادي او معنوي اړخ دخپلو مطالعاتو او څيړنو په ترڅ کې آشنا کړو ، ده د روانې ميلادي پيړۍ په دويمه نمايي کې وکولای شول چې د معاصرې مترقي او علمي کره کتنې اصول پښتو معاصر ادبي بهير ته ورمعرفي کړي او دا يې د معاصرو ادبي بهيرونو د اغيز په اړه تر ټولو مهم راز او رمز وباله ، روحي په دغه ترڅ کې هغه مهال عملي گامونه پورته کړل چې دی دکابل مجلې مدير وټاکل شو ، دده په دوره کې کابل مجله د يوې ننگه ادبي او تيوريکې مجلې په توگه خپله دنده پيل کړه . کومې ليکنې چې دده له خوا په دغو څيړنو (کابل مجله ، زيري او نورو کې) خپرې شوې ، هغه له يوې خوا زموږ د پښتو علمي کره کتنې په ځانگړې اوله بلي خوا د عمومي ادبي ودې په برخه کې د لارښوونو په توگه را پرکيږي چې په خپل دريځ سره يې په خپل وخت کې ډير لږزانک پلونه ونړول

، اودکابل مجلې په پانوکې يې ستره پانگه خپره کړه ، ده د روانې پيړۍ په دويمه نمايي کې دده په نغوته يوه کره کتنه لکه څرنگه چې د کتاب ليکوال يې له ده انگيري دهغه د (دنبوغ او عبقریت کتاب ته يوه کتنه) په نامه خپره شوې ده ، په دغه مقاله کې دخادم صاحب پورتنی اثر په علمي او دقيقه توگه لوستل شوي او دنبوغ موضوع چې دخپل فلسفي ماهيت له مخې په ډيرو کمزورو دلايلو توضيح شوې دلته دمقالي دليکوال له خوا په معقولو دلايلو سره چې پرنوموړي کتاب باندې ليکل شوي انتقادشوي ده چې يوه برخه يې دلته را اخلو : « ۴- دنبوغ اقسام ، تر عنوان لاندې (په يوديرشم مخ کې) ملنگ جان ، شيرزاد آهنگراو خليفه سکندر آهنگر دنوابغو له جملې شميرل شوي دي . ملنگ جان ته نابغه نه شو ويلای - البته ملنگ جان يو ملي شاعر دی ، دده له اشعارو ملي احساسات اودپښتونولي جذبه څرگنديږي په ساده او عامه فهمه ژبه يې خپل مطالب بيان کړي او شاعرانه تخيل يې درلود. شعري فکر يې دعوامو له فکر سره برابر دي نو ځکه ځينی عوام خلک ورته خوشبين دی اوکه دهغوی په نظر نابغه ورشي هم د تعجب ځای نه دی اما که په علمي اجتماعي اودبي اساس ورته گورو نو دده شعر کوم ابتکاري شعر نه دی ، اوداسې مطالب يې ذکرکړي چې ترنه مخ کې ځينې نور شاعران پرې غږيدلي دي اوپه دغه عصر کې خو هرسړی په دومره جزیی خبرو پوهيږي نن ورځ په افغانستان کې ښه شاعران شته چې د اجتماعي ، فلسفي ادبي افکارو خاوندان دي چې ملنگ جان ته دا حق نه ورکول کيږي چې دهغوسره دي مقایسه هم شي ځکه دملنگ جان او د دوی ترمنځ ډيرزيات فرق شته .

مگر دابه ومنم چې دعوامو شاعرانوپه ډله کې راتلای شي نو که څوک ملنگ جان ته دنابغه خطاب وکړي دامعني به ولري چې تقریباً هر شاعر نابغه دی «

(۱)

که څه هم دغه کره کتنه داستاد روهي په نامه نه ده خپره شوې ، خو داچې دی دکابل مجلې چلوونکی دی استاد خادم خپله ځوابیه کره کتنه چې خدای شته علمآ خواره ده روهي صاحب ته په گواښ سره داسې پیل کوي : « کابل مجله د دپښتو ټولني مياشتني نشریه ده ، چې مسوول چلونکي يې ښاغلي محمد صديق روهي دی ، زه هم په پښتو ټولنه کې کار کوم ، نوزه او دی دواړه همکاران يو. روهي صاحب دکابل مجلې دسر کال په (۵۱۳) گڼه کې يوه مقاله خپره کړې ده چې عنوان يې دی (دنبوغ او عبقریت کتاب ته يوه کتنه » دامقاله دعبداالحکيم هلالی په نامه خپره شوې ده ، ليکونکی دادبياتو دپوهنځي محصل ښودل شوی دی خو په تیرو څوکالوکې چې زه دادبياتودفاکولتي استادوم ، دغه محصل ما هيڅ ليدلی کتلی نه دی او هيڅ پيژندگوي ورسره نه لرم خو زما اريانتياپه دي کې ده چې دوستي او دښمني خو دواړه دپيژندگوي څخه پيداکيري. » (۲)

خادم صاحب دخپلې ليکنې په ترڅ کې په دغه اړه دوام ورکوي : « ... له دغه پورته عبارتو ، طرز اسلوب ، سياق او سباق څخه هرچا ته معلوميدای شي چې مقاله انتقادي نه ده ، انتقامي ده ، په دې خبره باندې نور دلايل او شواهد هم شته ، يو له هغو څخه دادی زه چې دپښتوتولني سابقه دار غړی يم ، روهي صاحب زما مقالې دري څلور مياشتې ځنډوي اوپه کابل مجله کې يې نه نشروي او په مقابل کې يې دغسې مقالې پيداکوي او بې دپښتوتولني له مشورې يې په خپل مسو لیت نشروي. که نه وي نو ديومحصل څه سرخوړي چې دحسادت او انتقاد له احساسه ډکه مقاله دپښتوتولني ديورکن پرعليه هغه هم دکابل په مجله کې خپره کړي. داخبرې که دفاکولتي دکوم استاد په خوله شوې وای خو يوه خبره وه ، مگر يو شاگرد څنگه کولای شي دبي موجب قهر دسرولو دپاره دفاکولتي پراستادانو اس وځغوي ... » (۳)

مخکې تردې چې د پورتنۍ لیکنې سره اړوند د روحي یادگیرنه د یوې بڼې کره کتنې په توګه

-
- (۱) عبدالحکیم هلالي ، (دنیو غ او عبقریت کتاب ته یوه کتنه) ، کابل (۴) ګڼه ۱۳۴۱ (۵۳) مخ .
(۲) قیام الدین خادم ، (دنیو غ او عبقریت کتاب) کابل مجله ، (۸) ګڼه ، ۱۳۴۱ (۳۱) مخ .
(۳) همدغه ګڼه (۳۴) مخ .

کت مټ رانقل کړو ، باید یوه خبره په پام کې ونیسو چې په پورتنې کره کتنې کې دوه ټکي دخادم صاحب کمزورتیا ډیره اوچته راڅرګندوي یو داچې وايي دښمني او دوستۍ دپیژندګلوی له مخې کیږي، داګومه ادبي خبره نه ده ، دخادم صاحب په ځواب کې دانتقاد پرځای یوازې فردي گیلې او اداري اړیکي په ګوته شوي دي ، چې داکار دادبی انتقاد په فرعي څنډه کې دبحث وړکیدای شي. بله مهمه خبره داده چې داډول دریغ نه شي کولای دیوشاعراو لیکوال ادبی مهارت او ماهیت په ګوته کړي ، برعکس خبره له اصلي مسیره پربله خوا بیایي همداده چې ترننه پورې موږ ځاني گیلې او انډیوالي له ادبی مسایلو څخه نه شویلولای .

ددغې مشاجرې په پای کې استاد روحي دکره کتنې پر میتود لوژی باندي ولاړه نتیجه گیری کړې اوخپله کره کتنه یې چې د کره کتنې ځانګړنې په کې ښکاري زموږ په واک کې راکوي لکه چې لیکي : « کابل مجلې پښتوادب ته دخدمت په غرض همیشه تخلیقي اوتحقیقي موضوعات خپاره کړي دي اوزیار یې ایستلی دي چې په پښتوادب کې دانتقاد (Criticism) لار پرانیزي ، همدارنګه دپښتو ژبې ، پښتنې کلتور او دپښتنې ادبي رجالو دمعرفی دپاره یې موثر ګامونه او چت کړي دي اودخپلو هیواد والوداستفادې دپاره یې علمي او اجتماعي مضامین نشرکړي دي. مخصوصاً په دي وروستیو وختو کې یې د

ادبي انتقاد خوانه زياته توجه كړې ده . خوله بده مرغه زموږ اكثره ليكوال دانتقاد له فن سره لكه څنگه چې بنايي آشنا نه دي ، زه دامنم چې تراوسه پورې زموږ په ليكنو كې په سلو كې سل خالص او صادقانه انتقاد ډير كم ليدل كيږي او همدارنگه كوم ليكوال چې د انتقاد په معرض كې واقع شي ، دهغه په دښمني او شخصي اغراضو يې تعبيروي ، البته ددې خبرې علت واضح او ښكاره دي او هغه داچې موږ په دې برخه كې ابتدائي گامونه پورته كوو ، او ابتدائي گامونه كلك او مضبوط نه وي ، كابل مجلې دپښتومشهورو ليكوالو دمعرفي په سلسله كې دهبواد دپياوړو اديبانو لكه ښاغلي رښتين ، بينوا ، ښاغلي خادم او ښاغلي الفت پرآثارو او ليكنو باندې انتقادي تبصرې او مضامين خپاره كړي دي ، موږ ته دا معلومه ده چې په مترقي هيوادونو كې پر ټولو مهمو آثارو او علمي شخصيتونو انتقادي مقالې ليكل كيږي او هغه آثار چې له انتقادڅخه پاتې شي ، دخلكو په نظر ارزښت نه لري . دهمدې اصل پر بنا موږ په مجله كې دعلمي او ادبي انتقاد دپاره دروازه خلاصه كړه او علمي او ادبي انتقادونه مو خپاره كړل ، خو ددې انتقادونو دځينو په مقابل كې عكس العملونه را پيدا شول او په دې وسيله يې موږ خپلوني مگر تياووته ملتفت كړو ، هيله كوو چې په راتلونكې به دخپلو همكارانو او پوهو ليكوالو په مرسته او لارښونه دمجلې انتقادي برخه ډيره ښكلې او سپيڅلې شي . موږ هروخت انتقاد اوريدو ته حاضر يو ځكه چې بې له انتقادڅخه پرمختگ او ترقي منستخ ته نه شي راتلاى . دعلمي او ادبي كره كتنې دروازه چې دمجلې له خوا پرانستل شوې ده دعلمي او ادبي كره كتونكو پرمخ خلاصه وي او دانتقاد دفن دتعميم او ترويج دپاره به مقدماتي خدمت وكړي . دمجلې اداره پښتو ليكوالو ته بلنه وركوي چې تر ټولو دمخه پرموږ انتقاد وكړي اودعلم او ادب دخدمت دپاره له موږ نه خپله مرسته اوهمكاري ونه سپموي » (۱)

(۱) محمد صدیق روهي، (ياد گیرنه) کابل ۱۳۴۱کال (۸) گڼه، (۴۸) مخ.

داستاد روهي ددغه پير په کره کتنو کې دالاندې کره کتنې د یادونې وړ دي: «
دکره کتنې تاریخي پس منظر او معیارونه، دادبي کره کتنې ادب (ایتیکیت)،
د روښانیانو د نهضت څرنگوالی د تاریخ او فلسفې په رڼاکې، له روښانیانو سره
داخوند درويزه او اخوند پنجو دمخالفت اصلي علتونه، داخوند درويزه په
لیکنو کې د پښتنو دکلتور او اجتماعي سایکالوجي انعکاس، دمیافقیرالله جلال
آبادي د پښتنو شعرونو سبک، دمیافقیرالله په (طریق الارشاد) کې دشریعت
اوطریقت موضوع ته کتنه، دخوشال دښوونې اورونې فلسفه، دخوشال خټک
سواتنامه (د ټولنیزو اصلاحاتو هینداره) دخوشال اخلاقي ایډیال دخوشال
داخلاقی ایډیال په حیث، دخوشال په آثارو کې دمضمون اوشکل تنوع،
رحمان بابا اود اشراق فلسفه، دپښتنو لومړني درسي کتاب ته یوه کتنه،
دپښتنو یوه قلمي نسخه، په پښتنو کیسوکې ریالستیک تمایلات، دکابل مجلې
دپنځوس کلنې نشراتی دورې عمومی خصوصیات او نور... » (۱)

په دغه دوره کې بل زموږ دنظروږ بل کره کتونکي حبیب الله تږی نیازی دی ()
ما دخپل تیز دلیکلو پرمهال دیو شمیرسیاسي ملحوظاتواو بندیزونو له امله یو
ازې نیازی لیکلي و) نیازی دخپل وخت او دکره کتنې په برخه کې علمي او
مترقي تگلاره پرمخ بیایي، او په خپل عصر کې دکلکو علمي اصولو اومیتودونو
پلوی و، ده هڅه کوله چې ادبي کره کونه باید دخپلو جدی اصولوپه رڼاکې
پښتنو ادبیاتوته لاره ورپیداکړي. دتږی نیازی په اړه یو ټکي دویلو وړدی او هغه
داچې ده دخپل ادبی ژوند په ترڅ کې هراړخیزې هڅې کړې دي، په لومړیو
کې یې ادبي لیکنې زیاتې کولې، پرپښتنو معاصر ادب باندې یې لیکنې جالبې
لیکنې دي همداده چې داستاد روهي دده په اړه لیکي: « په ۱۳۳۷کې حبیب

الله تېرى د مجلې (کابل) مدير شو، دده دليکنې لهجه تونده وه نو ځکه د درو گڼو له خپرولو وروسته دمجلې له مديریت نه موقوف شو...» (۲)

دده دتوندي ژبې اوتوند گوزار اغيزدده په آثارو کې هم څرگنددی، دادبي آثارو دکره کتنې په برخه کې يې تل په بي زړه سوي گوزار کړی او يوشميرداسې کره کتنې ترې پاتې دي چې زموږ په معاصر کې ادب، او کره کتنه کې په علمي لحاظ ځانگړی اهميت لري. دده په دغو ليکنو کې ده يوه ليکنه (معاصر افغاني ادب) ده چې په ۱۳۳۹ کال کې په کابل مجله کې چاپ شوې ده، تېري په دغه مقاله کې دپښتومعاصر ادبي بهير پروده، او وروسته پاتې باندې خبرې کوي او ورسره سره پر يو شمير ليکوالو او شاعرانو لکه خادم، رښتين، تره کې، الفت، مجروح، زمر يالي، بينوا او جلالي باندې يې هم خپله تبصره کړې ده. په دغه ترڅ کې دی دبينوا په اړه ليکي: «بينواکه له نورهرڅه بينوا دی، نود شعراو ادب په نړۍ کې خو يې برخه په خپل وخت کې ترهيجا کمه نه ده، دی هم په نظم او نثر کې ډيره ستره برخه لري، آثاريې په مستقل او متفرق ډول د وطن په مطبوعاتو کې خپاره شوي دي. دبينوا يو ډيرستر امتياز دخپلې دورې په ليکوالو کې دادی چې د ډرامې په ليکلو کې هم ماهر او (زورگنهکار) يې ددې لړليکنويوه نمونه ده، که دښاغلي بينوا په نثر کې دابرخه نه وي، نو سپری ويلای شي چې دده دنظم خوا له نثرڅخه ډيره قوي ده... بينوا په هر حال بينوا دی اودعيش او عشرت باده يې له بينوايانو څخه نه شي بيلولي، ځکه دی هغه څوک دي چې په اخرونوکې ديتيمانو په حال ځور يږي، او دپرديسان په هديره اونښکې تويوي ...» (۳)

(۱) محمد صديق روهی، ادبي خيږنې، کابل ۱۳۶۰ کال (۸) گڼه، (۲۹۹) مخ.

(۲) همدغه اثر (۳۰۰) مخ.

(۳) حبيب الله نيازی، معاصر افغاني ادب، کابل مجله (۷) گڼه، ۱۳۳۹ کال (۴۹) مخ

تېري د خپلې مقالې په پای کې بياهم د (نوي ميلان) تر کوچني سرليک لاندې يونتيجه گيري لري چې دهغې له مخې دده د کره کتنې او کره کونې مهارت او جرأت ډير اوچت ښکاري او ليکي چې: «دپورته خبرو په پای کې بايد داهم وويلي شي، چې په معاصر افغاني ادب کې يو نوی ميلان د ورايه خرگنداوهغه دادی چې (ادب دژوند لپاره) همدا ميلان و چې له يوې خوا په افغاني ادب کې ولسي فکرغښتلی او له بلې خوا ادبي ليکنې ولسي ژبې او ژوند ته رتې ورنږدې شوې، ځکه چې دامهال افغاني ليکوالو هم له دې سترحقيقت څخه ډډه ونه شوه کړای چې ادب بايد يو هدف ولري، اودا هدف بايد ولس وي، البته په دې کې شک نشته چې دکيسو ځينې مثالونه په افغاني ادب کې دڅه پخوا مهال څخه هم ښودل کيدای شي، اما په واضيح او ريالستي بڼه دا برخه هلته خرگنده ده چې په غربي ژبو پوه افغاني ليکوال هم ميدان ته راوځي اوپه دې لاره کې څوک چې سره له يوې لفظي کمزورتيا د اوليت حق لري هغه نورمحمد تره کې دی، ځکه دی نه يوازې دوخت او مهال په لحاظ دمخه دی بلکي په افغاني ليکوالو کې يواځنی ليکوال دی چې ادبي لاره يې يوازې همدا لاره ده، اوبس... کوم ليکوال چې وروسته تر تره کي په دې لاره خوځيدلی او آثاري په متفرق ډول سره په مطبوعاتو کې خپاره شوي دی، دهغوی آينده روښانه او دپوره ډاډ وړبريښې اميد دی چې د راتلونکي لپاره په افغاني ادب کې دآسمان ځلانده ستوري وي.» (۱)

لنډه داچې تېري نيازی زموږ په معاصرې کره کتنې کې په علمي لحاظ يواوچت او عالم ليکوال اومنقيد دی، هسې چې ده دخپلو ادبياتو راتلونکي ته روښانه خوبونه ليدل او ددغو ادبياتو لپار يې روښانه لارښونې کولې، همداسې دی زموږ دمعاصرې کره کتنې په روښانه تاريخ کې دقدر وړ روزونکي او لارښونکی دريځ او ځای لري.

زموږ په انتقادي بهير کې بل دپاملرنه وړ څيره سعدالدين شپون دی ، دغه نوميايي ليکوال هم دخپل ادبي خدمت په ترڅ کې دپښتو ژبې ، پښتو ادب ، پښتو کره کتنې اوادبي تيوری په برخه دپاملرنه وړ ادبي مرغلرې زموږ په واک کې راکړې دي. شپون په ليکوالۍ کې ډير حساس ، خيرک اودپښتو ادب پرراتلونکې باندي ډاډمن ليکوال دی، مخکې تردې چې زه په دغه برخه څه ووایم ښه به داوي چې دبيناو ليکنه په دغه اړه دلته راواخلو : « ... که څه هم ما دښاغلي شپون ډير آثار نه دي لوستي خو څه مې چې ليدلي هغه ډير خوندور اودنوي زماني دليکنو په څير با کيفه دی ، نو يقين دی چې دا زلمی ليکوال به ډير ژر دپښتو ژبې ښه يوخ عصري ليکوال او نامتو شاعر شي. » (۱)

(۱) پورتني مقاله (۷۵) مخ

(۲) عبدالروف بينوا ، اوسني ليکوال ، دويم ټوک ، ۱۳۴۱ ، (۷۵۵) مخ

شپون په پښتومعاصر په تيره بيا د کره کتنې په برخه کې د درناوي وړ نامتوليکوال ځای او دريځ لري ، که څه هم ده په دغه برخه کې زياتې تيوريکي ليکنې نه دي کړې ، خو هغه لږ څه چې ده په دغه برخه کې ترسره کړي هغه ډير مهم او دپاملرنې وړ دي. دده تخليق هم په خپل ذات کې يو ډول ټولنيز نقد بلل کيږي ، خو څه چې ده د کره کتنې په برخه کې ترسره کړي، هغه په را وروسته کې د يوشمير لپاره نه يوازې د لارښود ښه لري بلکه (يو شمير) تراوسه دده پر آثارو شخوند وهي ، اوان چې د غلا ترپولې يې دده له ليکنوکاراخيستی دی ، شپون لومړنی ليکوال و چې يو مهال يې داخبره کړې وه چې (ادبي ټوټه مه ليکي ، دهغه پرځای شعر ته پاملرنه وکړئ) خو وروسته يو شمير نورو داخبره پرته له دې چې دده نوم ياد کړی په خپلو ليکنو کې ځانونه پرې خانتما کړ او هماغه ناره چې ده پورته کوله دهغوی له خولو پورته کيده ، همداده چې دده يادونه زما ددغه تحقيق په برخه کې زما لپاره مهمه وه

. شپون صاحب د کابل مجلې له لارې یو شمیر مقالې دمعمولي کره کتنې یو لړ بیلگې خپرې کړې دي ، دکره کتنې په برخه کې دده لیکنې لکه (داستایفسکي) (هنرمندان معاصر) په باب یوه لنډه تبصره (دپښتو معاصر شعر ته یوه کتنه) (پښتو ادبي نثر) او داسې نورې دي . په پښتو معاصر شعر ته یوه کتنه کې دپښتو معاصر شعر بهیر په بشپړه توګه څیړل شوی دی. تر کومه ځایه چې ما ته ښکاري ، ده دغه کره کتنه د نیازي دکره کتنې پرمختللی شکل دی ، خو په یوه توپیر هغه داچې په دغه کره کتنه کې دسراج الاخبار په شاعرانو باندې د شکل په لحاظ کلک انتقاد شوی دی. او وروسته یې دمعاصر شعراو شاعرانو پر آثارو باندې هم خپلې لیکنې ته دوام ورکړی دی ، کله چې د الفت ، خادم او بینوا د شعرونو بیلگې راوړي نو بیا دهغو د تحلیل په پای کې لیکي : « په پورتنیو نمونو کې مې فقط د دريوشاعرانو آثار وړاندې کړي دي چې اول قیام الدین خادم ، دویم گل پاچا الفت او دریم عبدالروف بینوا دی ، دغه دري شاعران چې زما دلیکنې په وخت کې ژوندي دي اولاهم د پښتولومړۍ درجه شاعران ګڼل کېږي. ما ددې دپاره غوره وګڼل چې یوهم مقلد نه دي ، او تر یوه حده ځانله بیل بیل سبکونه لري ... له هغې وروسته الفت هم د وینس زلمیانو په ډله کې ورګډېږي او داسې اشعار لکه د « اعلحضرت حضور ته » او « زما ګناه » « دنازمیرمنې » له ۳۰ کال څخه راوړوسته دی او تر وروسته یې « دمونشن دسفر یوه خاطره) ده چې وایي : د هغواشعاروپه ډله کې دی، چې موږ ورته دویمه برخه وایو او صلح کل ، ښکلاو هنراو دصلح نړۍ په کې راځي ، دا هغه مرحله ده چې دالفت په جهانبیني کې ښکاره وسعت راځي ... تردغو دواړو پاس یادشوو شاعرانو بینوا زموږ عصر ته ډیر رانږدې دی ، دبینوا په اشعارو کې مذهبي فکر ما ونه لید بلکې یو ډول وطني او په عین حال شرقي انقلابي فکر دده په هر شعر کې تجلا کوي . دی هم د وینس زلمیانو په نهضت کې شامل و... » (۱)

شپون همدازار داجمل خټک، غني خان او لایق ایجادیات یې مطالعه کړي اوددغې کره کتنې په نتیجه کې یې ددغو شاعرانو په افکارو کې ښه نوښتي افکار هم موندلي اود هر یوه په باب خپله نظریه وړاندې کړې ده ځکه نو یو ځای د لایق او اجمل دشعرونو او افکارو په باب لیکي: « داجمل او لایق دشعرونو په منځ کې یو فرق دادی چې اجمل یوازې پښتانه یادوي، اودخاص پښتونخوا سره سروکار لري او لایق له بله پلوه داسې یوې ټولنې ته شعروایي چې په هغو کې پارسي وان، هزاره ازبک او ترکمن پراته دي، یعنی د لایق مخاطب داسې ټولنه ده چې په هغې کې له یوه نه زیات کلتوري واحدونه ژوند کوي، سالنگ، چونغر، بدخشان او داسې نور شعرونه د لایق کلام ته یو وسیع شکل ورکوي اوداسې بریښي چې لایق تراجمله د ډیرو سره غږیږي ... » (۱)

(۱) س.ش. پښتو معاصر شعرتنه یوه کتنه، کابل مجله (۷) گڼه، ۱۳۴۱ کال (۳۵) مخ.

(۲) همدغه مقاله (۱) گڼه ۱۳۴۱ کال، (۱۸) مخ

لنډه داچې پر شپون صاحب برسیره یو شمیر نور لیکوال هم وو چې یو شمیر مقالې یې د کره کتنې په برخه کې د پاملرنې وړ وو، ددغو لیکوالو مقالې زیاتره په زیري، کابل، کابل کلنی، وږمه مجله، ننگرهار مجله، کندهار مجله، پکتیا مجله (په دغو ټولو کې خپرونو کې یوازې کابل مجله ژوندۍ ده دانور ټولې یومهمال خپریږي او له منځه لاړې) اونورو خپرونو کې خپرې شوې دي. د دویمې نمایی په کره کتنو کې یو شمیر لیکني لکه د (چونغر) سر یزه دیوه ښه تقریظ بیلگه بلله کیږي.

دادبي کره کتنې دژانرو په پراختیا کې هم یو لږ پرمختاوې ترسترگو کیږي، مانا داچې دکره کتنې یو شمیر ژانرونو پردغه وخت کې وده کړې او یو شمیر خو نوي هم رامنځ ته شوي دي لکه انتقادی مرکه چې دزیرې او یو شمیر نورو خپرونو له لارې په دغه برخه کې ترسترگو کیږي. د ۱۹۷۵ او ۱۹۷۶

کلونو په موده کې د زیرې جریدې اقتراحګانې چې پر هغه مهال دځوان کره کتونکي زلمي هیوادمل (*) په هلوځلو رامنځ ته شوي زموږ دکره کتنې په تاریخ کې د یادولو وړ دي ، دا یو جالب بحث و چې نامتو لیکوالو لکه علامه حبیبی ، علامه رشاد ، پوهاند رشتین او نورو برخه په کې واخیسته او د یو شمیر ادبي مسایلو په اړه که څه هم په ځینو برخو کې خورا توند هم وو انتقادي مقالې ولیکلې. په دغه بهیر کې دحبیب الله رفیع او هیواد مل نومونه په ځانګړې توګه د یادونې وړ دي. رفیع صاحب په دغه زماني پیر کې د یو شمیر آثارو او دیوانو په خپرولو باندې کار وکړ او پر هغو باندې یې لیکنې او هڅې د متني کره کتنې په برخه کې د یادونې وړ دي. همداسې دڅه کم در یو لسیزو په اوږدو کې دهیوادمل هلې ځلې دپښتوادب دبدایې په برخه له یاده نه شي وتلای ، دده یوشمیر لیکنې د وږمې مجلې او زیرې له لارې ډیرې مهمې او جالبې وې ، دده تر ټولو فعاله برخه اخیستنه د زیرې دمسوویت پرمهال وه چې دپښتوکره کتنې په کیفی او کمی وړتیا کې نه هیرودونکې دي.

په همدغو کالونو کې د وږمې مجلې کره کتنې په تیره بیا د پوهاند زیار دمدیریت پرمهال ځانګړی انتقادي ارزښت درلود. زیار پر دغه مهال په وږمه کې د کتاب پیژندنې یو جالب بحث تر لاس لاندې ونيو چې د هغه په ترڅ کې به پښتوخیاره شوي آثار په ادبي او ژبني دواړو لحاظو معرفي او ارزول کیدل. استاد زیار په دغه دوره کې د همیش خلیل پر (چارگل) باندې کره کتنه کړې چې یوه برخه یې دلته را اخلو :

« لیکونکی ، همیش خلیل ، دخپروونکي دارالتصنيف چاپخانه ، منظور عام پېښور (پریس)

دخپريدو نيټه ۱۹۷۳ کال ، فبرورۍ ، مخونه (۱۱۶) کچه ۱۲. ۱۸ سم.

دهميش دامثليکي دخلورونه ، چې دنهوهميشه گلونو(افسانو) يو ښکلی جونگ دپښتونولي پتنگ اودخپلواکۍ ليوال ليکوال په دي لنډکو انځورونو کې

دخپلوملي څارځيلو هلو ځلو مندو ترړو ، دردونو، سوزونو، اوامرانو څو سپرغی رانغاړلې چې د ډيرو ډبرينو زړونو څخه لمبې پورته کوي ، او له ډيرو ليموڅخه دسرامنو اوښکوجينې بهوي، په دی توگه دغه لپاند انځور گر څنگه ښه نور خپلې سوځندۍ نړۍ ته بيايي به غرو رغونو ، کودلوواوبنگلو اوبيا جيل په جيل له ځان سره گرزوي . له (اخرې بس) نه پرته چې له پرانسي نه پشتو شوی اودپښتنو غونډې په کلتوري ښکيلاک اخته « الزاسيانو» پورې اړه لري نورې اته واړه افسانې د پښتنې خپلې چاپيريال زيربنده او انگازه ده چې ليکونکي په کې سترگې پرانيستي ، څارپوڅي کړي او بيايي د آزادی په مينه کې پرې سور اورگرځيدلی دی . ښاغلي هميش دخپلو افسانو په ليکنه کې ترډيرځايه بريالي ښکاري ، په تيره بيا دپايې په برخه کې چې په ډيرو نيمکښوڅو په ډيره زړه را ښونکي توگه يې ځای پرځای پرېږدي ، مگر په نورو انځورونوکې يې لنډون او سپما له اندازې نه يو څخه زياتي کوي ، اوداسې بريښي چې د څرگندونې پوره بډايه ژبه نه لري ، اوغواړي تشه يې په هسې بيا پيښو اشعارو او تشبهاو ډکه کړي ، که نه په افسانه کې تر ادبي فنکار يو ديوې نيمې څرمه پيښې او ماجرا را تومبل زيات راښکون پيداکوي ، دهمدې خبرې له مخې بيلگې په هرډول مگر د (مور) او (پښيماني) دا خو تشې ادبي ټوټې دي . که څه هم ليکونکي زيار ايستلی دی چې گړدودي او ورځ چلند ژبه په کارواچوي ، مگر بياهم دمعياري ژبې تراغيز لاندې راغلی ، او ان تردې چې د اروپايي ليکلار (سبک) پيښې يې کړې دي. لکه دنيغې وينا په لينديو کې نيول او ورپسې يې ويونکي ښوول « درخو په درخو ... دهغې مور ددې » ... دليک دود په برخه کې که څه هم ښاغلي هميش يو څه له ځانځاني ليارې راوڅي مگر بياهم پکې زړغې زړغې کيږي او ترگډوډيږي . دساري په توگه څانگه ، سانگه ، پاخيدل ، پاسيدل ، نا څاپه ، نا ساپه ... بياهم که له دغو پاسنيو گو تينونو تيرشو، نور نو دگران هميش (چارگل) چاندې زر دی اودپښتنې ښکلا يو

قيمتي پسول ، څرنگه چې دا ليکنه يې ددغه ډول مرغلرو لومړۍ بيلگه ده ، نو هيله ده چې په همدې بسيا پاتې نه شي ، او له دې لارې دپښتنې شعور په را وپښولو کې لا زياته برخه واخلي . « (۱)

دافرادواو اشخاصو پر کارونو برسیره د لمريزې پيړۍ دڅلويښتمو کالونو له نيمايي را په ديخوا د افغانستان راډيو دهنراواديباتوبرخې هم دکره کتنې په برخه کې دپاملرنې وړ پروگرامونه درلودل ، دکلاسيکواومعاصروشاعرانو پر شعرونواو ددغو بهيرونو دپيژندگلوې په برخه کې ډير کار هم پيل شو اوهم يې دوام وموند. ددغو پروگراموپه ترڅ کې نه يوازې زموږ ادبيات معرفي کيدل بلکه دنړۍ په ادبي شهکارونو باندې خبرې کيدې او دنظر خاوندانو نظريات به په کې ارزول کيدل. مانا ددغې برخې يادونه ځکه اړينه وه چې دلته ديوې اوږدې مودې لپاره يو شمير ليکوالواو شاعرانو لکه بينوا ، لايق ، افغانپور ، ژواک ،

(۱) زيار ، ورومه . (۱-۲) گڼه ، ۱۳۵۲ کال (۱۷۸) مخ

سيلاب ، ننگ يوسفري ، حافظ ، خيبري ، ملگري په راوړوسته کې ، لطيف بهاند ، کاتب پاڅون ، سنگروال ، زرین انځور ، نور مراد ، ځيرک ، هيواد دوست او نورو هڅې او کره وړه د يادونې وړ وو .

او وروستي ادبي مرکز چې په دغه زماني پير کې يې کارونه دنژدې يوې پيړې په اوږدو کې د يادولو وړ دي ، هغه دکابل پوهنتون دژبو او ادبياتوپه جوړښت کې د پښتو څانگه ده ، چې له دغې لارې په زرگونو زده کونکي وروزل شول ، دغه څانگه په لمريز حساب له دير شمو کالو را په ديخوا ديوه فعال ادبي او روزنيز مرکز په توگه چې نومياليو پوهانواو ليکوالو يې هم داستادۍ او هم دشاگردۍ وياړ درلود خپل ملي او فرهنگي رسالت په خورا درنښت سره .

ترسره کړ. ددغې ځانگې په درسي پروگرام کې له (۱۳۵۴) کال څخه راپدېخوا دکره کتنې ځانگړې مضمون دتدریس ډگر ته راووت چې دهغه له لارې به زده کونکي له انتقاد، انتقادي نظرياتو او عملي نقدونو څخه خبريدل او هغه به يې زده کول، دغه موضوع هغه مهال ډيره مهمه او دپاملرنې وړ شوه چې په نويو او عصري ادبي مطالعاتو سمبال استادان چې لوړې زده کړې يې له هيواده دباندې ترسره کړې وې په تدریس پيل وکړ، په دغه برخه کې دپوشمير استادانو لکه علامه رشاد، پوهاند رښتين، ډاکتر تړي، ډاکتر گل محمد نورزي، پښتون زوی، ډاکتر زيار او ډاکتر زبور، ډاکترې زرغونې او نورو کارونه او هلې ځلې د يادونې وړ دي. په هر ډول زه فکر کوم چې دابه سمه وي چې دغه اوږد بحث بيا هم د شپون صاحب چې زموږ په معاصري کره کتنې کې يې ژبه او قلم بې سارې دي او ډيرو دده له دغه سبک څخه فيض موندلي دي، دلته يې «د پښتو ادبي نثر» دکره کتنې وروستۍ برخه د بيلگې په توگه را واخلو چې له ښه مرغه په راوړسته کې زموږ نورو يارانو هم ترې تقليد وکړ:

«... س، ستاسو توصيه دنثريکوالو ته څه ده؟

۱- د ادبي ټوټې په ځای کيسه وليکۍ.

(۲) کيسه دلومړۍ لاس له تجربو څخه وليکۍ نه دبل چا په تجربو.

(۳) واقعي تجربې که درنولي نه شئ، نو لږ تر لږه يې تحريف مه کوئ، په ماشوم دلويانو خبرې په بزگر د فيلسوف نظريې او بيان، په اوبښ دلارې بارۍ مه تپۍ (تحميلوئ).

(۴) کيسه په تيره زمانه کې وليکۍ (د احمد کور ناست دی) پرځای (احمد کور کې ناست و) راوړل تاسو ته نوي نظر درکوي. او بيا نو مجبور يږئ چې دواقعيته خيال وساتئ.

(۵) له رنگینو الفاظو څخه د صحیح انځور او تجسم په گټه تیر شئ ، که ستاسو د کیسې عمومي هډونه یو خیال افاده کړې هماغه هنر دی، البته د سم انځور د پاره په الفاظو کې دقت په کار دی .

(۶) د صفاتو په ځای سم استعمال ته هڅه وکړئ د (بڼه سپری) پر ځای دده طبیعي بڼه

سپری توب بڼه کاره کړئ ، بڼه سپری خو ستاسو حکم دی ، سپری توب په واقعیت کې ونښئ ، چې لوستونکي ته حق ورکړي چې په خپله آفاقي قضاوت وکړي .

(۷) د کیسې په پای کې نتیجه په الفاظو کې مه اخلئ، بلکې کیسه داسې راولئ چې لوستونکي یې له دې چې هماغه یوه نتیجه ترې واخلي بله لار ونه لري.

د ملگري په استدلال کې د بحث وړ ټکي ډیر شته ، خودده اخره خبره مې ډیره خوښه شوه ، چې ویل یې، داسې فکر مه کوئ چې زموږ محیط یې خونده دی ،

او په زړه پورې پېښې په لیکلو وارزي نه لري ، زه په زغرده وایم چې زموږ په ټولنه کې پرله پسې په زړه پورې کیسې پېښېږي ، هغه تجربې چې زموږ خلک

ورسره په اخ و ډب دي د هومر او شکسپیر د کیسو اتلواله شرموي. زموږ زخمونه زموږ د ژورو دردو په شان ژور ، زموږ همت زموږ د غرو په شان لوړ ،

زموږ طبعه زموږ د کانو او زوزانو په شان زموږ د شپې په شان زېره دي. تش یو شي چې کمبود دی لیکوال دی چې له همدې څښتود ادبي شهکاری مانی

جوړه کړي ، بیانو هیڅ دلیل نشته ، چې زموږ لیکوال دې په ادب کې د نوبل د جایزې تمه ونه لري . « (۱)

(۱) شریفه ، شریف ، (ټولونکي) ، د ژوند انځور ، پښتو ټولنه کابل ، ۱۳۵۷ ، (۱۱۷) مخ .

« یولوستونکی کولای شي ، دلیکوال کمزوری اثر په نظر کې ونه نیسي ،
خوددغه مضر اثرهېڅکله نه شي زغملای » بیلنسکي

څلورم څپرکی

د انقلابي کره کتنې پیل

انقلاب په هره ټولنه کې د بنسټیزو اقتصادي، فرهنگي او سیاسي بدلونو پیلامه دی. زه په دې باوریم چې انقلاب او بدلون به زموږ د ټولني د ټولنيز شعور ودې ته پاملرنه وکړي . ددغه بدلون اغیز په افغانستان له ۱۳۵۷ کال څخه راپدېخوا د ادبیاتو په برخه کې محسوس دی . له دغې نیتې را په دیخوا دادبي کره کتنې نوې تگلاره دهغو هڅو لکه چې تردغه دمه مو په تیرو فصلو کې یادې کړې، مخ په وده شوه. همداده چې کره کتنې دادبیاتو په سمت ورکولو او پوهونې په برخه کې ځانگړې دریغ غوره کړی دی. زموږ د هیواد دادبیاتو په تاریخي وده کې ددغه پیر کره کتنه د یوې ملي پدیدې په توگه څپرل کیدای او توضیح کیدای شي . د تعهد او پیغام مسالې په دغه عصر کې دکره کتنې شمله په پښتو ادبي بهیر کې نوره هم جگه کړه . دلیکوالو اتحادیې دکره کتنې برخې داوښتیا پیر دکره کتنې د سازمان ورکونکي ارگان په توگه کره کتنې ته د ملي ادبیاتو د ودې او پرمختگ په څنگ کې د مختلفو ډولونو په څیره کې په سازمان ورکولو باندې لاس پورې کړاو د همدې اوښتې یا انقلابي کره کتنې په لور نوې هڅې پیل شوې.

په تیرو څپرکو کې مور د کره کتنې پر بهیرباندې رڼا واچوله ، هغه آثار او کره کتنې چې په دغه بهیر کې رامنځته شوې، بیا هم په مجموع کې هغه آثار او افکار دي چې د تیرو کره کتنو تراغیزو لاندې رامنځ ته شوې او دهغو تیرو کره کونو تاثیرات او لړۍ له ورايه په کې څرگندیږي. نوځکه یې کره کتنه هم یوازې د یوه نیم لیکوال له آثارو پرته ډیره لږ په زړه پورې بریښي . داځکه چې له یوې خوا عمومي بدلون ډیر بطني دی او له بلې خوا د آثارو د تبادلې اصل دنړۍ او همداشان دکوزې او برې پښتونخوا ترمنځ ډیر کمزوری دی ، چې طبعاً دغه کمزورتیا په خپل وار دادبي ایجاداتو په بهیرونو کې ډیر مهمه او آن داچې کله کله ټاکنو کې هم وي . دلر او بر پښتو ادبي بهیر ترمنځ اړیکې د پښتو معاصر ادبي بهیر د ودې ټاکنو کې اصل گڼل کیږي. نن سبا په لرو ادبیاتو کې بل ډول روح هنري ځلا کوي او د ادب پوهنې دمختلفو څانگو د ودې په لاره کې رغنده او اوچت گام پورته کوي. چې دا گام اخیستل زموږ له اوسني پیر سره په یوه وخت کې تر ډیره حده سبکي او زماني ورته والی لري او په یوه ډول وده ورسره کوي. ځکه نو دلرو ادبیاتو په بهیر کې هم ژوندۍ کره کتنې ځای نیولي دي چې علت یې هم دمعاصروهنري ادبیاتو په څپاند ماناوي او جولیز جوړښت کې لټولای شو.

هو، پر پورتنیو څانگو برسیره باید داهم ووايو چې له اوسنون څخه راوروسته هم په لرو او هم برو کره کتنو کې دغه بهیر دنویو نړیوالو مطالعاتو په رڼا کې دنویو څیړنو اونویو ژباړو له لارې دودتیا او وړتیا مومي ، په دغه انتقادي بهیر کې یو نوی حرکت دنوی ادبی تیورې او نوی ادبي مطالعاتو په پایله کې رامنځ ته کیږي ، په دغه باره کې په علمي او عملي توگه یو شمیر لیکوال او ادیبان لاس په کار شوي او د کره ناکره آثارو په پیژندلو او تشخیص کولو کې یې خپلې هڅې روانې ساتلې دي ، په دغه دوره کې دنړیوالو ادبي مکتبونو او تیور یو په رڼا کې گامونه پورته شوي ، دیوه ادبي اثر په پیژندنه کې دښه او بد له پولې

ورهغه خوا هم د منطق او دليل له عمليې څخه کاراخيستل شوي او کره کتنې ته هم له پراگماتستي دريځې څخه زيات کتل شوي دي . ددغه پير دکره کتنې يو ځوان ليکوال ديونقاد او کره کتونکي په اړه ليکي چې : « خورا ښه منتقد هغه څوک دی چې ليکوال او دهغه اثر په مينه اوښه نظر گوري او په هر ډول له هغه اثر سره مينه لري . مخکښ منتقيد له دوو پلوه نه بايد دليکوال ښوونکی او لارښود واوسي . لومړی هغه بايد ځوانو ليکوالو په تيره بيا هغو ليکوالو ته چې احتمالاً د تيروتنې سبب کيږي لارښونه وکړي ، ډيرکسان وايي او په دې عقیده دي چې ديبلنسکي په شان وگړو ته اړتيا نه لرو ... دويم مخکښ منتقد بايد په خپل ټولنيز مفهوم سره دليکوال په وړاندې دښوونکي نقش ولري . غيرپروترې ليکوال چې دټولنيز برداشت له خوا لا خام وي ، دخپل دوران او ټولنيز ژوند په باب دناسمو عقايدو په سبب دځينو تيروتسو سبب کيږي ، اما داتيروتنې يوازې او يوازې دوی نه کوي او د کارگري طبقې ليکوال هم کيدای شي دا تيروتني وکړي ، داخبرې دليکوال غندنه نه ده ، بلکي په اصل کې يوډول ستاينه ده . هنرمندان دټولني حساس وگړي دي اودټولنيزو واقعيتونو داغيزې لپاره تل چمتو دي ، داخبره هم بايد وکړو چې ليکوال اکثراً علمي تفکر او مجددو مفاهيمو سره په دي برخه کې مينه نه لري ، اونه په دي برخه کې کوم خاص استعداد لري . » (۱) د پورتنۍ ميتود لوژی په رڼاکې کولای شو هغه توکونه په خپلو آثارو کې ومومو چې دپورتنې اصل سره برابر وي ، ددغه اصل د لاخرگندونې په خاطر لازمه ده په دغه پيرکې دلرو ليکوالو په تقريظ باندې چې بيلگې يې له مور سره شته ، دلته په لنډه توگه رڼا واچوو .

دکره کتنې د خصلت او طبيعت له مخې دغه علم ځانگړي اصول ، اوځانگړي ژانرونه لري ، چې يو هم په کې تقريظ دی . تقريظ په ادبي کره کتنه کې دهنراو ادبي آثارو دلنډې پيژندگلوۍ په زړه پورې ډول يا ژانردي ، زموږ په

ادبیاتو کې دغه کره کونکي ژانر زیاتره د ادبي آثارو او ایجادي پدیدو د ستاینې لمنې ته لویدلي دي، په تیره بیا له دغه علمي اوهم ډول څخه په دې وروستیو کلونو کې حتی دعلمي ترفیعاتو په ترڅ کې (هغه هم په علمي موسسوکې) ډیره ناوړه گټه اخیستل شوې، په دې مانا چې له دغه ژانره یوازې دستاینې لپاره کار اخیستل شوي، په دغو تقریظونو کې داثر د جوهر او ارزښت په باره کې څه نه لیدل کیږي، همداده چې دغو ستاینو دمعاصرې کره کتنې پردغه ژانر باندې منفي اغیزه کړې ده. داسمه ده چې یولړ په زړه پورې کره کتنې په دغه برخه کې هم دپاملرنې وړدي اوهم په دغه برخه کې ترسترگو کیږي، چې هغه هم په لږو کې راځي. په پښتونخوا کې دغه ژانر ډیره ښه وده کړې ده، مانادا چې دتقریظ لیکوال په دې پوهیږي چې له دغه ژانرڅخه د یوې ادبي پدیدې دپیژندلو په برخه کې په هغه شان چې وړده کارواخلي او یوشمیر تقریظونه په علمي اصولو برابر لیکل شوي دي، مور دلته دوه تقریظونه چې یو دسائل پرشعري جونگ (دلېبو په سورې) دسعدالله جان برق اوبل پر(خوشال فرهنگ) باندې دقلندر مومند تقریظونه دي راڅیړو

دلېبو په سورې، هغه شعري جونگ دی چې دپښتونخوا په ادبیاتو په تیره بیا دشعريه ځلاند بهیر کې خوږ ژبي شاعر رحمت شاه سائل ویلي دي. پردغه اثر باندې لیکل شوي تقریظ دکره کونې په لحاظ پر دوو اساسي څیزونو راڅرخي چې یوې شاعر او بل دهغه هنردی. خو له دې سره باید دا ووايو چې ترلیکوال هم زیات دهغه هنر ته وقف شوی دی، دسائل دژوند په اړه چې هرڅه ویل شوي، هغه بې لامله او بې دلیل نه دي، په تقریظ کې هم لویه ځانگړنه هم داده چې لیکونکی یې باید داثر په اړه په خپله له هغو دلایلو کار واخلي چې په دغه اثر کې ترسترگو کیږي. دسائل ددغه اثر دتقریظ لیکوال لیکي: «سائل زما په خیال(اودې خیال کې ډیره دنیا ماسره اتفاق لري) کې

هغه شاعردی چې د ژوندی پاتې کیدو دپاره دی ، دور کیدو، هیریدلو او فنا کیدلو دپاره نه دی .

زما ذهن دمرگ نه دی نه به مړشي دومره ده چې داوختونه به یې شل کړي

په سائل غریب باندې هم وختونو بڼې لوبې وکړې چې څه یې زده وو هغه یې تمام کړي خو کوم چې یې پرې بائیلواصل کې داوخت لکه دهرظالم وخت بي شرمه هم دی اوبی وقوف هم، بڼه ورته پته ده چې ددنیا ابتدا یزید لگیا دی حسین وژني خو چې څومره یې وژني نو حسین دومره ژوندی کیږي او یزید مړ

(۱) لطیف بهاند ، (ژباړه دمخکښ ادبي نقد په باره کې) زیږی ، (۲-۳) گڼه ۱۳۶۳ کال .

کیري ... (۱)

بل ځای همدغه لیکوال په دغه اړه خپلو خبرو ته دوام ورکوي :

« دسائل آواز او شعر چې خپلوکې سره دومره لازم او ملزوم دي ، نودهغې هم وجه ده . دده په شعرکې چې دوخت د زړه چاودون ، دردونو، ازمانو نو اوحسرتونو کوم زیبرگی دی ، دده اواز قطعې داسې ښکاري لکه چې دهغې صوتي شکل و، لکه څه رنگ یې چې دشعرونو نه وینې څاڅي ، دغسې یې د آواز نه هم وینې څاڅي اودا ځکه چې ددغه دواړو سرچینه یعنی دسائل فکر هم په وینو الواني دي . سائل چې په ترنم خپل کلام وایي نوزه اکثر داسې محسوسوم لکه چې دده په زړه کې چا خنجر ښخ کړي دی او هرڅه ترې نه زخمي زخمي راوړي :

وړې مې د روح جنازه چرته دخندا پراوړو

په وینوسره دې ترې شینکې شینکې خالونه نه شي (۲)

نوموړی لیکوال په همدغه تقریظ کې د سائل دغزل په اړه لیکي :

« پښتو غزل ته د شلمې صدۍ ددې اخري دور صحيح نماينده غزل ويلي شو ، او بيا د شلمې صدۍ ددغه غزل نماينده شاعر زما په خيال كې رحمت شاه سائل دی . د زلف اور خسار خبرې چې كوي نو په لاشعور كې يې د تيرې او رنرې احساس هم موجود وي ، چې د گل خبره كوي نو دا زغي ازغي ماحول په حواله يې كوي ، د سائل غزل د پښتو د ناوې نكړيزې دی ، خودا نكړيزې په اسانه نه دي راغلې چې دده فكر او احساس تكيديلی دی ، اوږه شوې دی ، په اوبښكو لوند شوی دی . اغړلی شوی دی ، نو هله ترې دا دومره بڼايسته رنگ راوتی دی . ددې بڼايسته رنگ يوه نمونه :

په تسنو و سنو سپورو زلفوكې دی سره گلونه

د چا مزار ته د زول په شپه د يوې بلې كړې (۳)

لكه چې پخوا مې هم ويلي وو د برق په تقريظ كې د يو علمي او انتقادي تقريظ نښې نښانې په هراړخيزه توگه تر سترگو كيږي ، كه چيرې زموږ پښتو كره كتونكي او يا په بله مانا پراډبې آثارو باندې تقريظ ليكونكي همدغه تگلاره په دغه برخه كې له نظره ونه غورځوي زه فكر كوم چې په دغه انتقادي دود سره به مو د تقريظ ليكنې حق په سمه توگه ور ادا كړي وي . ځكه زه خو په دې نظريم چې په تقريظ كې ددې پرځای چې په عمومي او تيوريكي مسايلو باندې خبرې وكړو ، ښه به داوه چې تقريظ د ټاكلي اثر ماهيت ، ارزښت او اهميت ته ونډه كړو . لكه چې ما په پيل كې اشاره وكړه چې زموږ ستونزه په دغه برخه كې دانه ده چې څنگه تقريظ وليكو ، بلكې ستونزه په دې كې ده چې زموږ پښتو ادبي مركزونه لكه كابل ، جلال آباد ، كويته ، پيښور كندهار له يوه بل سره په رابطه كې نه دي او موږ د يوه اوبل له كارونو څخه ناخبره يو . په لرو ادبي ليكنو كې د عصر دادبياتو روح چليږي ، زموږ دابرخه له ټولې نړۍ او دنړۍ له ادبي جريانونو سره په تماس كې ده ، همداده چې زموږ هم زياته تمه ترې كيږي . له بله پلوه دا هم بايد ومنو چې دا كار د پښتنو ليكوالو په دوامدارو

هڅو پورې زیاته اړه لري ، دلته موږ داسې کره کتونکي لکه قلندر مومند لرو چې دکره کتنې په برخه کې دده هڅې او یو لړ عصري اونوي کارونه، هغه څه دي چې موږ دکره کتنې په برخه کې له نړیوال ادبي بهیر څخه خبروې . دی په دغه برخه کې دستورې ځای او حثیت لري ، هغه چې دکره کتنې په برخه کې همدا اوس ژوندی او روزونکي قلم خو ځوي، پر (خوشال فرهنگ) باندې یې په زړه پورې تقریظ لیکلی چې یوه برخه یې دلته له خپلې موضوع سره په تړاو کې را اخلو: « دافرنګ صرف په هغوتوریو مشتمل دی چې په کلیات کې راغلي دي، د خوشال بابا ډیر ناویاته توري دهغوی په نورو تالیفاتو کې هم شته خدای پاک د مغموم صاحب او ځلمي کول نورو ملګرو لره

(۱) رحمت شاه سائل ، دلمبو په سوري ، پېښور ، ۱۹۸۵ کال (۶) مخ

(۲) همدغه اثر (۸) مخ .

(۳) همدغه اثر (۱۰) مخ .

توفیق ورکړي چې هغوی د خوشال بابا دمکمل فرهنگ د ترتیبولو کار په کامیابۍ ترسره ورسوي او داکار ترهغه وخته جاري وساتي ترڅو چې زموږ د ټولو کلاسیکو لیکونکو ژبه موږ ته واضحه او صفا شوې نه ده . « (۱)

او راځو بیرته افغانستان ته، هلته چې د تحول د رسالت دنده ور دغاړې ده اودهغې پر بنسټ خپله دنده پرمخ بیايي . په افغانستان کې د پښتوادبي کره کتنې د بهیر دوه اړخه دیادولو وړ دي ، یو داچې په دغه بهیر کې د تیرو کره کتنو دود ته وده ورکړه شوې او بل داچې دغې ادبي پدیدې ته په یوه ټاکلي سازما ن (لیکوالو اتحادیه) له لارې د یوې مودې لپاره د ودې لار پرانیستل شوه چې زموږ زیاتې خبرې هم کیدای شي پردغه دویم ټکي باندې راوخرخي . د لیکوالو داتحادیې په جوړښت کې یوه څانګه دکره کتنې په نامه په ۱۳۶۰ کال کې رامنځ ته شوه . ددغې څانګې مهم اهداف یوازې زموږ د پښتواودري

ادبیاتو دکره کتنې دمخلفو ژانرونو وده وه چې په دغه برخه کې یې یو لړ انتقادي هلې ځلې هم وکړې . په دې مانا چې ددغې ځانگړې ځانگړې له خوا دکره کتنې د ودې لپاره دملي سیمناړو په سویه پوهان او کره کتونکي دې ته وگمارل شول چې باید دمعاصرې کره کتنې دسمت ټاکلو روښانه لرلید وټاکي . یا په بله مانا تصمیم داسې و چې کره کتنه باید دادبي بهیر په برخه کې دیوې اړتیا په توگه خلکو ، لیکوالو او شاعرانو ته ور وپیژندل شي . چې په دغه برخه کې د ژوندون مجلې دوو ځانگړو ادیشنو (پښتواودري) خپل رسالت ترسره کړ . زیات شمیر انتقادی مقالې دهغو له لارې دپښتو کره کتنې په برخه کې خپرې شوې . همداسې کله چې د لیکوالو اتحادیې او په تیره بیا دکره کتنې پر بهیرباندې خبرې کوو ، ښه به داوې چې یوڅه پر هغو لیکنو باندې رڼا واچوو ، هغه چې زموږ د فني او غیرفني (مسلکي او غیرمسلکي) لیکوالو له خوا لیکل شوي دي .

د ژوندون مجلې دکره کتنوپه لړ کې تر ټولو دمخه زموږ مخ ته هغه کره کتنه راجوتیږي چې زموږ دنامتو کره کتونکي استاد روهي (*) له خوا د امین افغانپور پر (دبنگوبوتي) نومې کیسه باندې لیکل شوې ده . روهي ددغې کیسې په اړه دیوې عملي کره کتنې په ترڅ کې لیکي : « ... د بنگو بوتې په داستانه کې واقعیت ښه ښکلي او په ایستیتکي بڼه تمثیل شوی دی ، عواطف ، تخیل ، اندیښنه ، روحیاتي حالات ، حافظه ، ټول په هنرمندانه توگه په داستانه کې په اورگانیک ډول سره ترکیب شوي دي ، په دغه داستانه کې بدیعي یاهنري خصوصیات ډیر بارز او څرگند دي . د داستانه عبارت ښکلې ، روان او دتشبهااتو او نازکو خیالونو له پلوه غني دی . لیکوال د صحنو په توصیف کې لوی لاس لري اجازه راکړې چې دمثال په توگه د (بنگرې) دنخا او ښکلا تابلو یوځل بیا له نظره تیره کړو : چې هر وار به هغه نخیدله ، هیڅوک به نه پوهیدل چې ژر یې دڅه شي او کومې ښکلا ستاینه او صفت وکړي . دخواړه آواز ،

دصافې مری او جگي غاړې ، دتورو اوږدو زلفو او کپرو وروځو او که د غتوبادامي سترگواو سرو له شاتو ډکو شونډو او که دمرغلرې په څیر غابنونو اوبالاخره دنری او لښتې په شان ملا ... او داټول شیان وو چې له مزدور او بزگر سمندر بلکي ډم سمندر چې هر چا یې به مجلس کې د کیناستو هیله درلوده دښار ...

زموږ یو شمیر داستان لیکونکي کله کله د ډیالوگ په برخه کې مصنوعي ژبه کاروي، خو په دی داستان کې د ډیالوگ ژبه طبعي ده او دکرکتر له سويې اوحرفی سره عیاره شوې ده . د داستان ژبه که څه هم په عمده توگه معیاري ده خو دمحلې لهجې تاثیر په کې له ورايه څرگند دی.

(۱) یارمحمد مغموم ، دخوشال فرهنگ ، پښاور ۱۹۸۵ کال (۷) مخ .

(*) زما په نظر استاد روهي دافغانستان په اوسني کره کونکي ډگر دبیل دریغ اونظر خاوند کره کتونکی دی. ځکه موږ په افغانستان داسې کره کتونکي چې دهغو مسلکي او تخصصی برخه د یوازې کره کتنه وي، نه په دري اونه په پښتو ژبو کې درلودل، په تیره داسې چې هغوی د په لویدیزو زده کړو او تجربو سمبال وي. دی په معاصرو پښتو لیکوالو دکره کتنې په برخه کې هغه لیکوال دی چې دده د هڅو په برکت مو دنوې کره کتنې له میتودونو او په تیربیا د عملی کره کتنې له اصولو سره آشنا شو ، ځکه نوزده ده ته د هغه دمیتود له مخی عالم کره کتونکي یا نقاد وایم . دعالم او هنرمند نقاد ترمنځ لوی توپیر همدا دي چې دعالم کره کتنه په ثابنواصولو اواستدلالونه باندي ولاړه وي .

دداستان جوړونکي عناصر لکه زمان، کرکترونه ، پېښې اوحواذت خبرې اترې ، توصیف، او روایت په بشپړه توگه مراعات شوی دی. اما سره له دي سړی نه شي کولای د (بنگرې) له سرنوشت سره بې علاقې پاتې شي . موږ گورو چې دغه ښکلې ډمه یو وخت (دسمندر سپیلنی وه او خپل ټول ژوند یې دسمندر د پښو خاورې گرځولی و...) بیا بنگرې ورکه شوه او ورپسې دلاتو بچي سندرو

ته گډيدله ، دداستان په وروستی برخه کې گورو چې (بنگره) دسمندر پوښتنې ته روغتون ته راغلي ده خودا ځل هغه بدرنگه او خیرنه ده ، آیا په وروستی شیبه کې (بنگره) په رښتیا سمندر استاد ته لاس په نامه ولاړه ده او که داخیال و؟ که خیال نه و نود (بنگرې) لاسونه څنگه دخیرو یوې پیږې پردې اوچاودو پوښلي وو. داکوم احساس یا کومه انگیزه وه چې (بنگره) یې د سمندر استاد پوښتنې ته وهڅوله ؟ زما په فکر دا برخه څه تته ده . که روغتون ته دبنگرې راتگ یو خیال و، نو بیا دا عبارت څه مانا لري » چی ښې یې سترگې وغړولې اویایې پاکې کړې (بنگره) یې په تورتیکرې کې مخې ته ولاړه وه ، دادیره نه وه ، دا د روغتون کوټه وه « او ورپسې حوادث (بنگره) له خیال نه دواقعیت ډگر ته راباسي . داسمه ده چې د (بنگره) د داستان فرعي کرکتر دی خود هغې په کړو وړو کې ډراماتیک بدلون هرو مرو په ذهن کې پوښتنې راولاړوي او لیکوال باید دلوستونکو یا اوریدونکو توقعاتو ته پیشبین وي.

نتیجه : داستان دبدیعی یا هنري خصوصیاتو اوتکتیکي اړخونو له پلوه معیارونه پوره کړي دي، اما دمفکورې په لحاظ لوستونکي یا اوریدونکي له پوښتنوسره مخامخ کیږي . که اصلی مفکوره د بنگو بوتې نه وي نو باید چې عنوان ته تغیر ورکړ شي ، که هدف د هنرمند دبی قدری او سپکاوي تشریح وي نوښایې چې دا برخه انلارج شي او داوج ټکي همدغه ځای ته رانقل شي.

« (۱)

ددغې کره کتنې دهر اړخیزې لوستنې په پایله او دکره کتنې د آرونو په پام کې نیولو سره دی نتیجې ته رسیږو چې روهي هرڅه وایی دهغو روزنیراړخ دیرپاوړي اومهم دی ، ځکه چې هغه دهر هنري اثر دکره کولوپه ترڅ کې لکه زمورددغه یو شمیرپه نامه لیکونکی او کره کونکي د لیکوال سترگو ته نه گوري بلکی دهغه له هنراو دهغه د ایجاد له پروسې سره سروکار لري. چې

دده دغه دریخ مور ته دی یولوی اومه افغاني کره کتونکي په توگه رمور مخې ته دروي. استاد روهي دا ډول زیات شمیر کره کتنې د کابل مجلې ، زیري جريدې ، او ژوندون مجلې له لارې زمور په واک کې راکړې . برسیره پردې استاد روهي په پښتومعاصره کره کتنه کې د (انتقادي مرکې) له بنسټوالو څخه هم دی . دغه ژانر دخپل ماهیت له مخې دادبي پدیدو دماهیت دپیژندلو په برخه کې یو اغیزناک ژانردی چې یو شمیر بیلگي یې په بیلابیلو وختو کې د زیري جريدې له لارې خپرې شوې دي ، ددې لپاره چې د استاد روهي پرانتقادي مقالو برسیره مو دهغه دغه جالب ژانر هم لوستی وي یوه بیلگی یې له زیري جريدې څخه دلته له گرانو لوستونکو سره شریکوو .

» زرگ : څو ورځې مخکې مې استاذ په لاره کې ولید ، ما ورته وویل : استاذ ، زه چې ستا خوندورې علمي مقالې لولم نو دلیکوالی شوق را سره پیداشي ، کله کله خپل سر په سوک وهم چې شپه ورځ مطالعه کوم خو یوه مقاله هم نه شم لیکلي ، تا سو لطفاً مشوره راکړئ چې خپله لومړۍ مقاله دخه شي په باره کې ولیکم. استاد بې اختیاره له خندا شین شو او یوه شیبه وروسته یې په مټې خواری خپله خندا کنترول کړه . دتوکې په لهجه یې وویل : داستا خبره دي ته پاتې کیږي چې ووايي ډیروږی یم خو لطفاً مشوره راکړئ چې څه شی خورم ؟

زه نه پوهیږم چې تاته کومه غذا خوند درکوي ، اوکه په دې پوهیږم نو بیا له جیبه نه یم خبر ، که رښتیا

(۱) سرمحقق روهي ، (دبنگو بوتني داستان ته یوه کتنه) ژوندون ۱۳۶۲ کال (۵-۶) گڼه (۹۲) مخ

در ته ووايم داستاد په ټوکه کې مې صميميت او زړه سوی ونه ليد لو چپ پاتې شوم او څو دقيقی وروسته مې په مخه ښه ورته وويل :

سنگ :کله چې د ليکوالی خبره رامنځ ته شي ، نوماته د (جارج برناردشاو) ټوکه راياده شي، وايی چې يو

يومبتدی ليکوال خپله مقاله (برناردشاو) ته وښوده ، برنارد شاو دمقالې له لوستلو وروسته ليکوال ته مشوره ورکړه ، چې دغه مقاله دې له ځان سره وساته او هغه وخت يې خپره کړه چې دليکوال په توگه پيژندل شوی بې اوښه شهرت دې پيدا کړی وي.

زرک : زه هم له همدې سببه هڅه کوم چې لومړی مقاله مې ډيره ښه وي ، يوځلې چې شهرت پيدا کړم بيا نو د ورځپاڼو او مجلو چلونکي مضمون ته نه گوري بلکې ليکونکی ته گوري . ارزان او مبتذل موضوعات خوډيرزيات دي او هغه دچا خبره (په موضوعاتو يې پتي کرلي دينه !) ځينې ليکوال چې فقط د حق الزحمې دپاره ليکنې کوي په ډيرو عامو او ساده موضوعگانو باندي ليکنې لري اود څيرنې نوم هم ورباندي ږدي ، لکه پسرلی ، دشاعرانو په نظر کې ، توره او ميرانه په پښتوادب کې ، ادبيات دټولني په خدمت کې ، دښځې مقام ، دمورمقام ، دعلم اهميت ، ښه کوئ بدمه کوئ ، اوداسې نور «

(۱)

استاد چې کوم څه دخپلو انتقادي افکارو په ترڅ کې وړاندي کوي ، هغه د ليکوال او ايجادگر دقريحي هڅونه ده چې هغې ته په ځانگړې علمي اومنطقي درک سره وده ورکوي اوتگلوری يې ورته ټاکي ، روهی ته هرچا درناوي کاوه ، ځکه چې هغه په خپل ادبی اوځاني ژوند کې دچا خبره بالفعل اوبالقوه يو ښونکي و، هغه خپل قلم دادبي جهاد لپاره و کاراوه او غه ټکی ده هم عملاً په پښتو ژبه اوادب کې له پامه ونه يوست لکه چې بلنسکي گوگول ته په خپل يوه ليک کې ليکي وه :

« ... زموږ لپاره دشاعر، اديب ، او ليکوال نوم دهر جنرال اومنصبدار دالقابو او درشيوونه لوړدی . همدا دليل دی چې که شاعراو اديب د زيات لوړ هنری استعداد خاوند هم وي ، ولی لږ مترقي وي ، ټولنه هغه ته احترام کوي اود شهرت خاوند کيږي ،اما که شاعر، اديب او ليکوال د دربار، حکومت او کلیسا ستاينې پيل کړي ، نو گټلی شهرت ډير زر له لاسه ورکوي ، دمثال په توگه ډيره ښه نمونه پوشکين کيدای شي . » (۲)

او استاد روحي ديوه رښتيني اديب اوکره کتونکي ټولې علمي ځانگړنې درلودې ، دده زياتره ليکنې په (ادبي څيړنې) نومې کتاب کې راغلي دي ، په دغه ترڅ کې دده يوه ليکنه چې « په ادبی کره کتنه کې دولې ؟ څومره او څنگه » پوښتنو ته ځوابونه دي په ځانگړې توگه د يادونې وړ ده .

په افغانستان کې دکره کتنې په برخه کې د نوميالی ليکوال ابراهيم عطايی ليکنې هم د يادونې وړ دي ، عطايی صاحب ، دليک او ليکوالی له مخې زما په نظر په تاريخ ليکونکو کې راځي ، ادبی او انتقادي ليکنې يې ددغه مسلک په انډول په دويمه برخه کې دي ، خوداچې يو شمير ليکنې يې په دغه دوره کې له موږ سره شته ، همداده چې دهغو له مخې دی له موږ سره دبحث دموضوع په توگه د يادونې وړ دی . لکه ما يادونه وکړه ، دی يو ښه فولکوريسټ او دټولنيزو ليکنو په برخه کې هم لوی لاس لري ، همداده چې زموږ لپاره دده هراړخيز والی دا اجازه نه راکوي چې ده ته بايد يوه څانگه ، يو تگلوری او يورشته په گوته کړو ، ده هم له پورتنیو ليکوالو سره په يوه وخت کې پريوشمير پښتو ايجادياتو باندې ليکنې کړي چې دهغو له مخې موږ دی د کره کتنې په معاصر بهير کې را داخلوو ، ده برسیره پردې چې پښتوادبی آثار يې نقد کړي ، پريوشمير باندنیو آثارو يې هم نقدونه اوانتقادي کتنې کړې دي چې په دغه برخه کې يې دا لاندې کره کتنې په ځانگړې توگه د يادونې وړ دي لکه :
دامانت پرناول کره کتنه ، دمامونې پرناول کره کتنه او دامانت له ناول سره

دهغه مقایسه ، د تر بور پر ډرامه کره کتنه ، رحمان کورونه ، د ارهټ منگوتی چورلي ... اوداسې نور ، په همدې توگه عطایې صاحب پریو شمیر بانندیو داستانو هم کره کتنې کړې دي. چي جنگ او سوله ، د رابنسن کروز ادبي داستان او نور په دغه ډله کې راځي . تر کومه ځایه چې ماته ښکاره شوه پر خارجي ناولونو باندي کره کتنه یې یوازې دیوې معرفي په کچه کولای شي لوستونکي ته معلومات ورکړي. د رابنسن کروزو د ناول په معرفي کې دغه ټکی موږ ته څرگندېږي ، دلیکنې پیل یې یوه مقایسوي

(۱) زیری (اوونیزه) (۳۲-۳۳) گڼه . ۱۳۶۴ کال (۱) مخ

(۲) بلنسکي ، گوگول ته لیک ، دنورزي ژباړه ، ژوندون . ۱۳۶۳ کال ، (۵-۶) گڼه (۴۹) مخ .

څېړنه ده ، چي له سرلیک سره خپل ارتباط په کمزوري توگه ساتي ، کیدای شي په دغه اړه دا خبره وکړو داچي لیکوال له خارجي ژبو او په تیره بیا د ناول له اصلي ژبې څخه لرې و ، ځکه نو نه دی توانیدلی هغه څه چې موږ له خپل یوه لوی لیکوال څخه تمه درلوده ، زموږ په واک کې راکړي. په هرډول دعطایې صاحب کره کتنې دخپل اهمیت لرونکې دي دی دخپلې دغې کره کتنې په پیل کې لیکي : « له دغسې داستانوڅخه یوهم د اوولسمې پیړۍ دمعرف انگلیسي لیکوال دانیل دفو رابنسن کروزو دی چې نړیوال شهرت لري اود ټولنپوهنې ډیرو څېړنکو ددغه داستان په هنداره کې دانسان دټولنیز تکامل مضمون څېړلی دی ، او دا هغه لومړنی اثر دی چې مضمون یې دلرغوني یونان دمعرف داستان (اودیسی) سره مقایسه کیږي . رانسن کروزو د اودیسی د داستان قهرمان اودیسیوس په شان یو بیړیوان دی چې په سمندر کې یې بیړۍ په ختونوزي اودی ټاپو ته ځي ... » او دلیکنې په پای کې بیا لیکي : « دا داستان دنړۍ په ډیرو ژبو ژباړل شوی دی ، اود ادبیاتو څېړونکو

ويلي دی چې د حکایتي فورم ادبیاتو په چوکاټ کې دا داستان یو مکمل ناول دی . داپه دي مانا چې په هغه کې عیني واقعیتونه د ذهني جریاناتو تابع شوي نه دي اود تاریخ دقانونمندی د اصولو په مراعات ماجراوې په کې خای شوې دي . « (۱)

کله چې د ددغو آثارو په اړه دعطایي صاحب لیکنې لولو، هغه مور ته یوه انتباه داسې راکوي چې داډول آثار دنړیوالو شهکارونه په لړ کې راځي ، همداده چې په ډیرو وختوکې لویدیز کره کتونکي هم په دي نه دی توانیدلی چې دهغو جزیات باید دخپلو لوستونکو په واک کې ورکړي ، له بله پلوه یوه بله داهم ده چې ژوند روان دی ، دا آثار د هرې ورځې په تیریدو سره په نوي پوهه او نوې لید سره لوستل کیږي، شغل کیږي او هغه رازونه چې په کي دي ورو ورو را سپړل کیږي ، دلویدیز زیاتره داستانونه د داستان لیکنې په لوړو مهارتونو او هنري نوښتونوسره لیکل شوي او داوډون ډول یې هم کله کله خپله پیچلتیا لري ، له بلې خوا دا خبره هم ده چې ژور انعکاسات په کې شوي چې ژورې او دوامدارې کره کتنې ته اړتیا لري خو په دغه اړه خپل کشف دمنطق او استدلال او عینیت پراساس برابر کړای شي .

له دی ټولو سره سره با یدووايو چې عطایي صاحب دپښتو کره کتنې په ترڅ کې دپاملرنې وړ کار کړي او لیکنې یې په دغه برخه کې دځانگړې یادونې وړ دي . د (ارهټ منگوتی چورلي) پر داستان یې کره کتنه خپل جالبیت لري ، لکه چې لیکي : « دپښور د داستان لیکونکو په آثارو کې ددغو مناظرو انځورونه ډیر جالب دی ، خود کمبود برخه یې داده چې په داستان کې دپښو علتونه چې ټول دعینی قانونمندی په چوکاټ کې تحلیل کیدی شي ، کله کله په بې پروا دخیلاتو تابع کیږي، اوډیرې ورکې لارې په مخ اخیستل کیږي . دعایشه ملک داستانونه هم ددغو ښکلاوو او کمبودو نو څخه بې برخې نه دي ، ددغې مجموعي په داستانو نوکې د (ارهټ منگوتی چورلي) داستان یوه

ډیره عمده او مهمه موضوع احتوا کوي، په دغه کوچني داستان کې ددې واقعیت ډیره ماهرانه عکاسي شوې چې څرنگه د تاریخ دوه غټ پړاوونه يعني دکلي شپله فيودالی اود ښار محيله بورژوازي په ټکر کې راځي. د داستان ليکوالو يعني عايشه ملک يوازې ما جرا بيانوي او دخپل بيان لپاره ښکلي ادبي او ژبني ترکیبونه - استعارات او تشبېهات راوړي. او هدف يې دادی چې ددې په اصطلاح دخوارانو پر حال د بډايانو عواطف را اوچت کړی، خو په آگاهانه توگه تردې کوچني هدف پورته ديوډير لوی هدف لپاره کارکوي. ليکواله د طبقاتي تضاد او طبقاتي جنگ دمقولو له مفاهيمو څخه خبره نه ده او په رفورمستي طريقه د ټولنيزو مسايلو د حل فکر کوي...» (۲)

په پای کې بايد ووايو چې د عطايی صاحب کره کتنې زمور ډکره کتنې په بهير کې په تيره بيا هغه چې د

-
- (۱) ابراهيم عطايی، (د رابنسن کرو زوادي داستان ...) زیری، ۱۳۶۳ کال (۳۴-۴۴) گڼه.
(۲) عطايی (د ارهټ منگوتې چورلي پر داستان کره کتنه) کابل مجله، ۱۳۶۳ کال (۱۱-۱۲) گڼه (۵۶) مخ

باندنيو داستانو د پيژندنې په برخه کې يې ترسره کړي ستراهميت لري. د عطايی صاحب ليکنې لکه د روهی صاحب دهغو په شان ډيرې مسلکي نه دي، ځکه نو دی هم مور په هغو ليکوالو کې شميرو چې دخپرنې ساحه يې علوم ادبیه کيدای شي ځکه چې دی هم لکه زمور لومړني ليکوال پر ادبي بوختياوې. برسیره نورې هغه هم لري ځکه دی هم په بيلابيلو برخو کې ليکنې کوي. له عطايی صاحبه چې راتير شو، زمور ددغه عصر ډکره کتنې په دغه تاوده بهير کې زمور ددغه عصر د ځوان ليکوال لطيف بهاند ليکنې راځي چې دلته يو ه لنډه کتنه ورته کوو. لطيف بهاند په ځوانو ليکوالو کې يوازنی ليکوال دی

چې له کره کتنې سره سرکار لري او په دغه برخه کې په عملي توگه ديوه ژوندي او هڅاند ليکوال په توگه دپاملرنې وړدی ، داسې ښکاري چې دی هم هڅه کوي په دغه برخه کې ديوه مسلکي ليکوال په توگه ځان را وڅرکوي ، يو شمير ليکنې يې تراوسه دهيواد په مطبوعاتو کې زما پورتنې ادعا ته يو لامل کيدای شي . جالبه خو داده چې دم گړۍ په يو شمير زړو پالو کنگل فکرو ليکوالو او شاعرانو باندې نه دي ښه لگيري او نه دده ليکنې ځکه چې دي په خپلو ليکنو کې د تقليد او پېښو پرضد په بې صبرۍ سره انتقاد کوي او کله کله خو دشاعر او ايجاد گر عيبونه په علني انتقادي محافلو کې ددوی پرمخ راباسي . دی په ادبي برخه کې د کميتي ودې پلوی نه دی ، ځکه يې په زياترو ليکنو کې تينگار پر کيفيت باندې دی . دی کله کله ځينې جالبې خبرې کوي د بيلگې په توگه يوه يې داده چې : « مور ته دوه ، درې سوه تش په نامه شاعران په کارنه دي ، مور يوازې درې او څلور (شاعرانو) ته اړتيا لرو » ددی مانا بيا د کيفيت وده او بسياتوب دی . د بهاند زياتره کتنې له اوښتيايي (انقلابي) بهيره را په ديخوا دهيواد په مجلواو نورو خپرونو کې خپرې شوې دي ، دده ادبي او انتقادي مقالې هم زياتره د راديو افغانستان له ادبي پروگرامو ، دکابل پوهنتون د خپرونې (اجتماعي علوم) (کابل مجلې) (زيرې) جريدې له لارې خپرې او چاپ شوې دي . دده په ليکنو کې دده يوشمير ژباړې چې زياتره يې له فارسي ژبې څخه شوې هم د يادونې وړ دي . دده په ليکنو کې دغه لاندې ليکنې يادونې وړ دي لکه : د سليمان لايق پر کيردۍ کره کتنه ، (دمارخي ناول) سرريزه ، قتيل پر (انقلابي نغمې) نومي اثر باندې کره کتنه ، دامين افغانپور پر (بنگلو بتي) لنډې کيسې ته يوه کتنه او نورې په ځانگړې توگه د يادونې وړ دي . دلطيف بهاند يوه انتقادي مقاله چې زما پاملرنه يې وراړولې هغه (پښتو معاصرو ادبياتو ته کتنه) ده ، له دغې مقالې څخه مور ترهرڅه دمخه په افغانستان د کره کتنې برخه را اخلولکه چې دی ليکي چې

په پښتو معاصر ادبي بهیر کې کره کونه له څلویښتمو او پنځوسمو کالونو راپیل کیري ، او خپل استناد یې هم د استاد حبیبی پر هغو لیکنو کړي ، هغه چې په طلوع افغان اونورو خپرونو کې خپرې شوې دي. دده داخبره که څه هم د بل پرحواله کړې ، خو زما لپاره یوڅه دتامل وړده ، ځکه چې پښتو کره کتنه د یوه پراخ بهیر په توگه خپل برخلیک له پښتو ادب سره یوځای پیل کوي ، داهم داسې یو علم دي چې د نورو علومو لکه فزیک ، تاریخ ، ریاضي غوندي دپرمختگ بهیروهي ، په دغه اړه هم موږ باید په دې باور ولرو چې کره کتنه یوازې دمعاصریت زیږنده نه ده ، بلکه په معاصریت کې خپله بڼه لري . موږ دخوشال انتقادي نظریات اویاد هغه عملي کره کتنه له اوسني معاصرې کتنې سره په توپیر کې نه وینو ، موږ چې کله په پښتوکره کتنه او دهغې په بیلابیلو پیرونو باندې خبرې کوو ، هغه پرته دخوشال له نظریاتو داسې نیمگړې ده لکه چې یو څوک د نړیوالې کره کتنې مطالعه او تشریح د ارسطو له (پوبیتگ) څخه پرته وکړي.

دبهباند دغه مقاله جالبه ده ، په معاصرو انتقادي مقالو کې په ځانگړو مقالو کې راځي ، زه یې یوازې دلته د وروستي برخه ، هغه چې لیکوالو اوشاعرانو ته یو لپرواندیزونه له ځان سره لري را اخلم :

« خو دکره کتنې دکار دښه دوام لپاره څوسپارښتنې ضروري دي :

۱- په نقد کې باید د تقریظونو او تشواندیوالیزو ستاینو کدې ور بارشي .

۲- دداسې خبرو لمنه دې ورتوله شي چې مثلاً : دا شاعر ځوان دی ، دی ته څه مه وایئ ، دابل سپین رپړی دی ، دابل دلسو نسخو درلودنکی دی ، دابل غیرمتعهد دی څه مه ورته وایئ چې زړه کې یې څه ونه گرځي ، دابل متعهد دی خوابدی او په قهرنه شي .

۳- دنقد باید دیوه ادبي جریان یا یوه ادبي ښوونځي په رڼا کې نه وي ، ځکه زموږ ادبیات لاتراوسه دې پراو ته نه دی رسیدلي .

۵- نقد باید له مسابقو اوجایزو څخه لکه هغه شیان چې اتحادیه یې هم کړي ونه ژغورل شي ، دشعر مسابقې شته ، داستاښته ، د ماشوم دادبیا تو شته ، خو نقد هیرشوی دی .

۶- گران ناقدان دې داشخاصو په خپگان پسې نه گرځي بلکي زیار دې وباسې چې دا ولس د عمومي فرهنگ دخپگان سبب نه شي . « (۱)

په پورتنیو پیشنهادونو کې دلومړي هغه په اړه داخبره دیادولووړ ده چې د (تقریظونو) کې باید بارنه شي ، بلکې دهغو لیکنو کې باید بار شي چې د کره کتنې په نامه وي ، خو تقریظ نه وي. مور دتقریظ پراړتیا او داچې دکره کتنې یو مهم ژانردی هم باید پوه شو ، تقریظ د یوه اثر دیره مهمه او اړینه برخه په لنډو زموږ په واک کې راکوي ، تقریظ باید وي خوله انتقادي اړخه باید کمزوری اوستاینلیک نه وي اونه باید له موضوع دباندې مسایلو ته وقف شي . همداسې دخلورم وړاندیز په اړه هم خبره یو څه گونگه ده ، زما په فکر داخبره هم علمي نه ده چې آثار باید دیوه ټاکلي ادبی جریان پراساس کره نه کړو ، ځکه هرادبي اثر په یوه جریان پورې که څه هلته کوم ادبی مکتب مطرح وي یا نه اړه لري ، کله چې یو اثر کره کیږي ، باید دیوې میتودلوژی پراساس خو کره کړ شي ، چې کره کتنه پرخپله دا کار ترسره کوي ، که له جریان څخه دبهند صاحب مطلب دغربي مکتبونو په پام کې نیول وي ، هلته خبره بیا په ادبی تیوري باندې راخرخي . پایله داچې هرادبي اثر له یوه ادبی تمایل او جریان سره په تړاو کې رامنځ ته کیږي ، معرفي کیږي او کره کیږي .

په هرډول بهاند زموږ داوسني کره کتنې په برخه کې یو روښانه لیکوال دی ، چې که همدغه تگلوري په خپل څیړنو کې په پام کې ونیسي ، دده هڅې به نورې هم دپاملرنې وړ شي ، بهاند تراوسه دکره کتنې پرلاره په مسلکي توگه روان ښکاري ، خو زه دده په اړه په دی اندیم چې لاهم په علمی لحاظ دیرواټن ورته پاتې دی چې باید هغه لاهم طی کړي ، باید لاهم پوخ شي او

ددغه علم اصول بايد په دقيفه توگه هضم كړي . كره كتنې ته دعلومو په ډله كې يو ممتاز علم ويل كيږي ، هغوی چې په دغه برخه كې كار كوي بايد ددغه علم پردغه مهم امتياز او دهغه په مانا پوه شي . بهاند همدغه راز او همدغه رمز ته ملا تړلې ده .

دلته دپهاند د انتقادي ژباړې يوه برخه چې دكره كتنې په اړه يې كړې ده را اخلو : « ... د شعر دكره كتنې بنسټ د ښه شعر په غوره كولو اودبدشعر په نه منلو ولاړ دی او دكره كتنې خورا گران ډول د (نوي) ښه شعر ټاكنې قدرت او د نوي وضعې په وړاندې د لوستونكي عكس العمل دی ، په ځوان او هونښيار وگړي كې (شعري تجربه) دښو اشعارو د اغيزو مجموعه نه ده ، بلكي « شعري روزنه » ده چې ددغو اغيزو منظم كولو ته اړتيا لري ، له مور هېڅ يو له ذوقه ، او دتميز له نه تيروونكي قوت سره نه دی زېرولی ، اوهم ناڅاپه داځانگړتياوې دځوانۍ په دوران كې يا له هغه وروسته په لاس نه راوړو . هغه وگړي چې تجربه يې لږه ده ، تل دتصنعي او تقليبي مطلب دوکه خوري ، او دوکه كيږي ، او كولاى شو ووايو چې دهرنسل نازمو بل شوی ، لوستونكي د تصنعي او تقليبي مطلب دوکه خوړلي ده . په حقيقت كې ډيركسان ددغه راز څيزونو غوښتونكي دي ، ځكه په هغو كې ددغه راز مطالبو دمنلو مننه ډيره زياته نه ده ، سره له دې چې زما په عقیده ډيروگړي ذاتاً له ځينو اشعارو څخه خوند اخلي ، په دې حال كې مې مقصد له شعر نه خوند اخستلو دكميت په باره كې څيړنه نه ده . په ډير كړاو سره به وكولاى شو داسې لوستونكي پيدا كړو چې هغه اغيزې سره درجه بندي كړي ، ويي سنجوي چې دهغو دلوستلونه به شوې وي ، په دې توگه په هره اندازه چې دهغوی شعري پوهه زياتيږي ، كولاى شي په شعرونو لابنه پوه شي ، انسان لومړی له شعر نه خوند اخلي او بيا دهغه دارزښت په ټاكنه پيل كوي او عقل داحساس ملگرتيا ته راغواړي ، دشعر په درك كولو كې دويمه مرحله شته په هغې كې اشعار نه غوره كيږي اونه يې له

منلو ډډه کيږي، بلکي هغه درجه بندي کوو په دې مرحله کې هغه وگړي چې پخوانه يې له شعر سره آشنایي درلوده، له هغه شعر نه چې په ادبياتو کې دځان لپاره ځاي پيدا کوي خبرېږو...» (۲)

- (۱) لطيف بهاند، په پښتو معاصرو ادبياتو کې کره کتنه، ژوندون، ۱۳۶۳ کال، (۶) گڼه (۴۱) مخ.
(۲) لطيف بهاند، دشعر کره کتنه، زيری، ۱۳۶۵ کال (۱-۲) گڼه.

زموږ دبحث له موضوع سره پراړيکه، په دغه برخه کې بل څيره چې په دې وروستيو کې يې يو لړ کره کتنې ترسترگو شوې، هغه ځوان ليکوال زرين انځور دی، دده يوشمير ليکنې زموږ د روانې کره کتنې په بهير کې چې زموږ دهيواد په يوشمير خپرونو کې را څرگندې شوې ترسترگو کيږي. دده دليکنو لپاره زموږ په ځوان کول کې يوه خوشبيني ترسترگو کيږي، خو اوس يې لاس کره کتنې ته هم وراچولي، خو زه دی تر ټولو دمخه ديوه ځيرک ليکوال په توگه پيژنم، کره کتنه دده دليکنو په څنگ کې يوه څنگځني برخه ده، ځکه چې دی په عين وخت کې دمسلک په لحاظ يو ژورنالست دی، نه يو دادبيانو شاگرد لکه زموږ پورتنی ياد شوي کره کتونکي. زما لپاره دده دنقد ساحه هم هغه ساحه ده لکه چې يو ژورنالست يې بايد دکره کتنې او دهغې دميتود لوژی په برخه کې ولري. نن سبا کره کتنه او ژورناليزم هم په هغو علومو کې راځي چې اغيزه يې يو پر بل باندې دوه اړخيزه ده. ده دکره کتنې په برخه څه کارونه کړي، څه انتقادي مقالې يې ليکلي چې هغه يې بيا د (شعرونه او نقدونه) په مجموعه کې چاپ شوي هم دي، تر ټولو لوی جالبيت يې داهم دی چې دم گړی دده همدغه مقالې څوڅو وارې په بيلابيلو خپرونو کې هم چاپ شوي دي. خو اوس دادی کتابي چاپی بڼه هم له ځان سره لرو. داثر لکه چې وموويل دزرين ديو شمير انتقادي مقالو جونگ دی، استاد روهي ددغه اثر اود انځور د کره کتنې په اړه ليکي:

« ... ددعه کره کتونکي کار دکمیت او کیفیت په لحاظ په خپله ساحه کې دپښتو له نورو ادبي څیرونکو څخه زیات دی ، دده دکار ستراهمیت دادی چې هغه په عمومي توگه دپښتوادب په بڼه کې مړاوي بوتې او هرزه واښه نه پرېږدي . دباغ د سمسوریتا او تازه گۍ دپاره دیوه خواریکښ بڼه مالیار دنده اومسولیت پرغاړه لري ، انځور له ابتدال سره مبارزه کوي ، دیکنواخته کلیشه یي او تکراري خبرو پرضد مبارزه کوي ، دشعراو داستان له پرستیژ څخه دفاع کوي ، ادبي نوښتگرو ته بلنه ورکوي چې دابتکار مشال په لاس کې واخلي ... » (۱)

پښتو ادب ، هغه هم په افغانستان کې دنړۍ دنویو پرمختگو له کاروان څخه دیروروسته پاتې دي ، استاد روهي هم په دغه برخه کې بله چاره نه ده لیدلې نو ځکه له هغو جملو څخه کار اخیستی چې زیاتې هنري اړخ لری ، که نه داشونې وه چې دغه مطلب یې په یوڅو علمي او کانکرېتي جملو کې هم اداکړي وای . لکه چې هغه دانځور په اړه ویلي چې دی له ابتکاره کاراخلي ، مانا یې هم داده چې دی خپل مخاطب ته یو څو نوي خبرې کوي ، داچې څومره نوې دي او یا داچې دلوستونکي په نا خبرتیا به دلالت کوي ، مور باید د مسلې دا دواړه بعده له پامه ونه غورځوو . خو زه بیا هم خپله خبره تکراروم چې دی یو ادیب او هنرمند کره کتونکي دی ، کره کتنه یې ترډیرې کچې دعلمي اړخ په تناسب زیاته هنري ده ، خو لیکنې یې اغیزناکې اوتریوه حده پرورتیا برابرې دي چې بې زړه سویه خپل روزونکی تگلوري وهي . په یاد شوي اثر کې یې دا لاندې سرلیکونه راغلي : « سريزه ، زما داکره کتنې ، دمعاصر پښتو شعر یولنډه مطالعه ، معاصر پښتو شعر ته دکره کتنې ضرورت ، معاصر پښتو شعر کې د هنري نوښت مساله ، دمعاصر پښتوشعر څونورې نیمگړتیاوې ، معاصر پښتو غزل ته یوانتقادی نظر ، شعرکه ادبي ټوټې ، دمعاصر پښتو روان شعر ته څو پیشنهادونه ، څو وروستي ټکي ، ماخذ »

ددې لپاره چې دانځور ددغه کتاب په محتویاتو باندې پوه شو ، کیدای شي په دغه برخه کې یوه لنډه کتنه وکړو په لاندې ډول : دانځور په (دمعاصر پښتو غزل ته یوانتقادی نظر) کې پرغزل ، دهغه په وده ، په لره اوبره پښتونخوا پرغزلبولو څیرو باندې رڼا اچول شوې ده ، ښکلې او ناښکلې غزلیزي شعري بیلگې را اخیستی دي. چې داموضوعات واقعا دمعاصر غزل (هغه چې واقعا ښه شعروي) دپیژندگلوی او ودې

(۱) زرین انځور ، شعرونه او نقدونه ، کابل ۱۳۶ سریزه .

په برخه کې په رښتیني توگه دپاملرنې اویادونې وړ دي. خو دلیکنې په پای کې موږ له یوې داسې خوشبینۍ سره مخامخ کیږو چې هلته لوستونکی وار د واره یو اړخیز قضاوت ته متوجه کیږي چې : دغزل په ښه والي ، باندې هم په لره اوهم په بره خوا کې تبصره کوي ، دغزل مطالعه هلته او دلته کیږي ، له دواړو خوا ووڅخه ټاکل شوې بیلگې را اخستل شوی خو کله چې دتبصرو خبره رامنځ ته کیږي ، لیکوال بیا خپلو تبصرو ته یوازې دبر غزل په باره کې زور ورکړی دی او په پښتونخوا کې په هسې تش په نامه غزلو ته یا داچې لاس رسی نه و اویاداچې په لوی لاس یې غوښتي چې له هغو څخه باید یوازې ښې بیلگې را واخلي اوبس . په داسې حال کې چې په افغانستان کې یې له دواړو ډلو څخه شعرونه او غزلونه را ټاکلي دي. دغه ټکی دا ښکاروی چې پرلیکوال باندې خوشبینۍ غلبه کړې او دکره کتنې اصلي موخې ته یې ورشا کړې ده. باید له دواړو غزلیزو بهیرونو څخه دواړې ډوله بیلگې را ټاکلې وای .

د (شعرکه ادبي ټوټې) کره کتنې کې یې له ماسره داپوښتنه رامنځ ته کړې چې که په دغه لیکنه کې یې ادبي ټوټه ستایل شوې ، په عین حال کې ادبي ټوټه غندلې هم ده . دبیلگې په توگه کله چې د پښتومعاصر ادبي بهیر

داستادانو پرادبي ټوټو باندې خبره راځي ، نوهلته دا وايي چې « هغو په پيل کې غوښتل چې دشعري غنا په څنگ کې پښتو معاصرو ادبياتو ته نشري غنا هم ور په برخه کړي ، داځکه چې ترهغه وخته لا دنثر په برخه کې زيات کار نه و شوی ، خواوس په نثر کې نوې څانگې اونوي ډولونه زمور ليکوالو ته سترگې په لاره دي. همدارنگه خينو دغو ليکوالو ادبي نثر دشعرترحده رسولي او بسکلي کړی دی. او حتی الفت ، غوندي پياوړو شاعرانو له شعرونوڅخه په خپل وخت کې دهغه ادبي نثرونه له هنري پلوه نقادانو لوړ گڼلي دي » (۱)

په همدغه لړ کې بل ځای ليکي : « مور يوځل بيا ټينگار کوو چې : په ځانگړي ډول په معاصرو پښتوادبياتوکې ادبي ټوټې دمعاصرو ادبياتو ډپيل په لومړنيو آثاروکې اود استادانو او مخکښانو په آثارو کې ترډيره ځايه په زړه پورې بڼه لري ، څرنگه چې هلته د ادبي ټوټو په برخه کې ځينې نور مسایل په نظر کې ساتل په کار دي نو ځکه خو په هغو برخو کې دلومړنيو نمونو په عنوان هغو آثارو ته پاملرنه په کار ده ... » (۲)

اوپه همدې توگه دخپل دغه اثر په ترڅ کې ځوانو شاعرانو(*) ته بيا ليکي : « اوس د ادبي ټوټو وخت تير دی ، اوس ادبي ټوټې ډير زوړ چوکاټ گڼلی شو، او اوس د ادبي ټوټو پرځای ډيرې نوې ادبي ټوټې او داستاني څانگې مور ته لگيا دي اشارې کوی ... » (۳)

په دغه برخه کې بايد دا يوه خبره له ياده ونه باسو او هغه دا چې مور نه شو کولای يو پر يو ليکوال ته داقوماندنه ورکړو چې ادبي ټوټه ليکل بايد بند کړي ، برعکس بايد ووايو چې ادبي ټوټه يا منشور شعر (زه ډير توپيردلته نه شم قايليدای) نن په زيا ترو ادبياتو کې ديوه مسلط ژانر په توگه خپل ادبي اوهنري ځای اومقام لري ، بايد دغه ژانر دضد ونقيض نظرياتو گرداب ته ور ونه لويږي ، ليکوال هم ددغه ژانر په وړاندې همدا ډول چلن کړي ، هغه هم په تقليدي توگه، زه پر دې نظريم چې داډول حکمونه خوله يوې خوا تراوسه

دمنلو وړ نه دي او له بلې خوا داخبره تراوسه هم د ذهنیت دروازه ډېوې دا چې په عینت به بدلیږي او که نه ، هغه ته به لاسترگې په لاره شوځکه چې هغه بیا هم یوې زیاتې مودې ته اړتیا لري. بله دا چې داخبره هم په دغه برخه کې شته چې په داسې ادبیاتو لکه زموږ هغه ، اوس وار دواړه د داسې خبره اړتیا څه ده ؟ څه فرق کوي که زموږ یوشمیر شاعران د خپلو پخوانیو دغه لاره تعقیب کړي ، څه خبره ده

(۱) زرین انځور ، یاد شوی اثر (۱۰۵)

(۲) انځور ، یاد شوی (۱۱۵) مخ .

(*) په علمي لحاظ داسې پوله ټاکل روا کارنه دی ، دلته پوښتنه دېوې په باره کې اړینه ده ، نه د ځوان او زاړه په باره کې ، باید خبره د شاعر او هنرمند په وړاندې هغه چې اثر یې ایجاد کړی او یایې ایجادوي مطرح وي . ځکه نقاد چې نقد کوي ، هغه په هنراو هنري پدیده باندې کوي. باید هغه تشریح او توضیح کړي اوس .

(۳) یاد شوی اثر (۱۱۵) مخ .

چې که موږ وکولای شو چې دغه ژانر ته په سالمه توګه وده ورکړو ؟ که شاعر ، شاعروي او د شعر په رنگینو کې خپله لاره ایستلای شي ، زه باور لرم چې ادبي ټوټه لیکل به دهغه د شعر اهمیت کله هم راتیټ نه شي کړای ، برعکس زه باور لرم چې که ښه شاعر ، ادبي ټوټه ولیکي ، دابه زموږ د معاصر ادبي بهیر له لویو اومهمو بریاوو څخه یوه وي . موږ تکل لیکو، او لږ لږ اوس دهغه په اړه معلومات هم لرو ، خو د دغو دواړه ترمنځ کوچني توپیر دادی چې د تکل د لیکنې ډول تقریباً کیسه یې ډوله دی ، چې دهغه پر بنسټ لنډه کیسه وده وکړي ، همداسې که د ادبي ټوټې پراوړ و باندې د شعر د آسمان پر لور والوزو څه ستونزه به وي ؟

د هراډبې ژانر په کارخانه هم ښکلی جوړېږي او هم بد رنگي دا چې زموږ خریدار ذهن د دغو متاعو لپاره څومره قیمت ټاکي ، دلته بیا دادبي اوایجادبي

پدیدې د ماهیت له مخې ددغه اوهغه ژانر دشتون او نه شتون پوښتنه نه شي رامنځ ته کیدای . بله داچې وایي ، ادبي ټوټه نه سپن شعر دی اونه هم آزاد ، په دغه ترڅ کې خو زموږ نظر لا درنښت پیدا کوي او گړدسره په ډاگه داخبره کولای شو چې شعر ، شعر دی او نثر نثر . که موږ ادبي ټوټه دنثر یو ډول وبولو او په رښتیا هم (لطیف ادب *) نومونه ورته وکاروو، دهغه کمیت او کیفیت په کې په پام کې ونیول شي ، په هغې کې نوبت له یاده ونه باسو او د ژوند لطافت په کې منعکس شي ، نو بیا خو ږوند له خدایه څه غواړي دوه سترگې .

په عین حال کې زه دغه نظر چې دانځور په دغه اثر کې دتاکید پر لامل راوړل شوی دانتقاد وړبولم لکه چې دادبي ټوټې په اړه وایي : « زه له هغو ټولو کسانو څخه چې ادبي ټوټې صادروي کرکه لرم » څه باید ووايو چې دانظر په خپل وار یو ادبي نظردی؟ زه خو پرې شکمن یم ، ستاسو یې زړه ، که سړی یوازې دومره ووايي چې ته (هغه څوک چې پورتني خبره کوي) څه کاره یې چې د کرکې پر ډگر دریدلی یې ؟ له بله پلوه یو څوک غواړي ادبي ټوټه ولیکي هغه به ځانته دا صلاحیت ورکوي ، استعداد به یې لري، خوموږ داحق نه لري چې پرچا دصادرونکي نوم (چې په ادبیاتو او ادبي مطالعاتو دود خبره نه ده) کیږدو ، ځکه موږ نه پوهیږو چې اوس دلته کرکه کونکي ډیرمقصر دی او که تش په نامه صادرونکي ؟

تراوسه چې هرچا او هرچیرې د ادبي ټوټې پرضد څه ویلی او لیکلي دي ، هغوی ټول پر یوه ټکي باندې گوته ږدي چې گواکي ادبي ټوټه شعرته زیان رسوي ، د شعرارزښت راټیټوي ، دغه ټکی هم په دري او هم په پښتو روان بهیرکې روان دی ، په داسې حال کې چې دخپلې دغې ادعالپاره تردې دوو ټکو زیات نه څه وایي او نه یې لیکلي دي . زه فکرکوم چې دا یوه ذهنی بهانه ده چې په علمي لحاظ سړی زیات اهمیت نه شي ورکولای ، ځکه تردغو لږکیو نظریاتو څوځلې زیات نظریات شته چې برعکس ددغې پدیدې ملاتړ کړي . په

پښتو معاصر ادب کې ددغه ژانر بنسټوال راحت زاخيلي يادېږي ، له هغه تر اوسه نژدې يوه پيړۍ په بشپړ ډول ده ادبي ټوټه هم د عمر په لحاظ اوس تر سلو کالو زيات عمر لري ، خو مور نه پوهيږو چې څنگه دا بيا اوس يو زور چوکات شو ، زور والی خو خپل دلايل لري ، خو مور نه پوهيږو چې دا ادبي

* د پښتونخوا ادب پوهان تقريباً همدغه نومونه د ادبي ټوټې لپاره کاروي ، خو زه د يو وړاندیز په توگه وایم چې د لطيف ادب او ادبي ټوټې دواړې نومونې ددغه ارتستیک ژانر له قدو قامت سره نه جوړېږي . ځکه چې د ادب مختاری په دغه برخه پراخه او عامه انطباق لري ، دابه هم دامانا ولري چې که مور ووايو ادبي کيسه ، ادبی ناول اونور ، زه باور لرم چې په راتلونکو نژدې وختو کې زموږ نوي کولونه او نوی انکشافات زموږ دغو وړو وړو تيروتنو ته متوجه کيږي ، مور په رښتيا هم اوس نه پوهيږو او يادا چې د پراهميت نه راته لري ، خو په دی بايد پوه شو چې ستونزه شته او له هغې بايد په دغه ترڅ کې سترگې پټې نه کړو ، که مور ووايو (هنري ټوټه) بيا هم خبره ډيره پراخه ده ، خو که ووايو (نازکه ټوټه) ددې لپاره اوس دومره وخت لکه چې پر (ادبي ټوټه) تير شوی دی په کار دی ، ځکه هر ادبي نومونه که څه هم قراردادي بڼه لري تر هغو چې په عينيت باندې د ذهنيتو گوزارونه خوري . زما وړاندیز دادی چې دم گړۍ (۱۳۷۰) مور په ټول افغانستان کې دوه درې ښه شاعران لرو ، ادبي ټوټه خو يوې خواته پرېږده ، که مور زيات ليکوال او شاعران ولرو او ددغې برخې له ودې سره ليواتيا لري ، هغوی يې بايد وليکې او هغوی يې بايد پر نومونه باندې هم فکر وکړي .

ټوټې ما شومتوب او ځوانی چيرې او څنگه تير شوي دي ؟
پر پورتنیو خبرو برسیره يو څه چې ددغې موضوع په اړه بايد له ياده ونه باسو ، هغه دادی چې انځور صاحب بايد دا خبره کړې وای چې دغه خبره او دغه نظريه چې د ادبي ټوټې په اړه ده وړاندې کړي له سره دده نه ده ، دا هغه طرحه ده چې دلومړي ځل لپاره پردې باندې شپون خپل زور وهلی و ، لکه چې په دغه کتاب او هم د (ژوند انځور) کتاب کې يادونه په مفصله توگه شوې خو په شعرونو او نقدونه کې دغې موضوع ته يوه ساده اشاره هم نه ده شوې .

بل سرلیک په دغه اثر کې « د پښتو معاصر شعر د روان بهیر لپاره خو پیشنهادونه » هغه جالبه کره کتنه ده چې که مې څوک په گناه ونه نه نيسي نو دابه ووايم چې دانځور په ټول اثر کې همدغه يوه ليکنه ده چې ټول اثريې دلوستلو کړې دي. د اوسني کره کتونکي دنده يوازې دانه ده چې يوازې ستونزې او نيمگړ تياوې را وسپري ، بلکې يو کره کتونکی تر هر څه دمخه دا پازه هم لري چې بايد له ستونزو او نيمگړ تياوو څخه د وتلو لارې په گوته کړي . په دغه ليکنه کې هم دغه تيوريکي اصل دا رسالت ترسره کړی چې ادبي بهيريې په رښتيا هم دخپل معراج په لور لارښونه کړي دي . دبيلگې په توگه يې په (۶) وړانديز کې دنوي شعر د رسالت په باب خپل وړاندیز داسې طرحه کړي دی : « ... له بده مرغه په پښتو معاصره او اوسني او ځوانه شاعرۍ کې (نوی شعر) ته په خپل اصلي مفهوم سره دومره زياته توجه نه ده شوي او شايد يو څو تنه نامتو معاصر شاعران ولرو چې په خپلو ښوولورو شعري آثارو يې (نوی شعر) رامنځ ته کړي او روزلی دی ، خونور مجموعي معاصر او اوسنی اوځوان شعري بهير دی اړخ ته بې توجه پاتې دی . او کله کله لا حتی (نوی شعر) او (آزاد شعر) چې مفاهيمو ته يې بايد غوروشي رټل شوی او توهين شوی هم دی او داځکه چې له دغو مفاهيموسره د عصر دنويو شعري پديدو په عنوان آشنایي کمه وه او ياده ... له دغو خبرو څخه زموږ موخه داده چې نوی شعر ته په پښتو شاعرۍ کې دخپلو اصلي اساسي مفاهيمو پر بنياد پاملرنه وکړو . زموږ په ځوانه او اوسنی پښتو شاعرۍ کې که نوي شعر ته او ياد نويوالي مسالی ته که په زړو قالبونو کې دقت کيږي نو دا هم يوه خبره ، خو ددې په څنگ کې بايد نوی او آزاد شعر ته هم بې غوره نه شو . او بايد نوی او آزاد شعر له دې وروسته د عصر دولولو ډيره ښه هنري تصويرگري وکړي اوزموږ په اوسني شاعرۍ کې نوی او آزاد شعرونه رامنځ ته شي ... » (۱)

داډول وړاندیز سره له دې چې وضاحتی منطق یې لږ کمزوری دی ، دځوانو لیکوالو او شاعرانو لپاره چې هغوی له شعرو شاعرۍ سره آشنا کوي اوداهغه جوړونکي چاره ده چې موږ یې دانځور په دغه لیکنه وینو .
په ټولیزه توګه ، انځور او دهغه داشان کره لارښوونې د پښتو معاصر ادبي بهیر په اوسني پړاو کې چې نور ډیر څه نه لرو دمعاصر شاعر په تگلاره کې روزونکي مثالونه دي ، انځور دي او انځورونې !

دانقلابی بهیر دکره کتنو په برخه کې یو شمیر نور لیکونکي هم د یادونې وړ دي ، هغوی چې په دغه پیر کې یې لیکنې کړې دي لکه زیار ، دوست شینواری ، نور محمد سهیم ، شاه محمود حصین او نور . د دوی یو شمیر جالبې او دپاملرنې وړ کره کتنې هم په کابل مجلې ، زیري ، ژوندون اونورو کې مطبوعاتو کې خپرې شوې دي . د دوست شینواری (دټکور شعر...) کره کتنه دده له مهموهغو څخه ده ، دوست شینواری یواکادمیک او مترفی پوه دی چې په کره کتنه کې یې داستدلال تگلوري منطقي ، عالمانه

(۱) زرین انځور یاد شوی اثر (۱۲۹) مخ .

اومنصفانه دی . ده په ځواني کې ډیره ښه غزلیزه شاعري کړې ده ، یوه شعری مجموعه یې هم چاپ شوې ، خوله هغه وروسته په اکادمیکو څپرڼو بوخت شواو شاعري یې څنگځني ذوق شو . همداده چې دی زموږ په اوسنیو هغو پوهانو کې راځي چې هم شعرویلای شي اوهم یې کره کولای شي لکه چې ما ددغه اثر په لومړیو کې دعالم او ادیب کره کتونکي په اړه خبرې کړې وې ، ځکه نو دوست صاحب زما دلست په ادیبوکره کره کتونکو کې راځي . دځوان شاعر افضل ټکور پرعريې د کره کتنې یوه برخه دلته دده دکرهکتني دبیلګې په توګه را اخلو لکه چې لیکي : «... دخیبر دادبي مکتب زیات عزلونه په داسې

لنډو بحرونو او ياتول او تال ويل شوي چې غالباً هره مصرع يې (يوولس) خپې اوڅه يې (دوولس) خپې لري، دټکور له دغو غزلونو څخه څلور يې په (يوولس) خپيز دي، يوازي پنځم مثال غزل يې (دولس) خپيزه دی، دده زيات غزلونه چې مالوستي يوولس خپيز دي، که په لنډ ډول ووايم تر کومه ځايه چې ما دټکور غزلونه لوستي او يا مې اوريدلي دي، دهغو په رڼاکې ويلای شم چې دده په شاعرۍ باندې داستاد حمزه دادبي مکتب ستره اغيزه پرته ده او همدغې اغيزې دټکور شعر ته خوند، نازکخيالي، او رواني، سلاست او راښکون ور بنيلي دی.» (۱)

دپوهاند زيار په کره کتنو کې (ځوان ژمن پښتوادب ته يوه کتنه) ددغه پير په انتقادي بهير کې دځوان کول د روزنې په ترڅ کې روزونکي انتقادي مقاله ده، زيار هم لکه د دوست شينواري په شان يوڅو بعدي ليکوال او پوهاند دی، آره: څانگه يې ژبپوهنه ده، خو په ادب پوهنه او ايجادياتو کې يې ځای دويم دی، دمعاصر انتقادی بهير په ترڅ کې دده نوم د يوه لارښود او استاد په توگه اوڅار دی، دی په فکري لحاظ هم يو ژمن او پرمترقي اساساتو باندې باورمن ليکوال او ژبپوهاند دي، دده په ياده شوې ليکنه کې هم مور دده په اند او آيده باندې په ښه توگه پوهيدای شو دی ليکې چې: «په خواشيني سره بايد وويل شي چې نن سبا په پښتو کې شعري زيروني په سمه او رښتيني مانا او مفهوم ډيرې لږې ليدل کيږي، اوبښايي په ورځنيو سلو نظمونو کې متې ديونيم (شعر) څرک ولگي چې هغه دي په رښتيا له تعريف سره سم په هنري او ښکلاييزه ادبياتو دټولنيزو واقعيتونو دځلونې او انگازې په ښه يو ډول رښتني انساني چار اوسي» (۲)

دعلومو اکاډمۍ دغږي او دکابل مجلې مدير نور محمد سهيم هغه کره کتنې چې په زيرې اوونيزه او دده په څانگړي اثر (په پښتو لنډو کيسو کې ريالستي افکار) کې راغلې دي، دځوانو کره کتنونکو دآثارو په لړ کې دمرغلرو په

شمیردي ، دی شاعرنه دی ، خو بنه کیسه لیکونکې دی ، دیوه کیسه لیکونکي په توگه دده کره کتنه هم دلته زموږ دخیرنې په ترڅ کې ځانگړی ځای لري ، ده په دغه اثر کې دځوانو لیکوالو یوشمیر کیسې کره کړې دي ، د (اوبنکې او الماس) په نامه کیسې په اړه لیکي : « ... په همدې توگه د اوبنکې او الماس کیسه درواخلئ ، او سره له دې چې دې کیسې دیوه فیشني ښاري ژوند ښه تابلو ایستلې اولوستونکي دداسې ژوند په ټولو کوايفو ښه پوهوي ، خو چې د لالا رمضان د ورپرې برخه په کې یوازې وهل او ټکول اودلالا رمضان په کې یوازې مړې اوبنکې تویول دي نودسلما یې پې څه ؟ ځکه سلما هماغه سلما ده اونه یوازې یې په ژوند کې بدلون نه راځي بلکي یوه زړه وړونکي نشه هم ور زیاتیري باید په یاد ولرو چې دغه کیسې چې یوازې خوالې او ناخوالې شمیري او یاپه هرڅه یوازې دانتقاد گوته ږدي ، هغه دگورکي خبره (زموږ لپاره یوازې په دې درد لگیري چې موږ په خپلو تیرو آثارو اوبقاوو باندې یوه شو ، او دهغو داناندولیو له منځه وړلو په لاره کې په مبارزه لاس پورې کړو ، که نه نو دیوه ټولنیز شخصیت دښوونې او روزنې په درد نه خوري ځکه سره له دې چې په هرڅه دانتقاد گوته ږدي ، دکوم نوي شي بنسټ نه ږدي ، دغه راز کیسې له ژوند سره دخپلو کرکټرونو دپیوندولو او له طبیعي پېښو سره دهغو دآشتي کولو له لارې یوازې کولای شي چې ژوند ته ورڅیرمه شي خود ژوند دشرايطو په ښه کیدو کې کومه لاره نه شي ښودای ...» (۳)

(۱) دوست شینواري ، دټکور شعرزما په نظر ، ژوندون ، دریمه گڼه ، (۱۳۶۵) (۶۵) مخ .

(۲) پوهاند زیار ، « ځوان ژمن پښتوادب ته یوه کتنه » لکچره‌ای آموزشی ۱۳۶۲کال (۲۰۱) مخ .

(۳) نورمحمد سهیم ، په پښتولنډو کیسوکې ریالستي افکار ، ۱۳۶۵کال ، (۹۹) مخ .

په دغه ادبي پير کې دنورو خورو ورو مقالو په څنگ کې يوبل ځانگړي اثر د «
کره کتنه» په نامه په ۱۳۶۴ کال کې د هڅاند ليکوال گران هيواد مل په
پاملرنه افضل ټکور راغونډ او خپور کړ، ددغه اثر
محتويات په زياته کچه د کره کتنې په عملي او تيوريکي برخو کې دي. که څه
هم ما په پنځوسمو کالونو کې پر کره کتنه اودهغې پر بهير باندې اوږدې خبرې
وکړې، خوداچې دغه اثر په دغه دوره کې وروستي چاپ شوي اثر دی، او
کومې کره کتنې چې په دغه اثر کې راغونډې شوې، هغه هم په اوسني کره
کتنې کې ديوې ځانگړې هدفمنډې يادونه کوي. په کتاب کې دعلمي کره
کتنې ډيرې بڼې اوانتقادي بيلگې راټولې شوې دي خو له بده مرغه چې ددغو
کره کتنو په اړه ديوې تفصيلي تبصرې او دهغو دماهيت د څرگندونې کمي له
ورايه محسوس دی. زما وړانديز داو چې ټولونکي اوياهم مشوق بايد لږ ترلږه
يوازې د مقالې اوجالبو انتقادي ليکنو په راټولولو باندې بسنه نه وای کړي
اويوڅه يې سره سپرلې وای. زه داهم منم چې مدون کيدای شي دځان لپاره
داخبره وکړي چې گواکي دده چاره يوازې ددغه اثر خپرول او ترنورو پورې
رسول وو. په دغه ترڅ کې زه فکر کوم دادهغې موسسې مسووليت و چې بايد
هغه يې يوه باصلاحيته کس ته سپارلې او هغه زموږ دغه وړانديز ته عملي بڼه
ورکړې وای.

په هرډول که خبره سره خلاصه کړو، کولای شو ووايو چې د اوبښتيايي پير کره
کتنه او دهغې دخپرېدواو پيژندگلوۍ په برخه کې ښايسته خواري شوې ده،
هغه کره کتنې چې د ليکوالو داتحاديې له خوا خپرې شوې، هغو ټولو زموږ په
معاصر ادبي بهير باندې پوره روزنيز اغيز درلود. دليکوالو داتحاديې دکره کتنې
دځانگړې په هلوځلوکې دوې خبرې په ځانگړې توگه د يادونې وړ وې، يو دلته
د افغاني معاصر ادب دنامتو ليکوال راټولون واو بل په دغه وخت کې دعلمي
کره کتنې د بيا راژوندي کولو بهير، چې له يوې اوږدې مودې رکود څخه

وروسته دهغه لپاره کارپیل شو، په دغه ترڅ کې له یوې خوا د معاصر ادبیاتو یوشمیر ښې او یابدې بیلگې د انتقاد تر ژرنده راووتې، او له بلې خوا کره کتنه د ادبی آثارو د عملي تنقید او انتقاد په ډگر کې راڅرگنده شوه. پر علمي آثارو باندې بحثونه، تقریظونه او انتقادي مقالې هغه څه وو چې هم زموږ لیکوالو ولیکلې او هم یې له نورو ژبو څخه راوژباړلې. مطلب دا چې انتقاد هم د انتقاد کولو د جرات او هم د انتقاد د زغم روحیه په علمي او منطقي توګه رامنځ اوپه نژدې یوه لسيزه کې دخپلې پیاوړتیا پورې ته ور رسیده. موږ د افغانی لیکوالو پر کارونو او دهغو پر انتقادي هڅو باندې تبصرې وکړې، خو دهغوی په باره کې چې له باندنیو سرچینو یې زموږ ددغه بهیر د پیاوړتیا لپاره کار وکړ ډیر څه ونه ویل، په دغه برخه کې یوازې دیوه لیکوال او استاد ارواښاد گل محمد نورزی (د افغانستان د علومو اکاډیمۍ د لومړي مشر او بنسټوال) د نامتو روسي لیکوال بلنسکي «ګوګول ته لیک» چې دنړیوالې کره کتنې په ترڅ کې ډیر اهمیت لري پښتو ته له روسي سرچینو را وژباړه. دا له هغو ژباړو څخه وه چې زموږ د نوې کره کتنې لپاره هم په تیوریکي لحاظ ډیر مهمه او دیادونې وړ اثارو، چې دلته یې یوه برخه دیوې ژوندۍ کره کتنې په توګه را اخلواو خپل مبحث ته هم ددغه لیک په یوه برخه باندې د پای ټکي ږدو. د (ګوګول ته لیک) په یوه برخه کې ویل شوي:

«... زه ستاسې په آینه تصمیم خبر نه یم. ولې زما په مخ کې ستاسو کتاب پروت دی، ما هغه سل کرټې سر تر پایه ولوست. په هغه کې ما هیڅ پیدا نه کړل بې له هغو شیانو، په کومو باندې چې اوسنۍ خبرې روانې دي. هغه څه چې ستاسو په کتاب کې شته زما زړه او احساس یې رت زخمی او توهین کړل. که چیرې ما خپل توهین شوي احساس ته موقع ور کړې وای نو یقین دی چې دغه لیک به په ستره کتابچه بدل شوی وای. ما په اول کې هیڅکله نه غوښتل چې ددې کتاب په باب تاسو ته څه ولیکم، ولو چې زړه مې ډیر څه راته ویل او په

بې صبرۍ سره د ليک ځواب ته منتظيروم. تاسو په رسمي توگه په مطبوعاتو کې وليکل چې که څوک زما په باب څه ليکل غواړي کولای شي خپل نظريات خپاره کړي. که چيرې زه په روسيه کې اوسيدای ما دغسې مکتوب تاسو ته نه شو ليکلای ځکه دهغه ځای شي کينان (جاسوس) پر دې ليکونه راخلاصوي او هغه لولي. د دوی داکار دخپلې خونبې لپاره نه بلکې د جاسوسۍ لپاره هم دی. د سړ کال دويي زما لپاره په توبرکلوزييل شو. زه يې خارج ته په تلو مجبور کړم، ان ستاسو ليک يې ماته رازلخ يرون بشارته راوليږه. نن شپه پاریس ته دفرانکفورت نامين له لارې روان يم. داچې په تصادفي ډول ستاسو ليک زما لاس ته راغی، زما په زړه کې راغونډ شوي شيان په همدې ليک کې راووتل، زه هغه څوک نه يم چې خبرې په نيمايي کې پرېږدي، چالاکی مې هم زده نه ده، داشيان زما په طبيعت کې نه راځي.

پرېږدئ چې يا تاسو او پخپله زمانه ما ته راوښيي چې ستاسو په باب زه په خپلو نتيجه گيريو کې غلط شوی وم. زه به تر ټولو اول، په دی خوشاله شم. زه دخپلو خبرو څخه هيڅکله هم نه منکرېرم، دلته زما اوستا دشخصيت موضوع مطرح نه ده، بلکې دلته په هغه څه باندې خبره روانه ده چې نه يوازې زما بلکې ستانه هم لوړه ده. دلته خبره په واقعيت باندې روانه ده، او خبره په روسيه باندې روانه ده، داده زما وروستی او اخرنی خبره که چيرې تاسو ته داسې بدبختي درځيرمه شوې وي چې دخپلو پخوانيو هنري آثارو څخه په آرامه توگه او آسانی سره لاس په سر شوي وئ، نو اوس هم داسې په آسانی سره دخپل وروستي اثر نه منکر شئ، هغه گناه ده چې ددې اثر په چاپولو سره مو په سراخيستي ده، هغه بايد په خپله جبران کړئ، دهغه په جبران کې داسې نوي اثر جوړ کړئ چې ستاسو پخوانيو آثارو ته ورته وي.» (۱)

نتیجه :

دېښتوادي بهير په ترڅ کې مودکره کتنې په لنډه تاريخچه باندې لږ اوږد پوره رڼا واچوله ، خو دا بايد ووايو چې لومړی خو دغه کار د يوې پيلامې بڼه درلوده ، دويم دا چې دغه کار بشپړنه دی ، کيدای شي ، په راتلونکې کې دا کار تردې هم ښه او په بشپړه توگه ترسره شي اوبدایي ورکړه شي . په دغه اړه بايد ووايو چې دکره کتنې په برخه کې په تيرو لسو پنځلسو کلونو کې يولړ عملي کارونه له هره پلوه د يادونې وړ دي . په دغو کلونو کې د کره کتنې يوشمير ژانرونه (ډولونه) د پخوا په انډول نه يوازې دود شول بلکې پراختيا هم ورکړه شوه . د « نقد پرنقد » اصل چې تردغه وخته زموږ په ادبي بهير کې کله پردی او کله نا آشنا ښکار يده رامنځ ته او د پرله پسې عملي ټولنو او غونډو له لارې يې پياوړتيا ومونده . چې گټور تيا يې دادبي آثارو اود ادبي بهير د کره کيدو په ترڅ کې روښانه وه . دادبي خپرونو په لړ کې يوشمير خپرونې لکه ژوندون مجله ، کابل مجله او دزيږي جریده ډيرې مهمې اود يادونې وړ دي . ځکه ددغو خپرونو له لارې يوشمير معياری کره کتنې د رواني پيړۍ په دويمه نمايي ترسترگو شوې .

دهرې ټولني د ژوند او ادبي آثارو دښې پيژندنې لپاره کره کتنه يوازني موثراو گټور مضمون دی ، چې زموږ په ټولنه کې لاهم په مقدماتي مرحلو کې دی ، ترهغو به موږ ښه ادب او ادبي آثار ونه لرو ترڅو چې د يوې سستما نيکې علمي کره کتنې خاوندان نه وو . ترهغو به دنوښت پررنگ او ترنگ پوه نشو ترڅو هغه ونه پيژنو ، او ترهغو به ديوه ادبي شهکار خاوندان نه شو ، ترڅو چې د ادبي شهکار دزده کړې او تمرين په رمز باندې نه وو پوه شوي . ددغو ټولو

رمزو لپاره وړده چې کره کتنې ته مخه کړو، وپې وایو او په عملي توګه یې له ادبي ایجاد سره پتلیز کړو.

زه باور لرم چې د ادب د دغې مهمې برخې په باب به زموږ ځوانان په زړه پورې او کولې کار راپیل کړي او د دې امید شته چې په نژدې کې به موږ د کر کتنې په برخه کې ډیر ښه او فني او کره کتونکي ولرو. ځکه څومره چې ادبي او هنري ایجادات د ټولنیز ژوند ژورې راسپړلي شي، دهغو په څنګ کې به دغه ادبي

(۱) بلنسکي « ګوګول ته لیک » د ګل محمد نورزي ژباړه، ژوندون (۶) ګڼه، ۱۳۶۳ کال (۵۱) مخ.

ډالۍ هم دخپل انتقادي طبیعت په رڼاکې په علمي وړتیا سره دانساني ارزښتونو د پیژندنې چاره په ښه توګه ترسره کړي. زموږ کره کتنه د ودې او ځلا اونوي راتلونکې په لور ګامونه پورته کوي اوزموږ د اوسني ادب هسکي او ټیټې به دغه علم موږ ته راپیژني او ځان به زموږ د ژوند له عیني او ذهني وړتیا سره د سمون په لور غزوي.

ماخذونه:

- ۱- افغان یاد ، دمقالو جونگ ، دکابل پوهنتون خپرونه ۱۳۶۰ کال .
- ۲- زرین انځور ، شعرونه او نقدونه ، دلیکوالو اتحادیې خپرونه ، ۱۳۶۵ کال .
- ۳- براهني رضا ، طلا درمس ، تهران ، ۱۳۴۷ کال .
- ۴- بینوا عبدالرووف ، اوسنی لیکوال (۱) (۲) ټوکونه ، کابل ۱۳۴۱-۱۳۴۵ کالونه
- ۵- بلنسکي ، گوگول ته لیک ، د نورزي ژباړه ، دلیکوالو اتحادیه ، ۱۳۶۳ کال
- ۶- پښتون اتمانزي ، (اخبار) پېښور ، ۱۹۳۸ کال .
- ۷- پښتو مجله ، پېښور ، ۱۹۷۹ اونور کلونه .
- ۸- تربور ، پښتو ډرامه ، پېښور ۱۹۶۱ کال .
- ۹- حبيبي ، عبدالحی ، پښتانه شعرا (۱) ټوک ، ۱۳۳۰ کال .
- ۱۰ - حبيبي عبدالحی ، په اوسني پښتو شعر کې د ژوند څپې ، کابل ۱۳۶۰ کال .
- ۱۱- خټک ، خوشال خان ، دستارنامه ، پښتو ټولنه ، ۱۳۴۵ کال .
- ۱۲- خټک ، خوشال خان ، ستواتنامه ، کبل ۱۳۵۸ کال .
- ۱۳- خټک ، خوشال ، کلیات ، پېښور ۱۹۵۲ کال .
- ۱۴- خپلواک ، مجله . پېښور ۱۹۵۸ کال .
- ۱۵- دوران مجله ، پېښور ۱۹۵۸ کال .
- ۱۶- روهي محمدصديق ، ادبي څېړنې ، دلور و زده کړو مطبعه ، ۱۳۶۰ کال .
- ۱۷- راحت زاخیلی ، ناول دماروخی دژباوادبیاتو پوهنځی خپرونه ، ۱۳۶۳ کال .
- ۱۸- رهبر ، مجله (۱۷) گڼه ، پېښور ۱۹۵۸ کال .
- ۱۹- زیار مجاور احمد ، (مقاله) کابل مجله ، ۱۳۶۰ کال .
- ۲۰- زرین کوب عبدالحسین ، نقدادبی (۱) ټوک ، تهران ۱۳۵۴ کال .

- ۲۱- زیري (اوونيزه) دافغانستان دعلومو اکاډيمی، ۱۳۶۳ کال .
- ۲۲- ژوندون (مجله) د افغانستان دليکوالو دټولني خپرونه، کابل . ۱۳۶۲ کال .
- ۲۳- ژوندون (مجله) - - - - - ۱۳۶۳ کال .
- ۲۴- ژوندون مجله، - - - - - ۱۳۶۴ کال .
- ۲۵- ژوندن مجله - - - - - ۱۳۶۵ کال
- ۲۶- سراج الاخبار (جريدة) پنځم کال، (۱۳۳۳ ه ق) کال .
- ۲۷- سراج الاخبار (جريدة) شپږم کال، (۱۳۳۴ ه ق)
- ۲۸- سائل، رحمت شاه، دلمبو په سوري، پيښور ۱۹۸۵ کال .
- ۲۹- سهيم، نورمحمد، په پښتوکې کيسوکې رialesي افکار، علومو اکاډيمی ۱۳۶۵ کال .
- ۳۰- سوراني مجبور، دبنوادب پيښور ۱۹۷۱ کال .
- ۳۱- شريفه شريف، د ژوند انځور، ۱۳۵۷ کال .
- ۳۲- شيدا کاظم، ديوان، کابل ۱۳۳۱ کال .
- ۳۳- طلوع افغان (جريدة) کندهار، ۱۳۱۷ کال .
- ۳۴- عرفان (مجله) دمعارف وزارت، ۱۳۶۲ کال .
- ۳۵- کابل مجله، (۷) گڼه، ۱۳۳۹ کال .
- ۳۶- کابل مجله، (۱۲) گڼه ۱۳۳۹ کال .
- ۳۷- کابل مجله (۱) گڼه ۱۳۴۱ کال .
- ۳۸- کابل مجله، (۱۱- ۱۲ گڼه) ۱۳۶۳ کال .
- ۳۹- لکچره‌ای آموزشی، کابل پوهنتون خپرونه، ۱۳۶۲ کال .
- ۴۰- مغموم يارمحمد، دخوشال فرهنگ، پيښور ۱۹۸۵ کال .
- ۴۱- هوتک محمد، پڼه خزانه څلورم چاپ، کابل پوهنتون ۱۳۵۷ کال .
- ۴۲- هيوادمل، دمحمد هوتک ژوند اومزار، کابل ۱۳۶۲ کال .

مننه او کور ودانی

د افغانستان ملي تحریک له هېواد پال او فرهنگپال شخصیت
بناغلي (گلزار سنگروال) څخه د زړه له تله مننه کوي چې د دې اثر
چاپ ته يې اوږه ورکړه. ملي تحریک وياړي چې د علمي اثارو د چاپ
لړۍ يې پيل کړې ده. دا لړۍ به دوام لري. مور له ټولو درنو هېوادوالو
څخه په خورا درنښت هيله کوو چې په خپل معنوي او مادي وس د
کتابونو د چاپ دا لړۍ لا پسې وغځوي.

يو ځل بيا د دې اثر له ليکوال او چاپوونکي څخه د زړه له تله مننه کوو
چې د دې اثر د ليکلو او چاپولو جوگه شول.

په فرهنگي مينه

د افغانستان ملي تحریک

د پښتو هنري ادبياتو
د کره کتنې لنډه تاریخچه

لیکوال: عبدالخالق رشید
۱۳۹۴ لمريز کال

د افغانستان ملي تحریک
www.melitahrik.com

د خپرونو لړ: ۱۱۲

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**